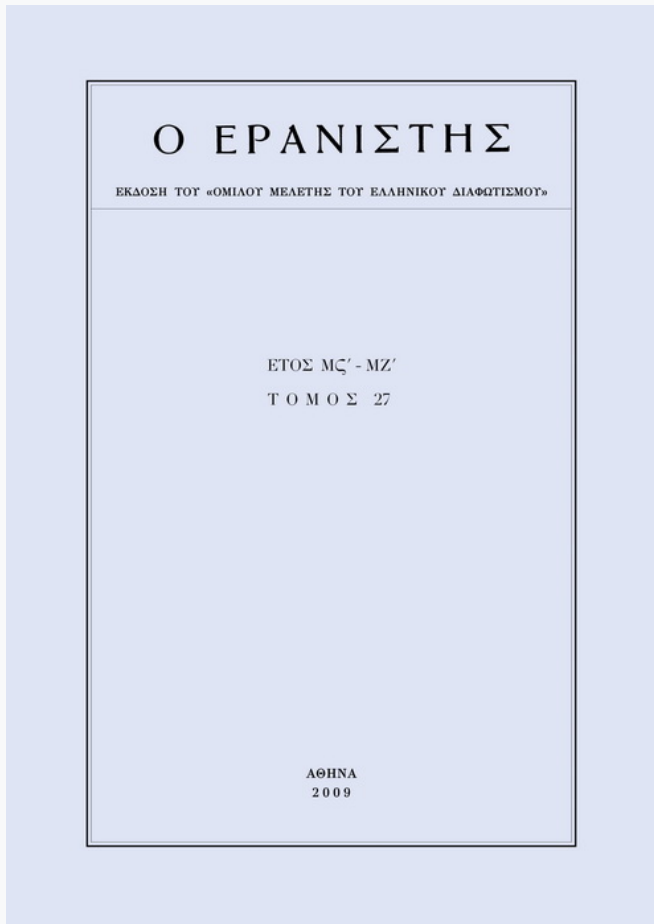

The Gleaner

Vol 27 (2009)

Το φιλοσοφικό έργο του Edmundus Purchotius
και το Συνταγμάτιον της Μεταφυσικής του
Βικεντίου Δαμοδού

Κώστας Θ. Πέτσιος

doi: [10.12681/er.88](https://doi.org/10.12681/er.88)

To cite this article:

Πέτσιος Κ. Θ. (2009). Το φιλοσοφικό έργο του Edmundus Purchotius και το Συνταγμάτιον της Μεταφυσικής του Βικεντίου Δαμοδού. *The Gleaner*, 27, 69–148. <https://doi.org/10.12681/er.88>

ΤΟ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟ ΕΡΓΟ
ΤΟΥ EDMUNDUS PURCHOTIUS
ΚΑΙ ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΟΝ ΤΗΣ ΜΕΤΑΦΥΣΙΚΗΣ
ΤΟΥ ΒΙΚΕΝΤΙΟΥ ΔΑΜΟΔΟΥ

Εἰσαγωγικὲς ἐπισημάνσεις

ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ Η ΚΑΤΟΠΤΕΥΣΗ τοῦ πεδίου ἐκδί-
πλωσης τῆς θεωρητικῆς σκέψης συντελεῖται μὲ τὴν ἵχνευση καὶ
τὸν ἐντοπισμὸ τῶν ἐννοιολογικῶν προκειμένων μὲ βάση τὶς ὁποῖες δο-
μεῖται ὁ φιλοσοφικὸς λόγος ποὺ ἐκφέρεται ἀναφορικὰ μὲ τὰ ἐρωτήμα-
τα ποὺ κάθε στοχαστὴς προβάλλει ὡς μείζονα, καὶ εἶναι εὐλόγο ὅτι,
τόσο στὴν ὑφῆ τῶν διερωτήσεων ὅσο καὶ στὴ μέθοδο μὲ τὴν ὁποία τί-
θενται, δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ κατοπτρίζονται οἱ εὐρύτεροι κοσμο-
θεωρητικοὶ προβληματισμοὶ ἐντὸς τῶν ὁποίων κρυσταλλώνεται ἡ φι-
λοσοφικὴ ἀποδεικτικὴ.

Στὰ τέλη τοῦ δεκάτου ἐβδόμου καὶ στὶς ἀπαρχὲς τοῦ δεκάτου
ὀγδόου αἰώνα συντελοῦνται στὴ νεοελληνικὴ σκέψη πνευματικὲς διερ-
γασίες ποὺ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ συνειδητοποιήσουμε τὴ βαθμιαία μετα-
στοιχείωση τοῦ σημασιολογικοῦ περιεχομένου τῶν ὄρων μὲ τοὺς ὁποί-
ους μορφοποιοῦνται τὰ φιλοσοφικὰ ζητήματα καὶ νὰ διαπιστώσουμε
ὅτι, παράλληλα μὲ τὴ μακραίωνη ἀριστοτελικὴ παράδοση, ἀναδύεται
ἕνας τρόπος φιλοσοφικῆς ἐπιχειρηματολογίας, στὸν ὁποῖο ἀπηχεῖται ἡ
νεότερη προβληματοθεσία,¹ τὴν ὁποία τὴ συγκεκριμένη περίοδο ἀντι-
προσώπευε ἡ συμβολὴ τοῦ René Descartes (1596-1650). Μία ἀπὸ τὶς
πλέον διαδεδομένες ἀναγνώσεις τοῦ ἔργου τοῦ τελευταίου πραγματο-

1. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ Φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ σκέψη. Ὁψεις τῆς φιλοσοφικῆς διερεύνησης ἀπὸ τὸν 15ο ὡς τὸν 19ο αἰώνα*, Ἰωάννινα 2003 (ἀνατύπωση: 2006), σ. 231 κ.έ. Γιὰ τὶς κοινωνικὲς ἀνασυνθέσεις τοῦ τέλους τοῦ 17ου αἰώνα βλ. Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος, «Ἡ ἀνέλιξη τῆς νεοελληνικῆς κοινωνίας, οἱ Φαναριῶτες καὶ ὁ Νεοελληνικὸς Διαφωτισμός. Ἐνα περίγραμμα», στί: Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριῶτες. Δοκιμὲς ἐρμηγείας καὶ Μικρὰ ἀναλυτικά*, Ἀθήνα 2003, σ. 15-22.

ποιήθηκε μέσα από το πρίσμα τῆς αὐγουστίνειας διδασκαλίας, καὶ ἡ σύγκραση αὐγουστινισμοῦ καὶ καρτεσιανισμοῦ² διαμόρφωσε ἕνα πλαίσιο ἀνθρωπολογικῶν καὶ γνωσιοθεωρητικῶν προϋποθέσεων ποὺ προβλήθηκε ὡς ὁ θεωρητικὸς ἀντίποδας τοῦ ἐμπειρισμοῦ, εἴτε στὴν ἀριστοτελική-μεσαιωνική εἴτε στὴ νεωτερικὴ ἐκδοχὴ του, ὅπως συγκεφαλαιώθηκε μὲ τὸ *Essay* τοῦ John Locke (1632-1704).³

Στὸ ἔργο τοῦ Ἀναστάσιου Παπαβασιλόπουλου (μέσα 17ου-μέσα 18ου αἰ.), τοῦ Μεθόδιου Ἀνθρακίτη (ca. 1660-post 1748),⁴ τοῦ Βικέντιου Δαμοδοῦ (1700-1754)⁵ καὶ τοῦ Θεόδωρου Καβαλλιώτη (1718-1789) εἶναι ἐμφανῆς τὸ ρεῦμα σκέψης στὸ ὁποῖο ἀναφερθῆκαμε, καὶ οἱ φιλοσοφικὲς προκείμενες ἀναφορικὰ μὲ τὴ φύση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συγκροτεῖται τὸ γνωστικὸ γεγονός νοσηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὴν καρτεσιανὴ σκέψη,⁶ ἢ ὅποια ἐπηρέασε καθοριστικὰ τὴ διαμόρφωση τοῦ φιλοσοφικοῦ ὀρίζοντα τοῦ ὕστερου δεκάτου ἐβδόμου καὶ τῶν πρώτων δεκαετιῶν τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγγράφεται τὸ εὐρέως διαδεδομένο ἔργο τοῦ γάλλου φιλοσόφου Edmundus Purchotius (1651-1734), τὸ ὁποῖο συνιστᾷ μίαν ἀπὸ τὶς πη-

2. Βλ. ἐνδεικτικὰ Geneviève Rodis-Lewis, «Augustinisme et Cartésianisme à Port Royal», στὸ: E. J. Dijksterhuis (éd.), *Descartes et le Cartésianisme Hollandais*, Paris – Amsterdam 1950, σ. 131-182· Henri Gouhier, *Cartésianisme et Augustinisme au XVIIe siècle*, Paris 1978· Tad M. Schmaltz, «What Has Cartesianism To Do with Jansenism?», *Journal of the History of Ideas* 49 (1988), 229-246· Ὁ ἴδιος, *Radical Cartesianism: The French Reception of Descartes*, Cambridge 2002· Roger Ariew, «Oratorians and the Teaching of Cartesian Philosophy in Seventeenth-Century France», *History of Universities* 17 (2001-2002), 47-80.

3. John Locke, *An Essay concerning human understanding* (1690), στὸ: *The Works of John Locke. A new edition corrected in ten Volumes*, vol. I-III, London 1823 (ἀνατύπωση: Aalen 1963).

4. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσος, *Μεθόδιος Ἀνθρακίτης. Εἰσαγωγή στὴ σκέψη καὶ τὸ ἔργο του*, Ἰωάννινα 2006, σ. 21 κ.έ.

5. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός. Βιογραφία – Ἔργο-γραφία 1700-1754*, Ἀθήνα, MIET, 1998. Βλ. καὶ τὰ κείμενα τοῦ Δαμοδοῦ ποὺ ἐκδόθηκαν πρόσφατα, Ἡ Ἰδία, «Ἐνα μάθημα φιλοσοφίας “Περὶ Χρόνου” (Κεφαληγία ante 1739)», *Κάτοπτρον Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας* 1 (2007), 79-104· π. Γεώργιος Γ. Μεταλληνός (εἰσαγ., κριτικὴ ἐκδοση, σχόλ.), *Βικεντίου Δαμοδοῦ, Θεολογία Δογματικὴ κατὰ συντομίαν ἢ τε Συνταγματικὴν Θεολογικὴν, Ἱερὰ Μεγίστη Μονὴ Βατοπαιδίου*, 2008.

6. Κώστας Θ. Πέτσος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιοθεωρία στὶς ἀπαρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνος: Descartes καὶ Νεοελληνικὴ σκέψη», *Ὁ Ἑραριστῆς* 22 (1999), 44-79.

γές από τις όποιες άντλοϋν οί νεοέλληνες στοχαστές τής συγκεκριμένης περιόδου. Ό Purchotius, καθηγητής φιλοσοφίας στο Collège des Grassins, τó Collège des Quatre-Nations και στο Πανεπιστήμιο τοϋ Παρισιοϋ,⁷ συνέγραψε ένα έκτενές έργο τó όποιο αναφέρεται, με συστηματικό τρόπο, σε όλα τά πεδία τής φιλοσοφικής προβληματοθεσίας — τή Λογική, τή Μεταφυσική,⁸ τή Γεωμετρία, τή Φυσική και τήν Ήθική— και ένώ τó θεματικό του περιεχόμενο συγκροτείται με βάση τούς έπιστημολογικούς άξονες τής άριστοτελικής-σχολαστικής παράδοσης, οί θεωρητικές παραδοχές συμπυκνώνουν τήν καρτεσιανή και μετακαρτεσιανή φιλοσοφία, στήν όποία σημαντικό ρόλο διαδραματίζει ή φιλοσοφία τοϋ Nicolas Malebranche (1638-1715), και στο πεδίο τής φυσικής φιλοσοφίας οί θέσεις του άποτυπώνουν τά πορίσματα τής νεότερης έπιστήμης.

Μία από τις προϋποθέσεις για τή σύνθεση τής Ίστορίας τής Νεοελληνικής Φιλοσοφίας άποτελεί ό προσδιορισμός τών είδητικών της γνωρισμάτων, έρευνα πού συναρτάται με τήν άνάδειξη τοϋ τρόπου με τόν όποιο συντελείται ή επικοινωνιακή πράξη τών νεοελλήνων φιλοσόφων με τήν παραδεδομένη σκέψη και τις συμβολές τών νεότερων.⁹ Στο έγχειρημα αυτό ή άνίχνευση τών πηγών είναι καθοριστικής σημασίας, αφού μάς επιτρέπει νά κατανοήσουμε πληρέστερα τó φιλοσοφικό πλαίσιο έντός τοϋ όποίου συντίθεται τó έργο τών νεοελλήνων στοχαστών και τά ρεύματα ιδεών πού άπηχοϋνται στον φιλοσοφικό τους λόγο, με τόν όποιο άναμετρώνται με τά προβλήματα πού ή έκάστοτε ιστορική στιγμή άναδεικνύει ως θεμελιώδη. Τó desideratum όμως τών πηγών

7. Για τά βιογραφικά στοιχεία βλ. Κωνσταντίνος Θ. Πέτσιος, «Η χειρόγραφη μετάφραση τής “Μεταφυσικής” τοϋ Edmundus Purchotius (1651-1734) από τόν Εϋγένιο Βούλγαρι (1716-1806)», *Κάτοπτρον Νεοελληνικής Φιλοσοφίας* 1 (2007), 14-15, όπου και ή σχετική βιβλιογραφία. [Στό έξής: Κωνσταντίνος Θ. Πέτσιος, «Ό Εϋγένιος Βούλγαρις και ή “Μεταφυσική” τοϋ Edmundus Purchotius».]

8. Για τή μετάφραση τής *Metaphysica* τοϋ Purchotius από τόν Εϋγένιο Βούλγαρη (*Μεταφυσική ήτοι α' φιλοσοφία τοϋ σοφωτάτου Πουρκοτζίου*). Έκ τοϋ λατινικοϋ, εις τó Έλληνικόν μετενεχθεΐσα ιδίωμα παρά τοϋ λογιωτάτου έν Ιεροδιακόνοισ, Κυρίου Εϋγενίου Βούλγαρη τοϋ εκ Ζακύνθου, ετει χιλιοστῶ έπτακοσιοστῶ πεντηκοστῶ) βλ. τή μελέτη πού παρατίθεται έδῶ στή σημ. 7. [Στό έξής: Εϋγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*.]

9. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Η περι Φύσεως συζήτηση στή Νεοελληνική σκέψη*, ό.π., σ. 166-167· πβ. Παναγιώτης Νοϋτσος, *Νεοελληνικός Διαφωτισμός. Τά όρια τής διακινδύνευσης*, Άθήνα 2005, σ. 148-150.

ἐπιβάλλεται νὰ συνδυασθεῖ μὲ τὴν ἐρμηνευτικὴ ἀνασύσταση τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὅποιο οἱ νεοέλληνες φιλόσοφοι προσλαμβάνουν τὰ δεδομένα τῆς ἐπιστημονικῆς καὶ φιλοσοφικῆς συζήτησης τῆς ἐποχῆς τους καὶ τὰ ἐνοφθαλμίζουσιν στὶς δικές τους πνευματικὲς ἀνερευνήσεις, γονιμοποιώντας τοὺς προβληματισμούς τους καὶ μορφοποιώντας τὰ θεωρητικὰ τους αἰτήματα.

Μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα αὐτὸ στὴν παρούσα μελέτη ἐπιδιώκουμε νὰ παρουσιάσουμε τὶς συναρτήσεις ἀνάμεσα στὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Edmundus Purchotius καὶ τὸ *Corpus* (χειρόγραφο καὶ ἐκδεδωμένο) τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ,¹⁰ ἐπιμερίζοντας τὴν ἀνάλυσή μας σὲ δύο μέρη: στὸ πρῶτο ἀνασυγκροτοῦμε τὰ ἐδραῖα σημεῖα τῆς φιλοσοφικῆςπραγματεύσεως τοῦ Purchotius καὶ ἐντοπίζουμε τὶς μορφικὲς κυρίως συνάψεις ἀνάμεσα στὰ κείμενα τῶν δύο διανοητῶν, μὲ ἐπιδίωξη νὰ ἀναδείξουμε τὸν ἐρμηνευτικὸ ὀρίζοντα ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἐγγράφεται ἡ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ Δαμοδοῦ· ἐνῶ στὸ δεύτερο, μέσα ἀπὸ τὴ διεξοδικὴ ἀντιπαραβολή, ἀποκαλύπτονται τὰ πρότυπα τοῦ *Συνταγματίου τῆς Μεταφυσικῆς*, τὰ ὁποῖα εἶναι ἡ *Metaphysica* τοῦ γάλλου φιλοσόφου καὶ οἱ ὁμόλογες κωδικοποιήσεις τοῦ περιεχομένου της, ὅπως ἀποτυπώνονται στὶς διδακτικῆς ὕφης *Disputationes* ποὺ συμπεριλαμβάνονται στὸ ἔργο *Exercitationes Scholasticae in varias partes Philosophiae*. Ἡ ἀνάδειξη τῶν πηγῶν τοῦ *Συνταγματίου*, ἀλλὰ καὶ τῆς *Μεταφυσικῆς* τοῦ Δαμοδοῦ, μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διευρύνουμε τὶς γνώσεις μας ἀναφορικὰ μὲ τὸ περιεχόμενο τοῦ φιλοσοφικοῦ διαλόγου τῶν Νεοελλήνων μὲ τὴν εὐρωπαϊκὴ διάνοηση τῆς ἐποχῆς τους, ἀφοῦ ὁ Purchotius συγκεφαλαιώνει τὴ σχολαστικὴ-καρτεσιανὴ φιλοσοφία καὶ ἀντιπροσωπεύει ἕνα ρεῦμα σκέψης τὸ ὁποῖο διαφοροποιεῖται ἐμφανῶς, παρὰ τὶς κοινὲς ἀφετηρίες, ἀπὸ τὶς ἐπιστημολογικὲς προκείμενες τοῦ νοησιαρχικοῦ οἰκοδομήματος ποὺ ἀποτυπώνεται στὸ *Metaphysicae Opus* τοῦ Christian Wolff

10. Γιὰ τὶς φιλοσοφικὲς ἀπόψεις τοῦ Δαμοδοῦ βλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας στὸ ἔργο τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ», στὸ: *Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας στὸ Νεοελληνικὸ Στοχασμὸ*, Ἡμίτομος Δεύτερος, Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν – Κέντρον Ἐρευνῆς τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας, 1997, σ. 145-162· Ὁ ἴδιος, «Ψυχὴ – Σῶμα στὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ – Μία πρῶτη ἀξιοποίησις τῆς καρτεσιανῆς σκέψης. [Παράρτημα: Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία* (Ἀποσπάσματα)]», *Δωδώνη* 27/Γ (1998), 169-189· Ὁ ἴδιος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιθεωρία στὶς ἀπαρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνος», ὅ.π., σ. 44 κ.έ., ἰδ., σ. 46 κ.έ.· Ὁ ἴδιος, *Ἡ περὶ Φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ σκέψη*, ὅ.π., σ. 267-280.

(1679-1754), τὸ ὁποῖο ποικιλοτρόπως ἀξιοποιεῖται ἀπὸ τῆ νεοελληνικῆ σκέψῃ τῆς περιόδου τοῦ Διαφωτισμοῦ.¹¹

Μέρος Α΄

Edmundus Purchotius καὶ Βικέντιος Δαμοδός

Τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Purchotius ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορά τὸ 1695 σὲ τέσσερις τόμους καὶ ὡς τὰ τέλη τοῦ 18ου αἰ. οἱ ἐπιμέρους τόμοι — *Λογικὴ καὶ Μεταφυσικὴ, Γενικὴ Φυσικὴ καὶ Στοιχεῖα Γεωμετρίας, Εἰδικὴ Φυσικὴ, Ἠθικὴ καὶ Σχολαστικὲς Ἀσκήσεις*— σημείωσαν τουλάχιστον εἴκοσι ἐκδόσεις,¹² ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχουμε ὑπόψη τὶς ἐξῆς: *Institutiones Philosophicae ad Facilionem Veterum, ac Recentiorum Philosophum Lectionem comparatae. Opera, et Studio V. Cl. Edmundi Purchotii Senonensis, In consultissima Juris utriusque Facultate Licentiatii, Universitatis Parisiensis ante hac Rectoris, et emeriti Philosophiae Professoris. Tomus Primus. Complectens Logicam, et Metaphysicam. Venetiis, MDCCXXX. Apud Joannem Manfrè, Superiorum permissu, ac Privilegio. Institutiones Philosophicae [...]. Tomus Secundus. Quo Elementa Geometriae, et Physica generalis continentur. Patavii, MDCCXXXVIII. Ex Typographia Seminarii, Apud Joannem Manfrè, Superiorum permissu, ac Privilegio. Institutiones Philosophicae [...]. Tomus Tertius. Qui Physicam specialem comprehendit. Venetiis, MDCCXXX [...]. (: Tomus Tertius [...], Patavii, MDCCXXXVIII, Ex Typographia Seminarii [...]). Institutiones Philosophicae [...]. Tomus Quartus. Continens Ethicam, seu Moralem Disciplinam. Patavii, MDCCXXXVIII. Ex Typographia Seminarii [...]. Στὴν α΄ ἔκδοσιν τοῦ τέταρτου τόμου ἡ Ἠθικὴ συνοδεύετο ἀπὸ τὶς *Exercitationes Scholasticae* (: *Σχολαστικὲς Ἀσκήσεις*), οἱ ὁποῖες δημοσιεύθηκαν αὐτοτελῶς μὲ διευρυμένη θεματικὴ τὸ 1700 καὶ μέχρι τὸ 1751 σημείωσαν ὀκτὼ ἐπανεκδόσεις: *Exercitationes Scholasticae. In varias partes Philosophiae. Praesertimque in Aristotelis Metaphysicam: sive Series Disputationum Ontologicarum naturali ordine dispositarum. Quibus praemissum est breve Compendium Philosophiae. Opera et**

11. Παναγιώτης Νοῦτσος, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, ὅ.π., σ. 62-65, 337 κ.έ., 345 κ.έ., 427 κ.έ., καὶ passim.

12. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», ὅ.π., σ. 16-17.

Studio V. Cl. Edmundi Purchotii Senonensis [...]. Tomus Quintus. Patavii, Typis Seminarii, MDCCLI. Apud Joannem Manfrè. Superiorum permissu, ac Privilegio. [...]. Στην τελευταία σελίδα του τόμου καταχωρίζεται η γνωστή άδεια έκτύπωσης («licenza») των Αναμορφωτών («Noi Riformatori dello Studio di Padova»), με χρονολογία 27 Φεβρουαρίου 1735, στην οποία αναφέρεται η έκδοση του 1733.¹³

Ἡ σύνθεση τοῦ Purchotius με τὸν τρόπο πὸν εἶχε ἐπιστημολογικὰ ἀρθρωθεῖ (Λογική, Μεταφυσική, Γεωμετρία, Φυσική, Ἠθική, Ἐπιτομή Φιλοσοφίας καὶ Σχολαστικὲς Ἀσκήσεις) δημοσιεύθηκε τὸ 1733 σὲ ὀριστική ἐκδοση καὶ ὀρισμένα σημεῖα ἐμπλουτίσθηκαν με περαιτέρω διασαφηνίσεις: *Institutiones Philosophicae ad Faciliorem Veterum et Recentiorum Philosophorum Intelligentiam Comparatae. Opera et studio V. Cl. Edmundi Purchotii Senonensis, in Consultissimà Juris Utriusque Facultate Licentiati Universitatis Parisiensis quondam Rectoris postea Syndici, et Emeriti Philosophiae Professoris. Editio quarta prioribus locupletior, Lugduni, Apud Fratres Bruyst, in vico Mercatorio ad insigne Solis, MDCCXXXIII, Cum Privilegio Regis. Στὴ συγκεκριμένη ἐκδοση συμπεριλαμβάνονται ὡς Appendix οἱ *Exercitationes Scholasticae*.*

Πρόκειται γιὰ ἕναν τόμο 804 καὶ 33 χ.ἀ. σελίδων στὶς ὁποῖες ἀποτυπώνονται ποικίλα σχήματα λογικά, γεωμετρικά, φυσικά (ὀπτικῆς, μαθηματικῆς φυσικῆς), ἀστρονομικά καὶ ἰατρικῆς φυσιολογίας (Tab. 1-Tab. 33), πὸν ἐπεξηγοῦν με παραστατικὸ τρόπο τὶς ἀναπτύξεις οἱ ὁποῖες προηγήθηκαν. Ἀξίζει νὰ ἀναφέρουμε στὸ σημεῖο αὐτὸ τὴν ἀπεικόνιση τῶν δύο διαφορετικῶν φιλοσοφικῶν παραδόσεων πὸν ἀντιπροσωπεύουν τὸ «δένδρο τοῦ Πορφύριου» («Arbor Porphyrii secundum doctrinam Aristotelis et Peripateticorum») καὶ τὸ «δένδρο τοῦ Πουρχοτίου» («Arbor Purchotii ad mentem Platonis et Cartesianorum»), με τὸ ὁποῖο γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίζεται ἡ καρτεσιανὴ ἀνθρωπολογία σὲ γράφημα¹⁴ καὶ ὑπογραμμίζεται ἡ συστοίχιση τοῦ

13. Ὁ.π., σ. 15-17.

14. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae*, Tab. I. καὶ Tab. II. Οἱ ἐπεξηγήσεις δὲν ὑπάρχουν στὴν ἐκδοση τοῦ 1730. Γιὰ τὸ «δένδρο τοῦ Πουρχοτίου» βλ. ἐνδεικτικὰ Wilhelm Risse, *Die Logik der Neuzeit*, Bd. II. 1640-1780, Stuttgart – Bad Cannstatt 1970, σ. 128: «Diese Anordnung der Kategorien geht gedanklich auf Descartes zurück, wurde auh gelegentlich von der Cartesianern in Worten ausgesprochen [...], aber offensichtlich erst von Purchotius in einem graphischen Schema

Purchotius με τὴν πλατωνική-καρτεσιανή παράδοση.

I. *Institutiones (: Logica) – Σύντομος ιδέα τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν Νεωτέρων. Λογικὴ ἐλάσσων καὶ μείζων*

Ὁ «Πρόλογος» («Praefatio») ¹⁵ τῶν *Institutiones* καὶ τῆς *Logica* προοιμιάζεται με τὸν στωικῆς ἀφετηρίας ὀρισμὸ τῆς φιλοσοφίας ὡς «ἐπιστήμης τῶν θείων καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων», ¹⁶ καὶ ἡ καθιερωμένη σὲ σχετικὰ εἰσαγωγικὰ κείμενα μνεῖα τῶν ἀπαρχῶν τῆς σοφίας, ἀπὸ τὸν Ἀδὰμ καὶ τοὺς λαοὺς τῆς Μεσοποταμίας μέχρι τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, ἐπιστεγάζεται με τὴ λεξικογραφικὴ ἀναφορὰ στὶς «ἐπιφανέστερες αἰρέσεις τῶν φιλοσόφων» («Illustriores Philosophorum Sectae»), στὶς ὁποῖες συναριθμοῦνται οἱ Προσωκρατικοί, ὁ Σωκράτης, ὁ Πλάτων καὶ οἱ Ἀκαδημαῖκοί, ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ Περιπατητικοί

veranschaulich»· πβ. Daniel E. Flage – Clarence A. Bonnen, *Descartes and Method. A search for a Method in «Meditations»*, London, Routledge, 1999, σ. 150, 279-280, σμ. 11.

15. Γιὰ τὴν ἀνασύσταση τῶν Προλεγομένων τῶν *Institutiones* καὶ τῶν βασικῶν θέσεων τῆς Λογικῆς καὶ τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ Purchotius ἀξιοποιοῦμε καὶ τὶς δύο ἐκδόσεις (Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae ad Faciliorem Veterum, ac Recentiorum Philosophum Lectionem comparatae [...]*, Tomus Primus. *Complectens Logicam, et Metaphysicam*, Venetiis 1730, χ.ἀ. [φφ. a3 κ.έ.] καὶ *Institutiones Philosophicae [...]*, ⁴1733, σ. iii κ.έ., ὥστε νὰ εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ἀντιστοίχιση με τὴ μετάφραση τῆς Μεταφυσικῆς τοῦ γάλλου φιλοσόφου ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη (Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 11-78). Προηγεῖται ἡ ἔκδοση τοῦ 1730 καὶ ἔπεται ἡ ἔκδοση τοῦ 1733 καὶ ἡ ἀντίστοιχη σελιδαρίθμηση. Οἱ παραπομπὲς στὰ ὑπόλοιπα κείμενα τῶν *Institutiones* γίνονται με βάση τὴν ἔκδοση τοῦ 1733, ὅπως δηλώνεται στὴν οἰκεία θέση. Με πλάγια γράμματα σημειώνονται, ὅταν δὲν δηλώνεται διαφορετικὰ, οἱ ὑπογραμμίσεις ποὺ ὑπάρχουν στὸ κείμενο.

16. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae*, Tomus Primus, [φ. a1α]· πβ. 1733, σ. iii: «Quam nunc dicimus *Philosophiam*, veteres *Sapientiam* appellabant, *rerum videlicet divinarum, et humanarum, causarumque, quibus haeres continentur, scientiam*»· πβ. Joannes Ab Arnim (ed.), *Stoicorum Veterum Fragmenta*. Vol. II. *Chrysippi Fragmenta. Logica et Physica*, Stuttgart 1968, σ. 36, 11-13, 15: «τὴν φιλοσοφίαν φασὶν ἐπιτήδευσιν εἶναι σοφίας, τὴν δὲ σοφίαν ἐπιστήμην θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων»· πβ. Karlheinz Hülsler, *Die Fragmente zur Dialektik der Stoiker. Neue Sammlung der Texte mit deutscher Übersetzung und Kommentaren*. Bd. I, Stuttgart – Bad Cannstatt 1987, σ. 12. Βλ. καὶ σμ. 30.

(«Peripatetici»), οί Στωικοί καί οί Ἐπικούρειοι.¹⁷

Ἰδιαίτερος λόγος γίνεται γιά τήν ἀριστοτελική φιλοσοφία, ἡ ὁποία «μεταφυτεύτηκε» μέσω τῶν Ἀράβων ἀπό τήν Ἀφρική στήν Εὐρώπη καί ἀπό τήν Ἰσπανία στή Γαλλία,¹⁸ καί στή συνοχή αὐτή ὁ Purchotius τονίζει ὅτι ἡ λεπτοφυής («subtilis») μέθοδος ἐρμηνείας τοῦ Ἀριστοτέλη ἀπό τοὺς Ἀραβες εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα νά τεθοῦν οἱ βάσεις γιά τή «διαλεκτική καί ἐριστική» σχολαστική φιλοσοφία («disputatrix et contentiosa Philosophia»), τῆς ὁποίας ἡ ἀπήχηση διαπιστώνεται καί στίς ἀπαρχές τοῦ 18ου αἰ.,¹⁹ καί μνημονεύει τήν καθιερωμένη θεματο-

17. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae*, 1730, φ. a3a-a9a: πβ. Ὁ ἴδιος, *Institutiones Philosophicae*, 1733, σ. iii-iv.

18. Ὁ.π., φ. a5a: πβ. ὅ.π., σ. vi: «Itaque ex Africa in Europam, et ex Hispania in Galliam transmigravit Aristotelis Philosophia, ac in Scholis Parisiensibus tradi coepit eo, quo ab Arabibus recepta fuerat, modo, subtili scilicet et contentioso: eaque disputatrix et contentiosa Philosophia, quae sermonis barbariem secum in Scholis invehit, Scholastica vocata est, quod in Scholis ad nostra usque tempora sit usurpata». Βλ. τίς ἀνάλογες διατυπώσεις τοῦ Εὐγένιου Βούλγαρη, *Ἡ Λογική ἐκ παλαιῶν τε καί νεωτέρων συναρτισθεῖσα [...] ἥς προτέτακται Ἀφήγησις Προεισοδιώδης περὶ Ἀρχῆς καί Προόδου τῆς κατὰ τήν Φιλοσοφίαν Ἐνστάσεως καί Προδιατριβαί τέταρτες εἰσαγωγικαί εἰς ἅπασαν τήν Φιλοσοφίαν προτελεστικαί...*, Ἐν Λειψία τῆς Σαξονίας 1766, σ. 36: «ἐκ δὴ τούτων (sc. «τῶν Ἀριστοτελιζόντων Ἀράβων») ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους φιλοσοφία κατὰ τήν Ἰσπανῶν χώραν ἐπιμελῶς γεωργουμένη, ἐντεῦθεν ἀπὸ τὴν ὄμορον Γαλλίαν μετεφυτεύετο, καί τὰ λοιπὰ τῆς Εὐρώπης ἐφεξῆς κατελάμβανεν, ἔνθα αἱ τῶν σχολαστικῶν Φατρία ἀνήθασαι μέχρι πόρρω διήνεγκαν». Ὁ Βούλγαρης βεβαίως ἔχει ὑπόψη του καί τήν ἱστοριοφιλοσοφικὴ εἰσαγωγή (*Historiae Philosophicae Succincta Delineatio*) τοῦ Johannes Fransiscus Buddeus (1667-1729), *Elementa philosophiae instrumentalis seu Institutionum Philosophiae Eclecticae*. Tomus Primus. Editio septima, Halae Saxonum 1710, σ. 9 κ.έ., ἰδ., σ. 72 κ.έ.: «Cap. V. Philosophia Medii Aevi, Arabico-Scholastica», καθὼς καί τὸ ἔργο τοῦ Johann Jacob Brucker (1696-1770), *Historia Critica Philosophiae, a mundi incunabilis ad nostram usque aetatem deducta*. Tomus III, Lipsiae 1743 [Ἐπανέκδοσι: Hrsg., Richard H. Popkin – Giorgio Tonelli, Hildesheim – New York 1975], σ. 714 κ.έ.: «Caput Tertium. De Philosophia Scholastica». [...] «Sectio Secunda. De Scholasticis», § 1-2 κ.έ. Γιά τήν ἀξιοποίηση τῶν συγκεκριμένων κειμένων ἀπὸ τὸν Βούλγαρη βλ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσος (Προλεγόμενα – Ἐπιμέλεια – Εὐρετήρια), Εὐγένιος Βούλγαρης, *Ἡ Λογική ἐκ παλαιῶν τε καί νεωτέρων συναρτισθεῖσα...*, Ἰωάννινα, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων – Τομέας Φιλοσοφίας / Ἐργαστήριον Ἐρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας, 2010, σ. *119 κ.έ.

19. Ὁ.π., φ. a9b: πβ. ὅ.π., σ. vi: «quae (sc. Philosophiae) sermonis barbariem secum in Schola invehit, Scholastica vocata est quod in Scholis ad nostra usque tempora sit usurpata».

ποίηση τοῦ Σχολαστικισμοῦ σέ Θωμιστές, τοὺς ὀπαδοὺς τοῦ Thomas Aquinas (1225/7-1274), Σκοτιστές, τοὺς θιασῶτες τοῦ Duns Scotus (1265/6-1308), καὶ Ὀνοματικούς, τοὺς ὑποστηρικτὲς τῶν νομιναλιστικῶν ἀπόψεων τοῦ Guillelmus Ockhamus (1288-ca.1348).²⁰

Ἀπὸ τῆ χορεία τῶν Νεοτέρων μνημονεύονται οἱ Galileus Galilei (1564-1642), Petrus Gassendus (1592-1655), René Descartes, Guillelmus Harvaeus (1578-1657), Marcellus Malpighius (1628-1694), Johannes Alfonsus Borellus (1608-1691), οἱ ὁποῖοι ἀνανέωσαν «τῆ μηχανικῆ φιλοσοφία ποὺ εἶχε καλλιεργηθεῖ ἀπὸ τὸν Δημόκριτο καὶ τὸν Ἐπίκουρο» («mechanicam Philosophiam à Democrito et Epicuro quondam excultam»),²¹ καὶ ὑπογραμμίζεται τὸ γεγονὸς ὅτι τὴν περίοδο ἐκείνη δέσποζαν οἱ φιλοσοφικὲς αἱρέσεις τῶν Καρτεσιανῶν καὶ τῶν Γασσενδιστῶν.²² Ὅσον ἀφορᾷ τῆ μέθοδο, ὁ Purchotius διευκρινίζει ὅτι ἡ κάθε φιλοσοφικὴ ἐνόητα κατανέμεται ἀνάλογα μὲ τὸ περιεχόμενον σὲ «μέ-

20. Ὁ.π., φ. a10a: πβ. ὁ.π., σ. vii: «Inter Scholasticos, seu novos Peripateticos, tres praecipuae in Universitate studiorum Parisiensi exortae sunt sectae. [...] Prima est Thomistarum [...] Secunda est Scotistarum [...] Tertia est Nominalium [...]» πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Ἐπίτομος Λογικὴ κατ' Ἀριστοτέλην καὶ Τέχνη Ρητορικὴ...*, Ἐνετίησι 1759, σ. 16-17: «Εἰς τρεῖς τάξεις [...] διαιρεῖται τῶν Περιπατητικῶν ἡ φιλοσοφία, ὅθεν ἄλλοι λέγονται Θωμισταί...»: Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, *Λογικὴ Ἐλάττων*, στί: Παναγιώτης Κ. Χρήστου, *Μεθόδιος Ἀνθρακίτης – Βίος, Δράσεις, Ἀνέκδοτα Ἔργα*, Ἰωάννινα 1953, σ. 57: «Ἐν τοῖς σχολαστικοῖς ἤτοι νέοις περιπατητικοῖς, τρεῖς εἰσὶν ἐπισημότεραι αἱρέσεις...»: Εὐγένιος Βούλγαρης, *Ἡ Λογικὴ*, ὁ.π., σ. 36-37: «... Θωμᾶς ὁ Ἀκινάτης [...] τῶν Θωμιστῶν ἐξ αὐτοῦ καλουμένων Φατρίας Ταξιάρχος, [...] Ἰωάννης Δούνης ὁ Σκότος διέλαμπεν, ὁ τῆς τῶν Σκοτιστῶν συμμορίας Καθηγερῶν, [...] οὗ Γυλλέλμος Ὁχαμος ὁμιλητῆς χρηματίσας [...] τῆς τῶν Ὀνοματικῶν εἰρημένων προσέστη Αἱρέσεως».

21. Ὁ.π., φ. a10β: πβ. ὁ.π., σ. vii. Ἀπὸ τὸν Purchotius (Στὸ ἴδιον) ἐξαίρεται ἡ καθοριστικὴ συμβολὴ τοῦ Galileus ὁ ὁποῖος «novas vias tentavit hujus vestigiis inhaerentes plurimi, ut Gassendus, Cartesius...»: πβ. Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, *Λογικὴ Ἐλάττων*, ὁ.π., σ. 58: «Γαλιλαῖος [...] καινὴν τινα ὁδὸν ἐπένοήσεν» καὶ «αὐτοῦ (sc. τοῦ Galileus) τοῖς ἔχουσιν ἐπόμενοι πλεῖστοι, καθάπερ Κασένδος, Καρτέσιος...».

22. Στὸ ἴδιον πβ. Στὸ ἴδιον: «Ex recentioribus autem Philosophorum sectis duae positissimum celebrantur, Gassendistarum nempe et Cartesianorum». Ἀκροθιγῶς γίνεται λόγος γιὰ τὴν κινέζικη φιλοσοφία καὶ τὸ ἔργο τοῦ Κομφούκιου (Confucio), ποὺ ἐμφανίστηκε στὸ Παρίσι τὸ 1687 (ὁ.π., φ. b11β: πβ. Στὸ ἴδιον). Στὸν «Κομφούκιον» ἀναφέρεται καὶ ὁ Βούλγαρης, *Ἡ Λογικὴ*, ὁ.π., σ. 8 καὶ σημ. 2. Γιὰ τὴν ἀπῆχηση τῆς κινέζικης φιλοσοφίας (Sinensis Philosophia) στὸν Γαλλικὸ Διαφωτισμὸ βλ. ἐνδεικτικὰ Παναγιώτης Κονδύλης, *Ὁ Εὐρωπαϊκὸς Διαφωτισμὸς*, τόμος Α', Ἀθήνα 1987, σ. 434-435.

ρη» («sectiones») και ἀκολούθως σὲ «κεφάλαια» («capita»), καὶ στὴν ἀρχιτεκτονικὴ διάταξη τῆς ὕλης υἰοθετεῖται ἡ σχολαστικὴ ἀντίληψη γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο δομεῖται ἡ ἐπιχειρηματολογία, ἀφοῦ οἱ προτάσεις («propositiones»), τὰ «θεωρήματα» («theoremata»), τὰ «συμπεράσματα» («conclusiones») ἢ οἱ «θέσεις» («theses») προκύπτουν ἀπὸ ἀξιωματικὲς ἀρχές («ex principiis») ποὺ ἔχουν τεθεῖ «σύμφωνα μὲ τὴ μέθοδο τῶν Σχολῶν, τὴν ὁποία χρησιμοποιοῦν οἱ Γεωμέτραι» («secundum Scholarum methodum qua Geometrae utuntur»). Τὶς «προτάσεις» διαδέχονται τὰ «συνεπόμενα» («consectaria») ἢ τὰ πορίσματα («corollaria»), τὰ ὁποῖα συγκεφαλαιώνουν τὴν ἀνάλυση καὶ τὶς ἀπαντήσεις στὶς ἀντιρρήσεις ἢ ἐνστάσεις τῶν ἀντιπάλων.²³

Τὸ «Προοίμιο τῆς Φιλοσοφίας» («Prooemium Philosophiae») ²⁴ ἐπιμερίζεται σὲ τέσσερα κεφάλαια: Στὸ πρῶτο («Cap. I. Quomodo investiganda veritas, quaeque Philosophiae operam daturō sint praenoscenda») ²⁵ ὁ Purchotius, μὲ ρητὲς ἀναφορὲς στὸν Augustinus (354-430 μ.Χ.) καὶ τὸν René Descartes καθιστᾷ σαφὲς ὅτι ἡ φιλοσοφικὴ του ὀπτικὴ ἐδράζεται στὴν αὐτοσυνειδησία τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου («cogito»), ποὺ προκύπτει ὡς προφανὲς γεγονὸς ἀπὸ τὴ βεβαιότητα τοῦ ἀμφιβάλλειν («dubitare») ²⁶ καὶ τὸ ἀναμφίλεκτον τῆς ὑπαρξῆς τοῦ Θεοῦ, ὁ ὁποῖος κατανοεῖται ὡς «κατ' ἐξοχὴν τέλειο Ὄν» («atque ita existit Ens summe perfectum, sive Deus»). ²⁷ Διευκρινίζονται ἐννοιες ποὺ ἀξιοποιοῦνται στὶς ἐπιμέρους ἀναπτύξεις, ὅπως νοῦς («intellectus»), θέληση («voluntas»), φαντασία («phantasia»), μνήμη («memoria»), συνείδηση («conscientia»), ζωτικὰ πνεύματα («spiritus animales»), θεμελιώδεις ἀρετὲς («virtutes cardinales»), ὅπως εἶναι ἡ φρόνηση («prudentia»), ἡ δικαιοσύνη («justitia»), ἡ ἀνδρεία («fortitudo») καὶ ἡ

23. Ὁ.π., φ. b2β-b3a· πβ. ὁ.π., σ. ix· πβ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 37 κ.έ.

24. Ὁ.π., σ. 1-34· πβ. ὁ.π., σ. 1-12. Στὰ προηγούμενα φ. b4β-b6β παρατίθεται ὁ «Index Titulorum Tomi Primi»· πβ. ὁ.π., σ. x-xviii: «Index Titulorum totius operis». Ἀπὸ τὴν εἰσαγωγικὴ ἐνότητα τῶν *Institutiones* φαίνεται ὅτι ἀντλοῦν ὁ Δαμοδὸς (Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, ὁ.π., σ. 222, 498, 559 καὶ 565) καὶ ὁ Μεθόδιος Ἀνθρακίτης, *Λογικὴ Ἐλάττων*, ὁ.π., σ. 52 κ.έ. Πρόκειται γιὰ κοινὸς τύπος τῶν κειμένων τῆς ἐποχῆς.

25. Ὁ.π., σ. 1-13· πβ. ὁ.π., σ. 1-5.

26. Ὁ.π., σ. 2· πβ. ὁ.π., σ. 2.

27. Ὁ.π., σ. 5· πβ. ὁ.π., σ. 3.

σωφροσύνη («temperantia»), καθώς και τὰ πάθη («passiones»)²⁸

Στὸ δεύτερο κεφάλαιο («Cap. II. De nomine, notione et existentia Philosophiae»)²⁹ διευκρινίζεται ὁ προτεθεὶς ὀρισμὸς τῆς φιλοσοφίας («Sapientia rerum divinarum et humanarum...») καὶ ὁ ὁμολογος τοῦ Cicero («Studium sapientiae...»),³⁰ ἐνῶ ἡ καρτεσιανῆς καταγωγῆς παροδοχὴ γιὰ τὶς ἔμφυτες ιδέες, ποὺ διαθέτουν τὰ γνωρίσματα τῆς «εὐκρίνειας», τῆς «διακριτότητας» καὶ τῆς «προφάνειας», προσφέρει τὸ θεωρητικὸ ἔρεισμα γιὰ τὴν ἀπόρριψη τοῦ ἀριστοτελικο-σχολαστικοῦ γνωσιοθεωρητικοῦ ἀξιώματος «Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu», σύμφωνα μὲ τὸ ὁποῖο ἀναγνωρίζοταν στὴν ἐμπειρία προεξάρχουσα θέση.³¹

Στὸ τρίτο κεφάλαιο («Cap. III. De origine et causis Philosophiae»)³² ἡ ἐπιχειρηματολογία ἀντλεῖται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, τὸν Ἱερώνυμο (ca. 347-420 μ.Χ.) καὶ τὸν Thomas Aquinas καὶ συγκεφαλαιώνεται στὴ διαπίστωση ὅτι ἡ «causa finalis» τῆς «φιλοσοφίας» δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ἡ «γνώση τῆς ἀλήθειας» καὶ ἡ «πράξις τῆς ἀρετῆς» («cognitio veritatis, et praxis virtutis»)³³ Στὸ τέταρτο κεφάλαιο («Cap. IV. De divisione, seu partibus Philosophiae»)³⁴ ἡ ἐπίτμηση τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας σὲ Λογικὴ, Μεταφυσικὴ, Μαθηματικὴ

28. Ὁ.π., σ. 7 κ.έ.· πβ. ὁ.π., σ. 3 κ.έ.

29. Ὁ.π., σ. 13-28· πβ. ὁ.π., σ. 5-10.

30. Ὁ.π., σ. 13-14· πβ. ὁ.π., σ. 5· Βλ. Cicero, *De Officiis*, II, ii, 5, 2-7, στό: Cicero, *De Officiis*. With an english translation by Walter Miller, London, Harvard University Press, 1997 (1913), σ. 172: «Hanc igitur qui expetunt, philosophi nominantur, nec quicquam aliud est philosophia si interpretari velis, praeter studium sapientiae. Sapientia autem est, ut a veteribus philosophis definitum est, rerum divinarum et humanorum causarumque, quibus eae res continentur, scientia».

31. Ὁ.π., σ. 23· πβ. ὁ.π., σ. 8: «Quare axioma quoque illud in Scholis Peripateticis vulgò receptum, *Nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu*, à vero alienum esse inferius ostendemus». Βλ. σχετικὰ Étienne Gilson, *Index Scolastico-Cartésien*, Paris, 1979, σ. 203-204. Γιὰ τὸ ἀριστοτελικῆς ἀφετηρίας (*Περὶ Ψυχῆς* Γ', 7 431a 16-17· *Περὶ αἰσθήσεως καὶ αἰσθητῶν* 6, 445b 16-17) μεσαιωνικὸ γνωσιοθεωρητικὸ ἀξιῶμα βλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιοθεωρία στὶς ἀπαρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνος», ὁ.π., σ. 54-55, καὶ σσμ. 44-51, ὅπου καὶ τὰ τεκμήρια.

32. Ὁ.π., σ. 28-32· πβ. ὁ.π., σ. 10-11.

33. Ὁ.π., σ. 30· πβ. ὁ.π., σ. 10.

34. Ὁ.π., σ. 32-34· πβ. ὁ.π., σ. 11-12.

(Γεωμετρία), Φυσική και Ἠθική ἐπικυρώνεται με τὴν ὑπόμνηση τοῦ παραδοσιακοῦ,³⁵ στωικῆς ἀφετηρίας³⁶ ὀρισμοῦ τῆς τριμεροῦς ἐπιδιαίρεσης τῆς φιλοσοφίας («in Philosophiam naturalem, rationalem, et moralem»), ποῦ συνοψίζει ὁ Cicero,³⁷ καθὼς καὶ με τὴν ἀναφορὰ στὰ Μετὰ τὰ Φυσικά, ὅπου ὁ Ἀριστοτέλης διακρίνει τὴ φιλοσοφία σὲ «μαθηματική, φυσική καὶ θεολογική».³⁸

Στὸ «Προοίμιον» («Prooemium») τῆς Λογικῆς (*Logica, sive scientia cogitationum reatrix*)³⁹ ἡ λογικὴ ὡς ἐπιστήμη διευθύνουσα τὶς σκέψεις τῆς διάνοιας κατανοεῖται ὡς «Scientia, vel Ars cogitandi, seu mentis cogitationes ad verum dirigendi»⁴⁰ καὶ οἱ ἐνέργειες τῆς διάνοιας, τὰ

35. Βλ. ἐνδεικτικὰ Γαληνός, *Περὶ φιλοσόφου Ἱστορίας*, στό: Herman Diels, *Doxographi Graeci*, Berolini 1965, σ. 603: «Μέρη δὲ τῆς φιλοσοφίας κατὰ τοὺς πλείστους ἀκριβεστάτους εἶναι δοκοῦντας τρία παρειλήφραμεν, τὸ τε λογικόν, [...] τὸ φυσικόν [...] καὶ τρίτον τὸ πάντων ἀναγκαιότατον καὶ τοῖς ἐπιτηδεύμασι χρησιμώτατον τὸ ἠθικόν...».

36. Διογένης Λαέρτιος, *Φιλοσόφων Βίων καὶ Δογμάτων Συναγωγὴ* (Diogenis Laertii, *Vitae Philosophorum*, ed. H. S. Long, tomus Prior, Oxonii 1964), VII, 39: «Τριμερῆ φασιν εἶναι τὸν κατὰ φιλοσοφίαν λόγον· εἶναι γὰρ αὐτοῦ τὸ μὲν φυσικόν, τὸ δὲ ἠθικόν, τὸ δὲ λογικόν»· πβ. Karlheinz Hülsner, *Die Fragmente zur Dialektik der Stoiker. Neue Sammlung der Texte mit deutscher Übersetzung und Kommentaren*. Bd. I, Stuttgart – Bad Cannstatt 1987, σ. 2.

37. Ὁ.π., σ. 32· πβ. ὅ.π., σ. 11. Βλ. Cicero, *De Oratore*, I, xv, 68-71, στό: Cicero, *De Oratore*. In two volumes, vol. I., Books I, II. With an english translation by E. W. Sutton. Completed, with an introduction by H. Rackham, London, Harvard University Press, 1959, σ. 50: «Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est tributa, in naturae obscuritatem, in disserendi subtilitatem, in vitam atque mores...»· πβ. Κικέρων, Ὁ τέλειος Πήτορας. *De Oratore*, Εἰσαγ., μτφρ., σχόλ. Γιώργος Κεντρωπής, Ἀθήνα 2008, σ. 47: «Ἄν θέλει, ὡστόσο, κανεῖς ν' ἀκούσει ἐμένα, ἐγὼ θὰ πῶ ὅτι ἀπὸ τότε ποῦ ἡ φιλοσοφία χωρίσθηκε σὲ τρεῖς κλάδους — στὴν ἔρευνα, ἤτοι, τῶν μυστηρίων τῆς φύσης, στὴ λεπτοφυῆ τέχνη τῆς διαλεκτικῆς καὶ στὴ διδασκαλία τῆς ἀγωγῆς τοῦ βίου καὶ τῶν ἠθῶν...».

38. Ἀριστοτέλης, *Τῶν Μετὰ τὰ Φυσικά* E' 1, 1026a 18-19· πβ. W. K. Ch. Guthrie, *A History of Greek Philosophy*. Vol. VI. *Aristotle: An Encounter*, Cambridge 1990 (1981), σ. 130-134.

39. Ὁ.π., σ. 12-74.

40. Ὁ.π., σ. 35· πβ. ὅ.π., σ. 12. Γιὰ τὴ *Logica* τοῦ Purchotius, βλ. καὶ τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ Wilhelm Risse, *Die Logik der Neuzeit*. Bd. II. (σημ. 14), σ. 126-130· γιὰ τὶς ἐπανεκδόσεις τοῦ κειμένου βλ. Wilhelm Risse, *Bibliographia Logica. Verzeichnis der Druckschriften zur Logik mit Angabe ihrer Fundorte*. Bd. I. 1472-1800, Hildesheim 1965, σ. 264.

(«εἶδη τῆς σκέψης») («species cogitationes») σύμφωνα με τὴ διατύπωση τοῦ Purchotius, ὑπὸ τὴν ἐπίδραση τῆς *Logique* τοῦ *Port-Royal* προσδιορίζονται σὲ τέσσερις, δηλαδή στὴν ἀπλή πρόσληψη (ἀντίληψη) ἢ ἔννοια, στὴν κρίση, τὴν ἐπιχείρηση ἢ τὸν συλλογισμό καὶ τὴ μέθοδο: «Prima est perceptio, vel idea, quae apprehensio in Scholis dicitur, per quam quidpiam concipimus tantum; nihil de eo affirmamus aut negamus. Secunda, *judicium* dicitur, qua consentientes ideae conjunguntur affirmando; dissentients negando separantur. Tertia cogitationis species ratiocinatio appellatur, per quam unum iudicium ex prioribus aliis infertur iudiciis. Quarta cogitationis species est methodus, quae definitur, via et ratio veritatem adhuc latentem inveniendi, et inventam congruo modo explicandi», ἡ ὁποία διακρίνεται σὲ ἀναλυτικὴ (*analytika*) καὶ συνθετικὴ (*synthetica*).⁴¹

Σύμφωνα με τὶς ἐνέργειες τοῦ νοός, σημειώνει ὁ Purchotius, ἡ *Logica* χωρίζεται σὲ τέσσερα μέρη («in quatuor partes»):⁴² Α'. «Περὶ Ἀντιλήψεως ἢ ἰδέας» («Pars Prima. De Perceptione, vel Idea»),⁴³ «Περὶ Κρίσεως» («De Iudicio»),⁴⁴ «Περὶ Συλλογισμοῦ» («De Ratioci-

41. Ὁ.π., σ. 35· πβ. ὁ.π., σ. 12-13.

42. Ὁ.π., σ. 37· πβ. ὁ.π., σ. 13.

43. Ὁ.π., σ. 43-94· πβ. ὁ.π., σ. 15-32: «Cap. I. Quid sit perceptio, vel idea, et quot modis sumatur» (σ. 44-49= 15-17)· «Cap. II. De veritate, et falsitate Idearum» (σ. 49-55= 17-19)· «Cap. III. De universalitate, particularitate, et singularitate idearum; ubi de quinque ideis universalibus Porphyrii» (σ. 55-65= 19-23)· «Cap. IV. De claritate et distinctione idearum» (σ. 65-71= 23-25)· «Cap. V. De Categoriis tum Aristotelis, tum aliorum Philosophorum» (σ. 71-83= 25-29)· «Cap. VI. De idearum signis» (σ. 83-94= 29-32). Πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς*, ὁ.π., σ. 428-434: «Κεφ. Β'. Περὶ τῆς Α' ἔννοιας καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς νοεῖν τὰ πράγματα ἄνευ πλάνης»· Ὁ ἴδιος, *Λογικὴ ἐλάσσων καὶ μείζων*. «Βιβλίον Α'. Μέρος Α' τῆς Λογικῆς. Περὶ τῶν προσηκόντων τῇ πρώτῃ ἐννοίᾳ». «Κεφ. α'. Τί ἐστὶ ἀπλή ἐπίληψις ἤτοι ἰδέα, καὶ τί ὅρος λογικός»· «Κεφ. γ'. Περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῆς ἐπίληψις καὶ ἰδέας»· «Κεφ. δ'. Περὶ τῶν σημείων τῶν ἰδεῶν, δηλαδή περὶ τῆς διαφορᾶς τῶν ὄρων»· «Κεφ. στ'. Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς κοινῆς ἰδέας, ἤτοι τῶν πέντε φωνῶν τοῦ Πορφυρίου»· «Κεφ. η'. Περὶ τοῦ ἀντικειμένου τῆς ἰδέας καὶ ἀπλῆς ἐπίληψις, ἤτοι περὶ τῶν δέκα κατηγοριῶν»· «Περὶ τῶν κατηγοριῶν τῶν νεωτέρων». Οἱ ἀναφορᾶς στὰ κεφάλαια τῆς Μείζωνος καὶ Ἐλάσσωνος Λογικῆς γίνονται σύμφωνα με τὴ Βασίλική Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, ὁ.π., σ. 559-570.

44. Ὁ.π., σ. 95-146· πβ. ὁ.π., σ. 32-51: «Sectio Prima. De iudicio, prout in mente existit, spectato»· «Cap. I. De natura iudicii» (σ. 95-99= 33-34)· «Cap. II. De praecipuis errorum in iudiciis nostris occurrentium fontibus» (σ. 99-106= 34-36)·

natione)),⁴⁵ «Περὶ Μεθόδου» («De Methodo»)⁴⁶ Πρόκειται γιὰ ἐπι-
στημολογικὴ ἐπιδιαίρεση τῆς Λογικῆς, ἡ ὁποία στὴ νεοελληνικὴ σκέψη
ἀνιχνεύεται στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. (1699) στὸ ἔργο τοῦ Ἀναστ. Παπα-
βασιλόπουλου, *Σύνοψις γενικῆ τῆς λογικῆς ἕξεως*⁴⁷ καὶ ἀπὸ τὸν Δα-

«Cap. III. Quae sint judiciorum nostrorum erroribus adhibenda remedia» (σ. 106-111= 36-38)· «Sectio Secunda. De enuntiatione». «Cap. I. De natura enuntiationis, seu propositionis» (σ. 112-116= 38-39)· «Cap. II. De proprietatibus enuntiationis, seu propositionis» (σ. 116-134= 39-46)· «Cap. III. De variis propositionum speciebus» (σ. 134-140= 46-49)· «Cap. IV. De definitione, et divisione, quae praecipuae sunt orationis, seu enuntiationis species a Logicis spectande» (σ. 140-146= 49-51). Πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς*, ὁ.π., σ. 434-438: «Κεφ. Γ'. Περὶ τῆς Β^{2ε} ἐννοίας τοῦ νοῦς καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς κρίνειν»· 'Ο ἴδιος, *Λογικὴ ἐλάσσωσιν καὶ μειζῶν*, ὁ.π., «Μέρος Β' τῆς Λογικῆς. Περὶ Κρίσεως». «Κεφ. α'. Περὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ἐν ταῖς ἡμετέραις κρίσεσι πλάνης. [...] Θεραπεία τῶν ἡμετέρων κρίσεων»· «Κεφ. β'. Περὶ τῆς ἐπαγγελίας, ἥτοι προτάσεως καὶ περὶ ὀνόματος, ῥήματος, καὶ λόγου»· «Κεφ. γ'. Περὶ τῶν ἰδιοτήτων τῶν προτάσεων [...] Κεφ. η'. Περὶ τῶν εἰδῶν τῆς προτάσεως ἐκ μέρους τῆς ὕλης...».

45. 'Ο.π., σ. 147-193· πβ. ὁ.π., σ. 51-66: «Cap. I. De ratiocinationis natura» (σ. 147-152= 51-52)· «Cap. II. De Argumentatione, et variis illius speciebus» (σ. 152-156= 53-54)· «Cap. III. De Syllogismo simplici» (σ. 157-164= 54-57)· «Cap. IV. De singulis Syllogismorum simplicium figuris» (σ. 164-171= 57-59)· «Cap. V. De Syllogismo conjunctivo, et illius speciebus» (σ. 172-175= 59-62)· «Cap. VI. De reductione Syllogismorum imperfectorum ad perfectos» (σ. 175-182= 60-62)· «Cap. VII. De inventione medii, seu de locis dialecticis» (σ. 182-187= 62-64)· «Cap. VIII. De Sophistarum fallaciis» (σ. 188-193= 64-66). Πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς*, ὁ.π., σ. 438-441: «Κεφ. Δ'. Περὶ τῆς Γ^{4ε} ἐννοίας τοῦ νοῦς καὶ περὶ τοῦ ὀρθῶς συλλογίζεσθαι»· 'Ο ἴδιος, *Λογικὴ ἐλάσσωσιν καὶ μειζῶν*, ὁ.π., «Μέρος Γ' τῆς Λογικῆς. Περὶ Συλλογισμοῦ». «Κεφ. α'. Τί ἐστὶν ἐπιχείρησις καὶ πόσα τὰ εἶδη αὐτῆς»· «Κεφ. β'. Περὶ τῆς φύσεως τοῦ ἀπλοῦ συλλογισμοῦ»· «Κεφ. γ'. Περὶ τοῦ σχήματος καὶ τρόπου τοῦ συλλογισμοῦ».

46. 'Ο.π., σ. 193-217· πβ. ὁ.π., σ. 66-74: «Cap. I. Quid sit methodus generatim» (σ. 193-195= 66-67)· «Cap. II. De methodo analytica, seu resolutionis et inventionis» (σ. 195-203= 67-69)· «Cap. III. De methodo synthetica» (σ. 203-217= 69-74). Πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς*, ὁ.π., σ. 441-442: «Κεφ. Ε'. Περὶ Μεθόδου»· 'Ο ἴδιος, *Λογικὴ ἐλάσσωσιν καὶ μειζῶν*, ὁ.π., «Μέρος Δ' τῆς Λογικῆς. Περὶ Μεθόδου». «Κεφ. α'. Περὶ τῆς ἀναλυτικῆς μεθόδου»· «Κεφ. β'. Περὶ τῆς συνθετικῆς μεθόδου». 'Ο Δαμοδός, παρὰ τὸ γενοῦς ὅτι υἱοθετεῖ τὴν τετραμερῆ διαίρεση τῆς Λογικῆς, δὲν ἀποδέχεται τὴ θέση ὅτι ἡ μέθοδος συνιστᾷ τέταρτη ἐνέργεια τοῦ νοῦς καὶ τὰ παραπάνω θέματα ἀποτελοῦν ἀντικείμενο πραγματεύσεως καὶ τῆς *Λογικῆς Μειζῶνος*, μὲ τὴ μορφή «Ζητημάτων».

47. Ἀναστάσιος Παπαβασιλόπουλος, *Σύνοψις γενικῆ τῆς λογικῆς ἕξεως*,

μοδὸ προβάλλεται μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα του, *Σύντομος ἰδέα τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν μέθοδον τῶν Νεωτέρων καὶ Λογικῆ ἐλάσσωσιν καὶ μείζωσιν*. Εἶναι ἐκδηλές οἱ ὀφειλές στὸν Descartes (ἰδιαίτερος στὴν πρώτη ἐνόητα ὅπου ἐξετάζεται ἡ φύση καὶ ἡ προέλευση τῶν ἰδεῶν)⁴⁸ καὶ τῆ Λογικῆ τοῦ *Port-Royal* (κυρίως στὴν τετραμερῆ διαίρεση τῆς *Logica*)⁴⁹ καὶ στὴν πραγμάτευση τῆς ἀναλυτικῆς καὶ τῆς συνθετικῆς Μεθόδου), ἐνῶ στὸ σύνολο ἔργο ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς κλασικοὺς τρόπους τῆς ἀριστοτελικῆς ἀναλυτικῆς⁵⁰ εἶναι εὐδιάκριτη ἡ παρουσία τοῦ Ἀριστοτέλη,⁵¹ τοῦ Cicero,⁵² τοῦ Πορφυρίου⁵³ καὶ τοῦ Augustinus.⁵⁴

1699, φ. 3α, στί: Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιοθεωρία στὶς ἀπαρχές τοῦ 18ου αἰῶνος», *ἑ.π.*, σ. 52, σημ. 36: «Ἡ λογικὴ τοίνυν εἰς τέτταρα διαιρεῖται μέρη, κατὰ τὰς διαφορὰς τοῦ νοῦς ἐνεργείας»· πβ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἡ διδασκαλία τῆς Λογικῆς κατὰ τὴν περίοδο τοῦ νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ», στί: *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς (Ἀπόπειρα μίας νέας ἐρευνητικῆς συγκομιδῆς)*. Πρακτικὰ Πανελληνίου Συνεδρίου Κοζάνη 8-10 Νοεμβρίου 1996, Κοζάνη 1999, σ. 365-366, ὅπου καὶ ἀποσπάσματα ἀπὸ χειρόγραφα κείμενα νεοελλήνων στοχαστῶν.

48. *Ἱ.π.*, σ. 2 κ.έ.· πβ. *ἑ.π.*, σ. 2 κ.έ. Βλ. ἐπίσης *ἑ.π.*, σ. 65 κ.έ.= σ. 23 κ.έ.: «Cap. IV. De claritate et distinctione idearum»· πβ. σ. 48-49 (= σ. 16-17), ὅπου σύνοψη παρουσίαση τῆς διδασκαλίας τοῦ Descartes γιὰ τὶς «ideae innatae», «ideae adventitiae» καὶ «ideae factitiae»· πβ. René Descartes, *Meditationes de Prima Philosophia*, 1644, III, στί: *Oeuvres de Descartes*. Publiées par Charles Adam – Paul Tannery. Nouvelle Présentation, en co-édition avec Le Centre National de la Recherche Scientifique, tome VII, Paris 1964, σ. 37-38· Ρενὲ Ντεκάρτ, *Στοχασμοὶ περὶ τῆς Πρώτης Φιλοσοφίας*, μτφρ., σχόλ. Εὐάγγελος Βανταράκης, Ἀθήνα 2003, σ. 92-93.

49. Χρησιμοποιοῦ τὴν ἔκδοση Antoine Arnauld – Pierre Nicole, *La Logique ou l'art de penser*. Notes et postface de Charles Jourdain, Paris, Gallimard, 1992. Ἡ δομὴ τοῦ ἔργου εἶναι: σ. 33-94: «Première Partie. Contenant les réflexions sur les idées, ou sur la première action de l'esprit, qui s'appelle *concevoir*»· σ. 95-165: «Deuxième Partie. Contenant les réflexions que les hommes ont faites sur leurs jugements»· σ. 167-272: «Troisième Partie. Du Raisonnement»· σ. 273-334: «Quatrième Partie. De la Méthode».

50. *Ἱ.π.*, σ. 71 κ.έ.· πβ. *ἑ.π.*, σ. 25 κ.έ.: «Cap. V. De Categoriis tum Aristotelis, tum aliorum Philosophorum» καὶ *passim*.

51. *Ἱ.π.*, σ. 11 κ.έ.· πβ. *ἑ.π.*, σ. 5 κ.έ.

52. *Ἱ.π.*, σ. 14, 18 κ.έ.· πβ. *ἑ.π.*, σ. 5, 7 κ.έ.

53. *Ἱ.π.*, σ. 55 κ.έ.· πβ. *ἑ.π.*, σ. 19 κ.έ.

54. *Ἱ.π.*, σ. 2, 4 κ.έ.· πβ. *ἑ.π.*, σ. 2 κ.έ.

II. *Institutiones (: Metaphysica) – Μεταφυσική ήτοι πρώτη φιλοσοφία και φυσική θεολογία.*⁵⁵ *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*⁵⁶

Ἡ *Μεταφυσική (Metaphysica seu prima philosophia)*,⁵⁷ στὴν ὁποία θὰ ἔχουμε τὴ δυνατότητα νὰ ἀναφερθοῦμε διεξοδικῶς στὴ συνέχεια, ὀρίζεται ὡς «ἐπιστήμη γενικωτάτη» («scientia generalis»), ποὺ ἐρευνᾷ τὶς ἔννοιες καὶ τὶς ἀρχές τοῦ νοῦς⁵⁸ καὶ ἀποτελεῖται ἀπὸ δύο μέρη, τὴν Ὀντολογία (*Ontologia*) καὶ τὴν Πνευματολογία (*Pneumatologia*).⁵⁹

III. *Institutiones (: Elementa Geometriae)*

Τὰ *Στοιχεῖα Γεωμετρίας (Elementa Geometriae)* παρουσιάζονται μὲ τὴ γνωστὴ μορφή («Definitiones», «Theorema», «Scholium», «Corollaria»), σὲ ἕξι εὐσύνοπτα «βιβλία»: «Liber I. De Lineis et Angulis»· «II. De Triangulis, quadrilateris, pentagonis, hexagonis, et reliquis polygonis»· «III. De Circulo»· «IV. De Soliditis»· «V. De Proportionibus»·

55. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ήτοι πρώτη φιλοσοφία και φυσική θεολογία εἰς τὴν ἀπλῆν διάλεκτον*. Χρησιμοποιοῦ τὸ χφ. ἀρ. 7 τῆς μητρόπολης Κιτίου Λάρνακας Κύπρου, microfilm τοῦ ὁποίου διαθέτει τὸ Ἱστορικό καὶ Παλαιογραφικὸ Ἀρχεῖο τῆς Ἐθνικῆς Τραπέζης. Γιὰ τὴν περιγραφή βλ. Βασιλικὴ Μπόμπου–Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, ὁ.π., σ. 183. Εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆ τὸν Ἀγαμέμνονα Τσελίκα, προϊστάμενο τοῦ Ἀρχείου, ὁ ὁποῖος μοῦ χορήγησε ψηφιακὸ ἀντίγραφο τοῦ κειμένου.

56. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, Κριτικὴ ἔκδοση, ἐπιμ., εἰσαγ., Βασιλικὴ Μπόμπου–Σταμάτη, Εὐρετήρια Νίκος Κ. Ψημμένος, Ἰωάννινα, Πανεπιστήμιο Ἰωαννίνων – Τομέας Φιλοσοφίας / Κέντρο Ἑρευνῶν Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας (σειρά: Κείμενα Νεοελλήνων Φιλοσόφων, ἀρ. 1). Ἀποσπάσματα τοῦ ἔργου δημοσιεύθηκαν ἀπὸ τὸν Νίκο Κ. Ψημμένο (ἀνθολογία κειμένων, εἰσαγ., σχόλ.), Ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία ἀπὸ τὸ 1453 ὠς τὸ 1821, τόμος Β'. Ἡ ἐπικράτηση τῆς νεωτερικῆς φιλοσοφίας. Μετακορυδαλικὴ περίοδος, Ἀθήνα 1989, σ. 87-104.

57. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae...*, *Metaphysica*, σ. 218-516· πβ. ὁ.π., σ. 75-186.

58. Ὁ.π., σ. 218· πβ. ὁ.π., σ. 75.

59. Ὁ.π., σ. 222-277 καὶ 277-516· πβ. ὁ.π., σ. 77-95 καὶ 96-186 ἀντίστοιχα. Βλ. τὴν ἀναλυτικὴ παρουσίαση τοῦ κειμένου καὶ ἀποσπάσματα στὴ μελέτη τοῦ Κωνσταντίνου Θ. Πέτσου, ἌΟ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ «Μεταφυσική» τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., ἰδ., σ. 18 κ.έ., 51-68.

«VI. Praxis Geometriae, seu Problemata».⁶⁰ Παρά την αναφορά στη σημασία της Ἀλγεβρας (σ. 187), τὸ κείμενο συντίθεται μὲ βάση τὴν εὐκλείδεια Γεωμετρία, στὴν ὁποία ἀκροθιγῶς ἀναφέρεται καὶ ὁ Δαμοδὸς στὴ Φυσιολογία του.⁶¹

IV. *Institutiones* (: *Physica*) – Φυσιολογία αἰτιολογική

Ἡ Φυσική (*Physica sive Naturae Scientia*),⁶² ἡ ὁποία συνιστᾷ τὴν κύρια πηγὴ γιὰ τὴ Φυσιολογία αἰτιολογική τοῦ Δαμοδοῦ,⁶³ ἐκδιπλώνεται μὲ

60. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae... Elementa Geometriae*, σ. 187-206. Στὸ ἐξῆς οἱ παραπομπές γίνονται στὴν ἔκδοση τοῦ 1733 (σημ. 15).

61. Ὁ Δαμοδὸς ἀναπτύσσει θέματα Γεωμετρίας στὴ Φυσιολογία αἰτιολογική... (βλ. σημ. 63), *Μέρος Δεύτερον τῆς Φυσιολογίας. Φυσιολογία μερικὴ περὶ τοῦ ἀψύχου σώματος*. «Τμῆμα Β΄. Περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς Γεωμετρίας καὶ Κοσμογραφίας», σ. 320-334· σ. 320-321: «Κεφ. α΄. Περὶ τῶν γραμμῶν καὶ γωνιῶν»· σ. 321-322: «Κεφ. β΄. Περὶ τῶν γεωμετρικῶν σχημάτων»· σ. 322-323: «Κεφ. γ΄. Περὶ τῶν διαφορῶν μαθηματικῶν μέτρων»· σ. 323-324: «Κεφ. δ΄. Περὶ τῆς σφαίρας τοῦ Παντός καὶ τῆς λεγομένης κρικωτῆς»· σ. 325-330: «Κεφ. ε΄. Περὶ τῶν κύκλων τῆς σφαίρας κατ’ ἰδίαν»· σ. 330-332: «Κεφ. στ΄. Περὶ τῶν ζωνῶν, ὅπου ἐνοῦνται εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ εἰς τὴν γῆν»· σ. 332: «Κεφ. ζ΄. Περὶ τῶν περιοίκων, αὐτοίκων καὶ ἀντιπόδων»· σ. 333-334: «Κεφ. η΄. Περὶ τῶν κλιμάτων τῆς γῆς».

62. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae... Physica*, σ. 207 κ.έ.

63. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία αἰτιολογική κατὰ τὴν κοινὴν διάλεκτον, ἐν ἧ περὶ τῶν φυσικῶν σωμάτων ἐστὶν ὁ λόγος* (terminus ante quem 1739). Βλ. τὴν ἀναλυτικὴ παρουσίαση τοῦ περιεχομένου τοῦ χφ. ἀπὸ τὴν Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, ὅ.π., σ. 259-317· στίς σ. 584-591 ἡ συγγραφέας παραθέτει τὸν Πίνακα περιεχομένων τοῦ ἔργου. Γιὰ τὰ χφ. πβ. Γιάννης Καράς, *Οἱ Ἐπιστῆμες στὴν Τουρκοκρατία. Χειρόγραφα καὶ ἔντυπα, τόμος Β΄. Οἱ Ἐπιστῆμες τῆς Φύσης*, Ἀθήνα 1993, σ. 114-116. Ὁ ἐπιθετικὸς προσδιορισμὸς τοῦ τίτλου προέρχεται ἀπὸ τὴν διασάφηση τοῦ Purchotius, *Physica*, σ. 213: «Scientia, quae de Natura est, rebusque naturalibus, Physiologiam vel Physica à Graecis fuit appellata, petito scilicet nomine à materialium quam contemplator. Ea autem duplex: *Historica et Aetiologica*». Ὁ Δαμοδός, *Φυσιολογία αἰτιολογική*, σ. 185, ἀναφέρεται στὴ συγκεκριμένη διάκριση: «Τὴν φυσιολογίαν διακροῦσιν οἱ φιλόσοφοι εἰς αἰτιολογικὴν καὶ ἱστορικὴν». Χρησιμοποιῶ τὸ αὐτόγραφο χφ. 52 τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ἀντίγραφο τοῦ ὁποίου μοῦ παραχώρησε ἡ Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, τὴν ὁποία εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴ θέση αὐτῆ. Γιὰ τὸ τρίτο Μέρος τῆς Φυσιολογίας (*Φυσιολογία Μερικὴ. Περὶ τοῦ ἐμψύχου σώματος*) ἔχω ὑπόψη μου καὶ τὸ χφ. ἀρ. 3061 τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος· πβ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ψυχή – Σῶμα στὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ» (σημ. 10), σ. 170, σημ. 2.

βάση τὸν ἐμπεριεχόμενον σὰ φυσικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους προβληματισμό, στὸν ὁποῖο ἐνοφθαλμίζονται οἱ νεωτερικὲς ἀπόψεις, καὶ ἐπιδιαιρεῖται σὲ τρεῖς ἐνότητες: «Prima pars, quae *Physica generalis* dicitur, de corpore generatim ager atque octo libros Aristotelis de physica auscultatione, duos item de Generatione et corruptione comprehendet; ubi quaecumque ex aliis Philosophis, sive Veteribus, sive Novis mutuari poterimus, non omittemus. Secunda, quae ad *Physicam specialem* spectat, *corporum vita expertium* proprietates exponet; in eaque quatuor Aristotelis de Coelo, quatuor itidem Meteorologicorum libros summatim perstringemus; ac recentes pariter Philosophorum hypotheses adumbrabimus. Tertia, quae etiam *specialis* est, de *corporibus viventibus*, plantis videlicet et animalibus, future est: in qua tres Aristotelis de Anima libros explicabimus, ac multa quoque posterioribus hisce temporibus inventa, quantum fieri poterit, breviter et accurate tractabimus».⁶⁴

Μὲ τὸν ἴδιον τρόπο ἐπιμερίζει καὶ ὁ Δαμοδὸς τὴ *Φυσιολογία* του: «Διαιροῦμεν οὖν τὴν παροῦσαν πραγματείαν εἰς τρία μέρη ἀκολουθοῦντες τὴν συνηθισμένην μέθοδον τῶν νῦν εὐδοκιμούντων διδασκάλων. Τὸ πρῶτον μέρος ὀνομάζομεν *Φυσιολογίαν Γενικήν*, διότι εἰς τὸ μέρος τοῦτο ἐξηγοῦμεν τὰ περὶ τοῦ φυσικοῦ σώματος ἀπλῶς, ἥτοι κοινῶς, δηλαδὴ τὰς πρώτας ἀρχάς, τὰ στοιχεῖα ἐξ ὧν συνίσταται τὸ σῶμα τὸ φυσικὸν καὶ τὰ ιδιώματα τοῦ ἰδίου φυσικοῦ σώματος. Εἰς τὸ πρῶτον μέρος περιλαμβάνομεν τὰ ἀναγκαιότερα τῆς διδασκαλίας τῶν περὶ Φυσικῆς Ἀκροάσεως βιβλίων καὶ περὶ Γενέσεως καὶ Φθορᾶς. Τὸ δεύτερον μέρος ὀνομάζομεν *Φυσιολογίαν Μερικήν* περὶ τοῦ ἀψύχου σώματος, ὅπου θεωροῦμεν κατ' ἰδίαν τὰ ἄψυχα σώματα, τὰ κυριώτερα δηλαδὴ καὶ τὰ αὐτῶν ιδιώματα. Εἰς τοῦτο περιέχεται τὸ κυριώτερον μέρος τῆς διδασκαλίας τῶν περὶ Οὐρανοῦ καὶ Μετεωρολογικῶν βιβλίων καὶ τρίτον ὀνομάζομεν *Φυσιολογίαν Μερικήν – Περὶ τοῦ ἐμψύχου σώματος*, ὅπου ἐξηγοῦμεν τὴν φύσιν καὶ τὰ ιδιώματα τῶν ἐμψύχων σωμάτων. Εἰς τὸ τρίτον μέρος περιέχεται τὸ Περὶ Ψυχῆς τοῦ φιλοσόφου βιβλίον».⁶⁵

64. Edmundus Purchotius, *Physica*, σ. 214.

65. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία αἰτιολογική*, ὁ.π., σ. 186 («Προλεγόμενα εἰς τὴν Φυσιολογίαν»): πβ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, ὁ.π., σ. 265-266. [Ἡ ὑπογράμμιση δική μου.] Ὁ Δαμοδός υἱοθετεῖ τὴν τριμερῆ διαίρεση τοῦ Purchotius, τοῦ ὁποῖου τὶς ἐκτενεῖς «Proclusiones in Physicam» (*Physica*,

Στὸ Πρῶτο Μέρος («Pars prima Physices: De corpore naturali generatim»)⁶⁶ καταχωρίζονται, ανάμεσα σὲ ἄλλες, οἱ βασικὲς ἀπόψεις τῶν Πυθαγορείων, τῶν Πλατωνικῶν καὶ τῶν Περιπατητικῶν («De principiis Pythagoraeorum, Platoniorum, et Peripateticorum, quae Metaphysica vulgò nominantur»),⁶⁷ οἱ περὶ ὕλης θέσεις τοῦ Ἀριστοτέλους («De materia secundum Aristotelem»),⁶⁸ ἡ διδασκαλία τῶν Σχολα-

σ. 208-214) ἀκολουθεῖ καὶ στὰ «Προλεγόμενα» τῆς Φυσιολογίας του καὶ σὲ γενικὲς γραμμὲς στοιχίζεται μετὰ τὴ διάταξιν τῆς *Physica*. Σὲ ὁρισμένα σημεῖα προβαίνει σὲ ἀναδιαρθρώσεις τῆς ὕλης ἐνσωματώνοντας στοιχεῖα καὶ ἀπὸ ἄλλα ἔργα τοῦ γάλλου φιλοσόφου — ἐνδεχομένως καὶ ἀπὸ ἄλλες πηγές — συμπληρώνοντας ὁρισμένες θεματικὲς μετὰ δικῆς του προσθήκης καὶ γνώμες καὶ συνοδεύοντας τίς ἀναλύσεις του μετὰ σχήματα. Στὴν παρούσα μελέτη περιοριζόμαστε σὲ ἐνδεικτικὲς ἀντιπαραβολές, εἶναι ὅμως σαφὲς ἀπὸ τὴν παραμάτευση ποὺ ἀκολουθεῖ ὅτι πρότυπο τῆς Φυσιολογίας τοῦ Δαμοδοῦ εἶναι ἡ *Physica* τοῦ Purchotius καὶ ὅχι τὸ ἔργο τοῦ Walter Charleton (1619-1707) *Physiologia: Epicuro-Gassendo-Charletoniana: or a Fabrick of Science Natural, Upon the Hypothesis of Atoms, Founded by Epicurus, Repaired by Petrus Gassendus, Argumented by Walter Charleton...*, London 1654 (ἀνατύπωση μετὰ ἐπιμέλεια Robert Hugh Kargon, New York – London 1966), ὅπως ὑπέθεσε ὁ Ἰωάννης Γ. Δελλῆς, «Ἡ “Φυσιολογία” τοῦ Β. Δαμοδοῦ καὶ ἡ εὐρωπαϊκὴ διανόηση. “Ατομικὲς” προϋποθέσεις γνώσης τῆς φύσης», *Παρνασσός* 42 (2000), 167-190, ἰδ., σ. 169-170. Ἡ *Physiologia* ἄλλωστε τοῦ Charleton, μετὰ τὴν ὁποία εἰσάγεται ἡ (νέο) ἐπικουρεια φιλοσοφία στὴν Ἀγγλία, συνιστᾷ μίαν ἐρμηνευτικὴ ἀνάπλαση τοῦ ἔργου τοῦ Petrus Gassendus, *Syntagma Philosophiae Epicuri*, Lugduni 1649, καὶ ἐγγράφεται σὲ μίαν διαφορετικὴ φιλοσοφικὴ παράδοση· πβ. Margaret J. Osler, «Descartes and Charleton on Nature and God», *Journal of the History of Ideas* 40 (1979), 445-456, ἰδ., σ. 446-447. Ὅπως εἶναι γνωστὸ, τὴν ἴδια χρονιὰ ὁ Gassendus δημοσίευσε τὸ κείμενο *Commentarius de vita, moribus et placitis Epicuri seu animadversiones in decimum librum Diogenes Laertii*, Lugduni 1649, ποὺ συνιστᾷ μετάφραση τοῦ ἀφιερωμένου στὸν Ἐπίκουρο Βιβλίου Χ τῶν *Βίων* τοῦ Διογένη Λαέρτιου· βλ. Frederick Copleston, *A History of Philosophy*, vol. III. *Ockham to Suarez*, Great Britain 1953, σ. 263.

66. Ὁ.π., σ. 214-340: «Sectio Prima. De Corpore physico in se spectato»· σ. 215: «Cap. I. Quid de Corporis physici natura sentient Philosophi»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 187-314: «Μέρος πρῶτον. Φυσιολογία γενική. Τμῆμα πρῶτον. Περὶ τοῦ φυσικοῦ σώματος ἀπλῶς θεωρουμένου»· σ. 187: «Κεφ. α'. Τί ἐστὶ τὸ φυσικὸν σῶμα».

67. Ὁ.π., σ. 221-223.

68. Ὁ.π., σ. 223-224· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 193-194: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Β'. Κεφ. α'. Περὶ τῶν πρώτων τοῦ φυσικοῦ σώματος ἀρχῶν κατὰ τὸ ἀριστοτελικὸν ἤτοι περιπατητικὸν σύστημα»· σ. 194-197: «Κεφ. γ'. Περὶ τῶν περιπατητικῶν ἀρχῶν κατ' ἰδίαν καὶ πρῶτον περὶ τῆς ὕλης καὶ στερήσεως».

στικῶν γὰρ τίς οὐσιώδεις μορφές («De forma substantiali, seu essentiali, secundum Peripateticos»),⁶⁹ οἱ ἀρχές τῶν ἀτομικῶν («De principiis Democriti, et Epicureorum, tam veterum, quam recentiorum, quae mechanica solent appellari»)⁷⁰ καὶ οἱ παραδοχές τοῦ Descartes («De principiis Cartesii»).⁷¹ Οἱ ἐπιμέρους ἀναλύσεις ἀφοροῦν τὸ πῦρ («De Igne»),⁷² τὸν ἀέρα («De Aëre»),⁷³ τὸ «ὕδωρ καὶ τῆ γῆ» («De aqua, et terra»),⁷⁴ τὴν «κίνηση καὶ τὴν ἡρεμία» («De Motu et Quietate»),⁷⁵ τὸν «χρόνο» («De Tempore»),⁷⁶ τὸν «τόπο» («De Loco»),⁷⁷ τὸ φῶς («De

69. *Ό.π.*, σ. 225-229· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 197-201: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Β'. Κεφ. δ'. Περὶ τῆς τρίτης ἀρχῆς τῶν περιπατητικῶν, τουτέστιν περὶ τῆς φυσικῆς μορφῆς καὶ εἶδους τοῦ σώματος».

70. *Ό.π.*, σ. 229-233· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 202-204: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Β'. Κεφ. στ'. Περὶ τῶν πρώτων τοῦ φυσικοῦ σώματος ἀρχῶν κατὰ τὸ ἐπικούρειον ἦτοι δημοκρατικὸν σύστημα ἀνανεούμενον καὶ διορθούμενον παρὰ Πέτρου Γασσένδου».

71. *Ό.π.*, σ. 233-236· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 207-208: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Β'. Κεφ. η'. Περὶ τῶν πρώτων τοῦ φυσικοῦ σώματος ἀρχῶν κατὰ τὸ καρτεσιανὸν σύστημα»· σ. 208-209: «Κεφ. θ'. Δικαιώματα τῶν περιπατητικῶν κατὰ τῶν Γασσενδιστῶν καὶ Καρτεσιανῶν καὶ λύσεις αὐτῶν».

72. *Ό.π.*, σ. 239-242· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 231-237: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Δ'. Κεφ. ε'. Περὶ τῶν στοιχείων κατ' ἰδίαν καὶ πρῶτον περὶ τοῦ πυρός».

73. *Ό.π.*, σ. 242-243· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 237-242: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Δ'. Κεφ. στ'. Περὶ ἀέρος».

74. *Ό.π.*, σ. 243-245· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 242-243: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Δ'. Κεφ. ζ'. Περὶ ὕδατος καὶ γῆς».

75. *Ό.π.*, σ. 263-267· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 260-262: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Ε'. Κεφ. ζ'. Περὶ τῆς κατὰ τόπον κινήσεως ἧτοι φθορᾶς καὶ τῶν εἰδῶν αὐτῆς»· σ. 262-263: «Περὶ ἡρεμίας».

76. *Ό.π.*, σ. 268-269. Ἡ συγκεκριμένη ἐνόητα εἶναι ἐνδεικτικὴ γιὰ νὰ κατανοήσουμε τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ Δαμοδός συνθέτει τὴ *Φυσιολογία* του, ἀφοῦ τὸ κείμενο «Περὶ Χρόνου» [βλ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἐνα μάθημα φιλοσοφίας “Περὶ Χρόνου”» (σημ. 5), σ. 88-102], παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι εἰσάγεται μὲ τίς ἴδιες διατυπώσεις, εἶναι ἐκτενέστερο. Ἡ σειρά κατὰτάξεως εἶναι ἐπίσης, ὅπως καὶ σὲ ἄλλες θεματικὲς ἐνόητες, διαφορετικὴ: «Sectio Quarta. Cap. IV. De Tempore»: «Cum motus sit translation corporis è loco inlocum, quae tempore indigent, ut persiciatur, idcirco ad pleniorum motus intelligentiam explicanda nobis est tum temporis, tum loci natura» (σ. 268)· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 267-271: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Ε'. Κεφ. ια'. Περὶ Χρόνου» (= Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἐνα μάθημα», ὅ.π., σ. 88): «Μετὰ τὴν κίνησιν ἀκολουθεῖ ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος, διότι ἅπαν τὸ κινούμενον ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ κινεῖται, καθάπερ θε-

Lumine)),⁷⁸ τὰ «χρώματα» («De Coloribus»),⁷⁹ τὸν «ἤχο» («De Sono»),⁸⁰ τὴ «θερμότητα» («De Calore»),⁸¹ τὴν «ψυχρότητα» («De Frigore»),⁸² τὴ «ρευστότητα καὶ τὴν ὑγρότητα» («De Fluiditate et Humiditate»).⁸³ Ἡ ἐπιχειρηματολογία ἀντλείται κυρίως ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη καὶ τὸν Descartes, παρατίθενται ὅμως καὶ οἱ ἀπόψεις τῶν Σχολαστικῶν, τῶν Ἐπικουρείων καὶ τοῦ Gassendus, μὲ τρόπο ποὺ ὁ ἀναγνώστης σχηματίζει μία σαφὴ εἰκόνα τῆς ἱστορικότητος τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀπαντήσεων ποὺ δόθηκαν.

Στὸ Δεύτερο Μέρος («Pars Secunda Physices. De corporibus vitae expertibus»)⁸⁴ ἀναπτύσσονται ζητήματα σχετικὰ μὲ τὰ φαινόμενα τοῦ

ωρεῖ ὁ φιλόσοφος ἐν τῷ πρώτῳ καὶ δεκάτῳ τετάρτῳ κεφαλ. τοῦ τετάρτου βιβλίου τῆς Φυσικῆς Ἀκροάσεως...». Στὸ «Ζήτημα: πότερον ἐδύνετο δημιουργεῖσθαι ἀπ' αἰῶνος ὁ κόσμος» (β.π., σ. 98 κ.έ.) ἀξιοποιεῖται ἡ συναφὴς ἀνάλυση τῆς *Metaphysica*, σ. 367 (= σ. 129) τοῦ Purchotius («Objicies secundo. Saltem Deus potuit mundum creare ab aeterno, ut docet Sanctus Thomas...»), καθὼς καὶ ἡ ἀντίστοιχη «Quaestio» ἀπὸ τῆς *Disputationes*, ποὺ παρατίθεται καὶ στὸ *Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς* (βλ. παρακάτω σ. 133). Τὸ σχετικὸ κεφάλαιο («Pars Secunda. Cap. VI») ἀναφέρεται στὸν Θεοδ-δημιουργὸ («De Deo Creatore»). πβ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», β.π., σ. 60.

77. Ὁ.π., σ. 269-271· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 271-275: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα Ε'. Κεφ. ιβ'. Περὶ τόπου».

78. Ὁ.π., σ. 314-318· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 301-305: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα ΣΤ'. Κεφ. ι'. Περὶ τῶν ὁρατῶν ποιοτήτων καὶ πρῶτον περὶ φωτός»· σ. 305: «Κεφ. ια'. Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τοῦ φωτός, δηλαδή περὶ τῆς ἐπαναστροφῆς ἧτοι ἐπανακάμψεως αὐτοῦ καὶ ἀντανάκλασεως».

79. Ὁ.π., σ. 318-323· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 305-309: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα ΣΤ'. Κεφ. ιβ'. Περὶ τῶν χρωμάτων».

80. Ὁ.π., σ. 323-327· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 309-311: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα ΣΤ'. Κεφ. ιγ'. Περὶ τῶν ἀκουστῶν ποιοτήτων, δηλαδή περὶ τῶν ἤχων ἧτοι τῶν ψόφων».

81. Ὁ.π., σ. 328-331· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 290-292: «Μέρος Πρῶτον. Τμῆμα ΣΤ'. Κεφ. δ'. Περὶ τῶν ἐργασιῶν τῶν δύο στοιχειωδῶν ποιοτήτων, θερμοῦ καὶ ψυχροῦ»· σ. 292-295: «Κεφ. ε'. Περὶ τῶν ἀπτῶν ποιοτήτων καὶ πρῶτον περὶ τοῦ θερμοῦ καὶ ψυχροῦ».

82. Ὁ.π., σ. 331-333· πβ. σημ. 69.

83. Ὁ.π., σ. 333-334· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 295-297: «Κεφ. στ'. Περὶ ὑγροῦ καὶ ῥοῶδους».

84. Ὁ.π., σ. 341-427· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., «Μέρος Δεύτερον τῆς Φυσιολογίας. Φυσιολογία μερικὴ περὶ τοῦ ἀψύχου σώματος», σ. 335-450.

συμπαντικού και γήινου χώρου⁸⁵ και στο πρώτο τμήμα («De Mundo et praecipuis Mundi Systematis») παρουσιάζονται τὰ βασικά γνωρίσματα τῶν «τριῶν συστημάτων», τοῦ Πτολεμαϊκοῦ («De Systemate Ptolemaico»),⁸⁶ τοῦ Κοπερνίκειου («De Systemate Copernicano»)⁸⁷ και τοῦ Τυχωνικοῦ («De Systemate Tychonico»)⁸⁸. Στὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ὀλοκληρώθηκε ἡ περίοδος κατὰ τὴν ὁποία μὲ τὴ χρήση τοῦ τηλεσκοπίου προέκυψαν νέα δεδομένα ποὺ ἀναδιέταξαν τὸν ἀστρονομικὸ χάρτη, και τὸ πτολεμαϊκὸ κοσμοεἶδωλο δὲν ἀσκοῦσε καμία ἐπιρροή στοὺς ἐπιστημονικοὺς κύκλους, ἀφοῦ βρισκόταν σὲ ἀναντιστοιχία τόσο πρὸς τὴν

85. Σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ τίς ἐπεξηγήσεις γιὰ τὰ «ὕδατῶδη μετέωρα» («De Nube, Pluvia et ceteris Meteoris humidis», σ. 396-397), τὴν «Ἴριδα» («De Iride», σ. 399-400), «τοὺς σεισμούς», τὰ «ὑπόγεια ὕδατα» («De Igne subterraneo, Terrae tremore, Thermis, ac Aquis mineralibus»), τὰ «ὄρυκτὰ» («De Fossilibus»), τὸν «μαγνήτη» («De Magnette») και τὰ «μέταλλα» («De Metallis»)· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., «Μέρος Δεύτερον. Τμήμα πέμπτον. Περὶ τῆς στοιχειώδους χώρας και τῶν μετεώρων», σ. 422-437· σ. 422-423: «Κεφ. α'. Περὶ τῶν μετεώρων κοινῶς»· σ. 423-427: «Κεφ. β'. Περὶ τῶν ἀνέμων ἧτοι τῶν πνευμάτων»· σ. 427-428: «Κεφ. γ'. Περὶ τῶν νεφῶν, ὑετοῦ και ἄλλων ὑγρῶν μετεώρων»· σ. 428-431: «Κεφ. δ'. Περὶ βροντῆς, ἀστραπῆς, κεραυνοῦ και ἄλλων πυροειδῶν μετεώρων»· σ. 431-437: «Κεφ. ε'. Περὶ τῶν ἐμφατικῶν μετεώρων ἧτοι περὶ τῶν φασμάτων»· σ. 431: «Περὶ Ἴριδος. Ἄγνωστον ὁμολογοῦσιν πάντες οἱ φιλόσοφοι τὴν φύσιν τῆς Ἴριδος...».

86. *Ὁ.π.*, σ. 344-347· πβ. σ. 347: «Propositio. Systema, quod Ptolemaicum dicitur, nulla ratione propugnat potest»· πβ. René Descartes, *Principia Philosophiae*, Pars Tertia, XV, στίχοι: *Œuvres de Descartes*, ὅ.π., σ. 85: «In quem finem inventae sunt ab Astronomis tres diversae hypotheses, hoc est, Positiones, quae non ut verae, sed tantum ut Phaenomenis explicandis idoneae, considerantur»· πβ. ὅ.π., XV (= Στὸ ἴδιον): «Harum prima est Ptolemai [...] jam vulgò ab omnibus Philosophis rejici solet, ideoque hic à me praetermitterur»· XVII (Στὸ ἴδιον): «Secunda est Copernici et tertia Tychonis Brahe: quae duae, quatenus sunt tantum hypotheses, eodem modo Phaenomenis satisfaciunt, et non magna inter ipsas differentia est, nisi quòd illa Copernici aliquantò simplicior sit et clarior».

87. *Ὁ.π.*, σ. 347-353· πβ. σ. 351: «Propositio. Systema Copernici, seu Cartesii, tam cum Physicâ quàm cum Astronomiâ plane congruit».

88. *Ὁ.π.*, σ. 353-355. Πρόκειται γιὰ τὰ κεφάλαια II-IV τοῦ Δευτέρου Μέρους τῆς *Physica*· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., «Μέρος Δεύτερον. Φυσιολογία μερικὴ περὶ τοῦ ἀψύχου σώματος, Τμήμα Τρίτον. Περὶ τῶν κυριωτέρων τοῦ κόσμου ἧτοι τοῦ παντὸς συστημάτων», σ. 335-345· σ. 335-338: «Κεφ. α'. Περὶ τοῦ συστήματος τοῦ παντὸς κατὰ τὸν Πτολεμαῖον και τὸν Ἀριστοτέλην»· σ. 338-343: «Κεφ. β'. Περὶ τοῦ συστήματος τοῦ παντὸς κατὰ τὸν Κοπερνικόν»· σ. 343-345: «Κεφ. γ'. Περὶ τοῦ συστήματος τοῦ παντὸς κατὰ τὸν Τύχωνα».

Ἄστρονομία ὅσο καὶ πρὸς τὴ Φυσική. Ἀνάλογες ἀπόψεις συναντοῦμε καὶ στὰ χειρόγραφα Φυσικῆς καὶ Ἀστρονομίας τῶν νεοελλήνων στοχαστῶν τοῦ ὕστερου 17ου αἰ.⁸⁹

Ὁ Purchotius ὑπογραμμίζει τὴν ἀντίθεσή του πρὸς τὸ Πτολεμαϊκὸ σύστημα, σημειώνοντας ὅτι «atqui systema, quod Ptolemaicum dicitur, tam cum Physica pugnat, quam cum Astronomia»,⁹⁰ καὶ παράλληλα ἐκφράζει τὶς ἐπιφυλάξεις του γιὰ τὴν ἐπάρκεια τῆς ἐξήγησης τοῦ Tycho Brahe (1546-1601) καὶ τῶν ὀπαδῶν του, ἀφοῦ παρὰ τὴ φαινομενικὴ συμφωνία τῶν παραδοχῶν τους μὲ τὴν Ἀστρονομία, θεωρεῖ ὅτι αὐτὲς δύσκολα συμβιβάζονται μὲ τοὺς νόμους τῆς Φυσικῆς.⁹¹ Ὁ ἴδιος παραθέτει τὰ ἐπιχειρήματα («ἐνστάσεις» καὶ «ἀπαντήσεις») ὄχι μόνον μαθηματικὲς ἀλλὰ καὶ θεολογικὲς τῶν «Copernicanorum» καὶ τῶν «Tychonicorum»⁹² καὶ καταφάσκει στὶς θεμελιώδεις του ἀρχὲς τὸ κοπερνίκειο κοσμοεἶδωλο, τοῦ ὁποῦ ὅμως τὴν ἐξηγητικὴ λειτουργία ἀναγνωρίζει μέσα ἀπὸ τὴν καρτεσιανὴ κοσμολογικὴ θεωρία τῶν «δινῶν».

Σύμφωνα μὲ τὴν ἐξήγηση τοῦ Descartes ἡ Γῆ εὕρισκόμενη ἐντὸς τοῦ «αστροβίλου» τῆς οὐράνιας ὕλης περιστρέφεται γύρω ἀπὸ τὸν ἥλιο, διατηρώντας τὴ (σχετικὴ) ἀκίνησία της ἐντὸς τοῦ πλανητικοῦ χώρου.⁹³ «Ὅλα τὰ φαινόμενα», ἐπισημαίνει ὁ Purchotius, «πρέπει νὰ

89. Βλ. ἀναλυτικὰ Κώστας Θ. Πέτσιος, *Ἡ περὶ Φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ σκέψη*, ἔ.π., σ. 191-229, ἰδ., σ. 199 κ.έ.

90. *Ὁ.π.*, σ. 347. Στὸ ἴδιο: «Propositio. Systema, quod Ptolemaicum dicitur, nulla ratione propugnari potest [...]. Ergo nullo modo systema, quod Ptolemaicum vocant, propugnari potest».

91. *Ὁ.π.*, σ. 354: «Systema Tychonicum faciliè quidem cum Astronomia, sed vix ne vix quidem cum Physica convenit. [...] Atqui systema Tychonicum idoneum est ad Astronomica phaenomena explicanda, prout singulorum inductione liquet. Sed cum Physicae legibus vix ac ne vix quidem conciliari potest, ut ex responsionibus Tychonicorum ad objectiones physicas Copernicanorum fas erit intelligere».

92. *Ὁ.π.*, σ. 351-353 καὶ 354-355, ὅπου παρατίθενται οἱ «Responiones ad objecta» τῶν Copernicani στοὺς ὀπαδοὺς τοῦ γεωκεντρισμοῦ καὶ τοῦ τυχόνειου ἀστρονομικοῦ παραδείγματος καὶ ἀντίστοιχα οἱ θέσεις ποὺ ὑποστηρίζουν οἱ Tychonici· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ἔ.π., «Μέρος Δεύτερον, Τμῆμα Τρίτον», σ. 345-349: «Κεφ. δ'. Ἀπορίαι καὶ λύσεις τὰς ὁποίας ἀμοιβαίως ποιοῦσιν οἱ Πτολεμαϊκοί, Τυχωνικοί, καὶ Κοπερνικανοί».

93. René Descartes, *Principia Philosophiae*, Pars Tertia, XVIII, στὸ: *Oeuvres de Descartes*, ἔ.π., σ. 90: «Unde sequitur nullum in Terrâ, nec etiam in illis Planetis,

ἐξηγηθοῦν μὲ βία τὴν κοπερνίκεια ἢ καρτεσιανὴ ὑπόθεσις» («nunc autem phaenomena omnia in Copernicana, seu Cartesiana hypotese sunt explicanda»)⁹⁴ καὶ ἡ συγκεκριμένη συζυγία («systema Copernici seu Cartesii») προτείνεται στὸ κείμενό του ὡς συνώνυμο τῆς (ὑπόθεσις) ποὺ ἐρμηνεύει πληρέστερα τὴ συμπαντικὴ λειτουργία.⁹⁵ Ἡ παρουσίαση τῆς κοπερνίκειας-καρτεσιανῆς ἐρμηνείας ὡς ἐπιστημονικῆς (ὑπόθεσις) καὶ ὄχι ὡς (θέσης) ἀποτελοῦσε τὴν περίοδο ἐκείνη μίαν δικλείδα ἀσφαλείας ἐναντι ὅλων ὅσων ἐπικαλοῦνταν τὴν αὐθεντία τῆς Ἱεράς Γραφῆς ὡς ἐπιχειρήματα ὑπὲρ τοῦ γεωστατικῆς κοσμοειδώλου,⁹⁶ οἱ ὁποῖοι ὑποστήριζαν καὶ τὴν κατὰ γράμμα ἐξήγηση ὀρισμένων συναφῶν φράσεων. Ὁ Δαμοδὸς ὅμως, ἀντίθετα ἀπὸ τὸν Purchotius, καταφάσκει τὸ κοσμοεἶδωλο τοῦ Tycho Brahe, τὸ ὁποῖο προβλήθηκε ὡς μίαν συμβιβαστικὴ κοσμολογικὴ πρόταση πού, χωρὶς νὰ παραγνωρίζει τὰ ἀστρονομικὰ δεδομένα τῆς νεότερης ἐπιστήμης, διέσωζε τὴν καθιερωμένη ἐρμηνεία τῶν γραφικῶν χωρίων γιὰ τὴν ἀκίνησι τῆς Γῆς.⁹⁷

Τὸ τρίτο καὶ τελευταῖο μέρος τῆς Φυσικῆς περιλαμβάνει μίαν ἐκτενὴ ἐπισκόπηση τῶν ἀντιλήψεων γιὰ τὰ («ἔμψυχα σώματα») («Pars Tertia. De corporibus viventibus»),⁹⁸ ἐνόητα στὴν ὁποία καταχωρίζονται ἀπόψεις γιὰ τὰ φυτὰ («De Vegetabilibus, seu Plantis»),⁹⁹ μὲ ἀνα-

motum proprin dictum reperiri: quia non transferuntur ex viciniâ partium coeli quae illos immediatè contingunt, quatenus istae partes coeli ut immotae considerantur»· πβ. ὁ.π., XXXVIII (= σ. 96-97).

94. Ὁ.π., σ. 348. Στὰ χ.ἀ. σχήματα περιλαμβάνεται (Tab. 20) ἡ παράσταση τῶν δυνῶν ποὺ ἀντλεῖται ἀπὸ τὸν René Descartes, *Principia Philosophiae*, Pars Tertia, XVIII, στὸ: *Oeuvres de Descartes*, ὁ.π., σ. 88.

95. Ὁ.π., σ. 351: «Systema copernici, seu Cartesii, tam cum *Physica* quam cum *Astronomia* plani congruit». Βλ. καὶ τὸ «Πόρισμα» («Corollarium»): «Systema Copernicanum defendi potest, saltem ut hypothesis explicandis Naturae phaenomenis accommodatissima» (Στὸ ἴδιο).

96. Γιὰ τὸ θέμα βλ. καὶ τὶς ἐπιστημάνσεις τοῦ Βασιλείου Ν. Μακρίδη, «Ἡ ἐπιστημονικὴ θεωρία ὡς ἀπλὴ ὑπόθεσις: ἰρησκευτικὴ πολεμικὴ ἐναντίον τῶν ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν», *Τὰ Ἱστορικά* 11 (1989), 412-423.

97. Κώστας Θ. Πέτσος, *Ἡ περὶ Φύσεως συζήτηση στὴ Νεοελληνικὴ σκέψη*, ὁ.π., σ. 276 κ.έ. Γιὰ τὰ συναφῆ χωρία τῆς Ἱεράς Γραφῆς βλ. ὁ.π., σ. 200, σημ. 438.

98. Ὁ.π., σ. 428-510· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὁ.π., «Μέρος Τρίτον. Φυσιολογία μερικῆ. Περὶ τοῦ ἔμψυχου σώματος», σ. 451 κ.έ.

99. Ὁ.π., σ. 428-438. Ὁ Purchotius σημειώνει (σ. 428) ὅτι «Vegetabilia vocamus, qua vivunt ac vigent»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὁ.π., «Μέρος

φορές στην *Παλαιά Διαθήκη*, τὸν Ἀριστοτέλη, τὸν Cicero, τὸν Oratio, τὸν Augustinus καὶ τὸν Malpighi,¹⁰⁰ καὶ τὰ ζῶα («De animalibus generatim»),¹⁰¹ ἢ ψυχὴ τῶν ὀποίων εἶναι («ἐκτατὴ καὶ διαίρετὴ») («anima brutorum animalium extensa est, et divisibilis»).¹⁰² Ἡ *Φυσικὴ ὀλοκληρῶνεται* μὲ τὶς καρτεσιανῆς νοηματοδότησης ἀπόψεις ποὺ ἐπεξηγοῦν τὶς ἐπιμέρους διαστάσεις καὶ ἐκδηλώσεις τῆς σωματικότητας καὶ τοῦ ψυχισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου,¹⁰³ δηλαδὴ τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τῶν συναφῶν διεργασιῶν,¹⁰⁴ τῶν νεύρων, τῶν μυῶνων καὶ τῆς φυσικῆς ἢ αὐτόματης κίνησης,¹⁰⁵ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς,¹⁰⁶ ἀνάμεσα στὰ ὅποια διακρίνονται

Τρίτον. Φυσιολογία μερική. Περὶ τοῦ ἐμφύχου σώματος», σ. 454-469: «Τμημα δεύτερον. Περὶ τῶν φυτῶν καὶ τῆς φυτικῆς ψυχῆς»· σ. 454-455: «Κεφ. α'. Περὶ τοῦ τί ἐστὶν ἡ φυτικὴ ψυχὴ καὶ ζωή»· σ. 455-456: «Κεφ. β'. Περὶ τῆς γενέσεως τῶν φυτῶν, ὅπου περὶ τῆς γενετικῆς δυνάμεως τῆς φυτικῆς ψυχῆς».

100. *Ἄ.π.*, σ. 430· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ἔ.π., σ. 557: «Κατὰ τὸν Μαλπίγειον δύο τάξεις ἰῶν εὐρίσκονται ἐν τῷ κορμῷ τοῦ φυτοῦ. Πρῶτον μὲν εἰσὶν ἴνες ἧτοι σύριγγες...»· πβ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός*, ἔ.π., σ. 292.

101. *Ἄ.π.*, σ. 438-455· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ἔ.π., «Τμημα Τρίτον. Περὶ ζῶων γενικῶς, ὅπου περὶ τῆς αἰσθητικῆς ψυχῆς», σ. 469-535.

102. *Ἄ.π.*, σ. 441.

103. *Ἄ.π.*, σ. 455-494: «Sectio Tertia. De parte hominis animalis»· σ. 494-510: «Sectio Quarta. De parte seu facultate hominis Vitalis»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ἔ.π., σ. 536-601: «Τμημα Τέταρτον. Περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος καὶ περὶ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ δυνάμεως, ἧτοι περὶ τοῦ ψυχικοῦ μέρους αὐτοῦ»· σ. 601-630: «Τμημα Πέμπτον. Περὶ τῆς ζωτικῆς δυνάμεως τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος».

104. *Ἄ.π.*, σ. 459-463: «Cap. II. De Cerebro ac sensibus internis»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ἔ.π., σ. 546-549: «Κεφ. β'. Περὶ τοῦ ἐγκεφάλου κατ' ἰδίαν, ὅπου καὶ περὶ τῶν ὀργάνων τῶν ἐσωτερικῶν αἰσθήσεων, περὶ τῶν ψυχικῶν πνευμάτων, περὶ ἐγρηγόρσεως καὶ ὕπνου».

105. *Ἄ.π.*, σ. 463-468: «Cap. III. De Nervorum numero et origine; de Musculis, ac humani corporis Motu, tum naturali, spontaneo; et de habitus corporeis»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ἔ.π., σ. 549-559: «Κεφ. γ'. Περὶ τῶν νεύρων καὶ μυῶνων, ὅπου καὶ περὶ τῆς φύσεως καὶ προαιρετικῆς τοῦ σώματος κινήσεως καὶ περὶ τῶν σωματικῶν ἔξεων».

106. *Ἄ.π.*, σ. 468 κ.έ.: «Cap. IV. De Affectibus animi generatim»· πβ. σ. 471. Ὁ Purchotius σημειώνοντας ὅτι ἡ ἐξέταση τῶν παθῶν δὲν ἀφορᾷ ἀποκλειστικὰ τοὺς Φυσικοὺς ἀλλὰ καὶ τοὺς Ρήτορες καὶ ὅσους ἐνδιαφέρονται γιὰ τὰ ἠθικὰ προβλήματα προβαίνει (σ. 468-470) σὲ μία σύντομη παρουσίαση τῶν ἀπόψεων τοῦ Πλάτωνα, τοῦ Ἀριστοτέλη, τῶν Στωικῶν, καθὼς καὶ τοῦ Augustinus, τοῦ Cicero, τοῦ Virgilius, τοῦ Thomas Aquinas καὶ τῶν Σχολαστικῶν, καταφάσκοντας τὶς ἀπόψεις τοῦ Descartes, ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ ὀποίου *Passions de l'âme* μνημονεύει (σ. 471) τὰ

τὰ ἕξι πρωταρχικά πάθη (θαυμασμός, ἀγάπη, μίσος, ἐπιθυμία, χαρὰ καὶ λύπη),¹⁰⁷ τὰ ὁποῖα δὲν συναρτῶνται μὲ τὴν καρδιὰ ἀλλὰ τὸν ἐγκέφαλο,¹⁰⁸ τῆς ἀφῆς, τῆς γεύσης καὶ τῆς ὄσφρησης,¹⁰⁹ τῆς ἀκοῆς,¹¹⁰ τῆς ὄρασης,¹¹¹ τῆς ἀναπνοῆς,¹¹² τῆς λειτουργίας τῆς καρδιᾶς, καθὼς καὶ τῆς κίνησης τοῦ αἵματος.¹¹³ Ἰδιαίτερο κεφάλαιο ἀφιερώνεται στὴν ἐπε-

ἄρθρα 27 καὶ 68 (= *Oeuvres de Descartes*, XI, Paris 1967, σ. 349 καὶ 379 ἀντίστοιχα· πβ. René Descartes, *Τὰ Πάθη τῆς Ψυχῆς*, μτφρ. Γιάννης Πρελορέντζος, ἐπίμετρο Jean-Luc Marion, Ἀθήνα 1996, σ. 113 καὶ 137-138 ἀντίστοιχα). Βλ. καὶ τὴν ἀνάλυση τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 559-566: «Κεφ. δ'. Περὶ τῶν παθῶν τῆς ψυχῆς κοινῆ θεωρουμένων».

107. *Ἄ.π.*, σ. 471-477: «Cap. V. De Affectibus animi sigillatim: Admiratio· Amor et Odium· Cupiditas· Gaudium et Tristitia»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 566-572: «Κεφ. ε'. Περὶ τῶν πρώτων καὶ ἀρκετικῶν παθῶν τῆς ψυχῆς κατ' ἰδίαν»· σ. 566: «Μετὰ τὴν κοινὴν τῶν παθῶν σκέψιν ἔπεται εἰπεῖν περὶ τῶν πρώτων καὶ ἀρκετικῶν κατ' ἰδίαν, ἐξ ὧν δηλαδὴ γεννῶνται τὰ ἕτερα. Τοῦτα τὰ πρώτα πάθη, ὡς εἴρηται, εἰσὶν ἕξι, θάμβος, ἀγάπη, μίσος, ἐπιθυμία, χαρὰ καὶ λύπη [...]. Τὸ θάμβος κατὰ τὸν Καρτέσιον, ὡς εἵπομεν, ἐστὶ τὸ πρῶτον πάθος...»· πβ. René Descartes, *Τὰ Πάθη τῆς Ψυχῆς*, ὅ.π., σ. 132 κ.έ. (ἄρθρο 53: «Ὁ θαυμασμός»)· βλ. καὶ τὶς ἐπισημάνσεις τοῦ Γιάννη Πρελορέντζου, ὅ.π., (σημ. 106), σ. 42 καὶ 90-92.

108. *Ἄ.π.*, σ. 471: «Propositio Prima. Affectus animi non in corde, ut multis visum est, sed in cerebro excitantur».

109. *Ἄ.π.*, σ. 477-479: «Cap. VI. De iis sensus externos generatim spectant»· σ. 479-481: «Cap. VII. De Tactu, Custatu et Olfactu»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 575-579: «Κεφ. ζ'. Περὶ τῶν ἐξωτερικῶν αἰσθήσεων κατ' ἰδίαν καὶ πρῶτον περὶ τῆς ἀφῆς, γεύσεως καὶ ὄσφρησης».

110. *Ἄ.π.*, σ. 481-482: «Cap. VIII. De Auditu et illius organo»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 579-581: «Κεφ. η'. Περὶ τῆς ἀκοῆς καὶ ὠτός».

111. *Ἄ.π.*, σ. 482-484: «Cap. IX. De Visu et Oculo»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., σ. 581-583: «Κεφ. θ'. Περὶ τῆς ὄψεως, ἤτοι ὄρασεως καὶ τοῦ ὀφθαλμοῦ».

112. *Ἄ.π.*, σ. 494-500: «Sectio Quarta. De parte seu facultate hominis Vitali. Cap. I. De Respiratione et illius Organis»· πβ. σ. 495: «Propositio Prima. Respirationis causae effectrices sunt praesertim pectoris musculi, et diaphragma»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὅ.π., «Μέρος Τρίτον, Τμήμα Ε'», σ. 601-603: «Κεφ. α'. Περὶ τῶν ὀργάνων τῆς ἀναπνοῆς»· σ. 603-610: «Κεφ. β'. Περὶ τοῦ τί ἐστὶν ἡ ἀναπνοή, πῶς γίνεται, καὶ ποῖα τὰ ἀποτελέσματα αὐτῆς. Ὅπου ἐξηγεῖται καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ διδασκαλία»· βλ. ἐπίσης σ. 604: «Ἡμετέρα δόξα ἐστὶν ἐναντία διότι ἡμεῖς εἵπομεν κυριώτερα αἴτια ὁμοῦ τὸ διάφραγμα καὶ τοὺς μύνας τοῦ θώρακος»· πβ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός*, ὅ.π., σ. 302.

113. *Ἄ.π.*, σ. 500-504: «Cap. II. De motu Cordis et Sanguinis». Ὁ Purchotius (σ. 501-502) παραθέτει τὶς διαφορετικὰς ἀπόψεις τοῦ Descartes καὶ τοῦ Harvey, κα-

ξήγηση τῶν φαινομένων τῆς Ὀπτικῆς¹¹⁴ καὶ ὑπογραμμίζεται ὁ ρόλος του Τηλεσκοπίου καὶ τοῦ Μικροσκοπίου στὴ μεγιστοποίηση τῶν δυνατοτήτων κατόπτευσης τοῦ μακρόκοσμου καὶ τοῦ μικρόκοσμου.¹¹⁵ Ὁ

ταφάσκοντας τὴν ἐξήγηση τοῦ τελευταίου, ὅπως καὶ ὁ Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 610-616: «Κεφ. γ'. Περὶ τῆς κινήσεως τῆς καρδίας καὶ τοῦ αἵματος»: βλ. ἐπίσης σ. 612: «... ἔστω τοίνυν κατὰ τοῦ Καρτεσίου σὺν τῷ Ἀρβαίφ. Θέσις. "Ὅτι ἡ κίνησις τῆς καρδίας οὐ γεννᾶται [...] καθάπερ ἐνόμισεν ὁ Καρτεσίος, ἀλλὰ [...] καθάπερ διδάσκει ὁ Ἀρβαῖος»· πβ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, β.π., σ. 303. Γιὰ τὸ θέμα βλ. ἐπίσης τὴν Εἰσαγωγὴν τοῦ Γιάννη Πρελορέντζου στὸ: René Descartes, *Τὰ Πάθη τῆς Ψυχῆς*, β.π., σ. 51-54. Ἡ ἀντιμαχία τῶν ὁπαδῶν τοῦ Descartes, ὁ ὁποῖος θεωροῦσε καθοριστικὸν τὸν ρόλο τῶν πνευμόνων στὴν κυκλοφορία τοῦ αἵματος, καὶ τοῦ Harvey, ὁ ὁποῖος τόνιζε τὴν σημασία τῆς καρδιάς, ἀπηρεῖται στὴν ἐλληνικὴ σκέψη γιὰ πρώτη, ὅσο εἶναι γνωστό, φορὰ στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ τοῦ Ἀλέξανδρου Μαυροκορδάτου, *Pneumaticum instrumentum circulandi sanguinis sive de motu et usu pulmonum...*, Bononiae 1664 (Francofurti ²1665: Ἀλέξανδρος Μαυροκορδάτος ὁ ἐξ ἀπορρήτων, Ἀναπνευστικὸν ὄργανον τῆς κυκλοφορίας τοῦ αἵματος ἦτοι περὶ κινήσεως καὶ χρείας τῶν πνευμόνων, μτφρ. Στάθης Παπαπολυχρονίου, ἐπιμ., εἰσαγ., εὔρετ. Δημήτριος Καραμπερόπουλος, Ἀθήνα 2010), καθὼς καὶ στὴ συναφὴ διδασκαλία του στὴν Πατριαρχικὴ Ἀκαδημία (1665-1671/1672), κατὰ τὴν ὁποία ὑποστηρίζει τὴν καρτεσιανὴν θέση. Βλ. Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος, «Διδάσκοντας Φυσιολογία τὸν 17ο αἰῶνα στὴν Κωνσταντινούπολη», στὸ: Δημήτρης Γ. Ἀποστολόπουλος, *Γιὰ τοὺς Φαναριώτες* (σημ. 1), σ. 83-104, ἰδ., σ. 89-90.

114. Ὁ.π., σ. 485-489: «Cap. X. De praecipuis visus phaenomenis, ubi Opticae principia explicantur»· σ. 489: «Propositio Decima-Quarta. Ambo oculi geminatum vident objectum. Hoc problema solvit doctissimus Rohault prima parte Physices, cap. 31. num 20 conjectura ingeniosa, quae desumpta videtur ex Cartesio, *Tractatu de Affectibus seu passionibus animi*, prima parte, art 35»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π., σ. 588-596: «Κεφ. ια'. Περὶ τῶν κυριωτέρων τῆς ὁράσεως φαινομένων, ἦτοι προβλημάτων, ὅπου ἐξηγοῦνται οἱ ἀρχές τῆς ὀπτικῆς»· σ. 591: «Κεφ. ιε'. Δέκατον πέμπτον ζητεῖται πῶς τὸ ἀντικείμενον τῆς ὁράσεως φαίνεται ἐν μόνον ὁρώμενον ὑπὸ τῶν δύο ὀφθαλμῶν, τὸ ὁποῖον ζωγραφίζει δύο εἰκόνας εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς [...] τὸ ζήτημα τοῦτο εὐκόλως διαλύεται ὑπὸ τοῦ σοφωτάτου Ροαούλτ, κατὰ τοῦ ὁποῖου τὴν δόξαν καὶ οἱ νῦν φυσιολόγοι ἐξηγοῦσιν τὸ ἴδιον φαινόμενον»· σ. 592: «Περὶ τοῦ Καρτεσίου οὐδὲν λέγομεν, διότι ὁ Ροαούλτ [: R. Rohault (1620-1672)] ὅσα εἶπε περὶ τῆς ὑποθέσεως ταύτης τὰ ὁποῖα ἐθεωρήσαμεν ἔλαβεν ἐκ τῆς *Περὶ τῶν Παθῶν πραγματείας* τοῦ φιλοσόφου ἐκείνου, μέρ. πρώτων ἀρ. 35...». Ἡ πραγματεύση τοῦ συγκεκριμένου ζητήματος εἶναι ἐκτενέστερη στὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, ὁ ὁποῖος σχολιάζει καὶ τὴν ἀποψὴν τοῦ Gassendi· πβ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, β.π., σ. 302-303.

115. Ὁ.π., σ. 490-493: «Cap. XI. De visus perficiendi ratione, ubi de Telescopio, Microscopio, et Conspicilis»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, β.π.,

Δαμοδός, ἐκτὸς ἀπὸ τὶς ἐπιμέρους προσθήκες, διαφοροποιήσεις καὶ ἐπεξηγήσεις μὲ τὶς ὁποῖες συνοδεύει τὴν πραγματέυση τῶν συναφῶν θεμάτων, ἐπιτάσσει στὴ Φυσιολογία του τὸ «Τμῆμα ἑβδομον. Περὶ τῆς ἀνθρωπίνου καὶ λογικῆς ψυχῆς», στὸ ὁποῖο ἀναπτύσσει ζητήματα ἀνθρωπολογίας καὶ ψυχολογίας καὶ γνωσιοθεωρίας,¹¹⁶ μὲ πρότυπο τὴν καρτεσιανὴ προσέγγιση τοῦ Purchotius. Πρόκειται γιὰ ἀπόψεις ποὺ συναντοῦμε τόσο στὴ Μεταφυσικὴ του ὅσο καὶ στὸ Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς.¹¹⁷

V. *Institutiones* (: *Ethica*) – Σύνοψις Ἠθικῆς Φιλοσοφίας

Ἡ Ἠθικὴ (*Ethica sive Morum Scientia*)¹¹⁸ κατανοεῖται ὡς «πρακτικὴ ἐπιστήμη» («*scientia practica*»), ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὶς ἀνθρώπινες πράξεις (*actiones humanae*),¹¹⁹ καὶ ὡς «ἠθικὴ παιδείωση» («*moralis disciplina*»)¹²⁰ προσεγγίζεται μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τοῦ Thomas Aquinas, μὲ τὴ μέθοδο τοῦ ὁποίου συστοιχίζεται ὁ Purchotius σημειώνοντας ὅτι «*ad sancti Thomae methodum magis accedentes*».¹²¹ Τὸ περιεχόμενο τῆς Ἠθικῆς, περίληψη τοῦ ὁποίου ἀποτυπώνεται στὸ ἔργο τοῦ Δαμοδοῦ, *Σύνοψις Ἠθικῆς Φιλοσοφίας*,¹²²

σ. 596-601: «Κεφ. ββ'. Περὶ τῶν τηλεσκοπίων, μικροσκοπίων καὶ διοπτρῶν καὶ περὶ τῶν κατόπτρων».

116. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία*, ὁ.π., σ. 630-667· ββ. καὶ τὸ ὁμόθεμο χφ. EBE 3061, σ. 771-896. Βλ. ἀναλυτικὰ Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ψυχὴ - σῶμα στὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ» (σημ. 10), ἰδ., σ. 175 κ.έ. καὶ τὰ ἀποσπάσματα ποὺ ἐκδίδονται στὸ «Παράρτημα», ὁ.π., σ. 185-186.

117. Βλ. παρακάτω, σ. 119 κ.έ.

118. Ὁ.π., σ. 511-676.

119. Ὁ.π., σ. 512.

120. Στὸ ἴδιο.

121. Ὁ.π., σ. 515. Ὁ Thomas Aquinas πραγματεύεται θέματα Ἠθικῆς κυρίως στὴ *Summa Theologiae*, Pars Prima Secundae καὶ Secunda Secundae στό: S. Thomae Aquinatis, *Summa Theologiae*, Pars Prima et Prima Secundae, Cura et Studio Sac. Petri Caramello, Cum textu ex recensione Leonica, Italy 1962, σ. 2 κ.έ.· *Summa Theologiae*, Pars IIa Iae, Italy 1962, σ. 3 κ.έ. Βλ. ἐνδεικτικὰ Étienne Gilson, *Le Thomisme. Introduction à la philosophie de Saint Thomas d'Aquin*, Paris 1972, σ. 311 κ.έ.

122. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις Ἠθικῆς Φιλοσοφίας*, ἔκδ., εἰσαγ., σημ. ὑπὸ Τιμολέοντος Χρ. Ζήση - Λουκιανοῦ Ν. Δεπούνη, πρόλ. ὑπὸ τοῦ σεβ. μητροπολίτου Θεσσαλιώτιδος καὶ Φαναριοφασσάλων κκ. Ἱεζεκιήλ, Ἀθήνα 1940. Γιὰ τὸ ἔργο

δομείται με βάση την παραδεδομένη φιλοσοφική έννοιολογία και τη χριστιανική αξιολογία και συμπυκνώνεται σε Τέσσερα Μέρη.¹²³ Στο πρώτο («Pars Prima Ethicae. De ultimo actu humanorum fine, sive de summo hominis bono»)¹²⁴ διερευνώνται οι έννοιες του «ἀγαθοῦ» («Cap. I. De Bono generatim»),¹²⁵ του «τέλους» («σκοποῦ»· «Cap. II. De Fine»),¹²⁶ τῆς «φυσικῆς» και τῆς «ὕπὲρ φύσιν εὐδαιμονίας» («Cap. III. De beatitudine naturali»· «Cap. IV. De beatitudine supernaturali»)¹²⁷ Τὰ ἀποσπάσματα που ἐπιρρώνουν τὶς παραδοχὲς ἀντλοῦνται

πβ. G. P. Henderson, *Ἡ ἀναβίωση τοῦ ἐλληνικοῦ στοχασμοῦ 1620-1830. Ἡ ἐλληνικὴ φιλοσοφία στὰ χρόνια τῆς Τουρκοκρατίας*, μτφρ. Φ. Κ. Βῶρος, βιβλιογραφικὸ ἐπίμετρο Κώστας Θ. Πέτσιος, Ἀθήνα 1994, σ. 52-55· Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός*, ὅ.π., σ. 345-360· Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἡ ἔννοια τῆς ἐλευθερίας στὸ ἔργο τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ» (σημ. 10), ἰδ., σ. 151 κ.έ.· Χρῆστος Ἀθ. Τερέζης, «Βικέντιος Δαμοδός: Εἰσαγωγικὰ στὴ μεθοδολογία του. Ἀπὸ τὸν Ἀριστοτελισμὸ στὸν Πλατωνισμό», στί: Κωνσταντῖνος Βουδούρης (ἐπιμ.), *Νεοελληνικὴ Φιλοσοφία*, Ἀθήνα, Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἑταιρεία - Ἑλληνικὰ Γράμματα, 2000, σ. 294-318.

123. Στὸ «Prooemium De Natura Scientiae Moralis», *Ethica*, σ. 512-515 ἀποσαφηνίζονται οἱ βασικὲς ἔννοιες καὶ ἡ μέθοδος συγγραφῆς. Βλ. ὅ.π., σ. 511: «Ethica, sive moralis disciplina, à moribus, quos dirigit, appellationem sumpsit»· Στὸ ἴδιο: «Cum vero tria sint praecipua vivendi genera, nempe vel in solitudine, vel in familia, vel in civitate; hinc Scholastici triplicem distinguere solent moralem; nempe *monasticam*, quae solitarii hominem regit; *oeconomicam*, quae familiae, et *politicam*, quae Reipublicae curam suscipit»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὅ.π., σ. 31: «Ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία ὠνομάσθη ἀπὸ τὰ ἦθη, τὰ ὁποῖα διορθώνει...» σ. 33: «Τὰ μέρη τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας εἶναι τρία, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη: *μοναχικόν*, *οἰκονομικόν*, καὶ *πολιτικόν*».

124. Ὁ.π., σ. 515-545· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὅ.π., σ. 36-46: «Μέρος Πρῶτον. Περὶ τοῦ μεγίστου καλοῦ τοῦ ἀνθρώπου, ἡγουν περὶ τοῦ ἐσχάτου τέλους τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων».

125. Ὁ.π., σ. 515-519· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὅ.π., σ. 36-40: «Κεφ. Α'. Περὶ τοῦ καλοῦ ἀπλῶς».

126. Ὁ.π., σ. 519-521· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὅ.π., σ. 40-41: «Κεφ. Β'. Περὶ τέλους κοινῶς».

127. Ὁ.π., σ. 521-525 κ.έ., καὶ 525-533, ἀντίστοιχα· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὅ.π., σ. 42-46: «Κεφ. Γ'. Περὶ τῆς μακαριότητος καὶ εὐτυχίας». Ὁ Δαμοδός συνοψίζει τὶς ἀναπτύξεις τοῦ Purchotius, ὁ ὁποῖος ἀφιερώνει ἐκτενεῖς παραγράφους στοὺς «Ἐπικούρειους» (σ. 521-523: «Epicurei»), τοὺς «Στωϊκοὺς» (σ. 523: «Stoici»), τοὺς «Περὶπατητικοὺς» (σ. 523-524: «Peripatetici») καὶ τοὺς «Πλατωνικοὺς» (σ. 524-525: «Platonici»). Οἱ ἀπόψεις τοῦ Πλάτωνος προσεγγίζονται μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τοῦ Augustinus.

ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη, τὴν Ἁγία Γραφή, τὸν Cicero, τὸν Seneca, τὸν Augustinus, τὸν Boethius καὶ τὸν Thomas Aquinas.¹²⁸ Ὡς «τέλος» ὄχι μόνον τοῦ ἀνθρώπου ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν δημιουργημάτων προσδιορίζεται, σύμφωνα μὲ τὴν ἐδραία παραδοχὴ τῆς μεσαιωνικῆς σκέψης, ὁ Θεὸς («Finis ultimus, verus, proprius, et naturalis non tantum hominis, sed etiam rerum omnium creaturarum est ipsemet Deus»),¹²⁹ ἐνῶ στὸ κεφάλαιο «περὶ φυσικῆς εὐδαιμονίας» προσφέρεται στὸν ἀναγνώστη μία εὐσύννοπη παρουσίαση τῶν θέσεων τῶν Ἐπικουρείων, τῶν Στωικῶν, τῶν Περιπατητικῶν καὶ τῶν Πλατωνικῶν.¹³⁰ Στὴν (ὕπερ φύσιν εὐδαιμονία), δηλαδὴ στὴ «μακαριότητα»¹³¹ ἀφιερώνεται ἓνα μεγάλο μέρος τῆς ἀνάλυσης, ἡ ὁποία ἐδράζεται στὰ κείμενα τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τοῦ Augustinus καὶ τοῦ Thomas Aquinas.¹³²

Τὸ Δεύτερο Μέρος τῆς Ἠθικῆς ἀναφέρεται στὶς ἀνθρώπινες πράξεις καὶ στὸς κανόνες ποὺ τὶς διέπουν («Pars Secunda. De Actibus humanis eorumque regulis»).¹³³ Ἡ παρουσίαση ἐπικεντρώνεται στὴν ἀποσαφήνιση τῆς ἀνθρώπινης δραστηριότητος («Cap. I. Quid sit Actus humanus et quotuplex»),¹³⁴ στὴ διερώτηση γιὰ τὸ ἐκούσιον («Cap. II. An omnis Actus humanus sit voluntarius»)¹³⁵ καὶ τὸ ἐλεύθερον τῆς

128. Ὁ.π., σ. 518 κ.έ., 521 κ.έ., 525 κ.έ.

129. Ὁ.π., σ. 521.

130. Ὁ.π., σ. 521 κ.έ., 523 κ.έ., 524-525 ἀντίστοιχα. Γιὰ τὴν ἐκθεση τῆς πλατωνικῆς ἀντίληψης ὁ Purchotius ἀξιοποιεῖ τὸν Augustinus (*De Civitate Dei*).

131. Ὁ Purchotius σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις χρησιμοποιοῖ τοὺς ὄρους «Felicitas» καὶ «Beatitudo» ὡς ταυτόσημους.

132. Ὁ.π., σ. 525-533. Βλ. τὴ θεμελιώδη παραδοχὴ του στὴ σ. 526: «In solo Deo posita est hominis felicitas, sive, beatitudo objectiva, aut objectum beatitudinis nostrae est solus Deus, optimus, maximus». Στὴν ἴδια κατεύθυνση τῆς χριστιανικῆς σκέψης εἶναι προσανατολισμένα καὶ τὰ δύο ἐπόμενα κεφάλαια, τὰ ὁποῖα ἀπουσιάζουν ἀπὸ τὴν Σύνοψιν τοῦ Δαμοδοῦ: «Cap. V. Qui sint I ad aeternam felicitatem perveniunt; ubi de praecipuo humilitatis Christiana fundamento» (σ. 533-538)· «Cap. VI. Satisfit questionibus quibusdam cum traditâ superiûs doctrina de beatitudine connexis» (σ. 538-545).

133. Ὁ.π., σ. 545-636· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὁ.π., σ. 47-65: «Μέρος Δεύτερον. Περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τῶν κανόνων αὐτῶν».

134. Ὁ.π., σ. 546-548· σ. 546: «Actus interiores voluntatis»· σ. 547: «Actus exteriores et imperati»· πβ. ὁ.π., σ. 47-50: «Κεφ. Α'. Τί εἶναι ἡ ἀνθρώπινη πράξις καὶ τὰ εἶδη αὐτῆς»· σ. 48: «Πράξεις ἐσωτερικαί»· σ. 50: «Πράξεις ἐξωτερικαί».

135. Ὁ.π., σ. 548-551· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὁ.π., σ. 50-51: «Κεφ. Β'. Ἀνίσως καὶ κάθε ἀνθρώπινος πράξις λέγεται θεληματικῆ».

ἀνθρώπινης ἐνέργειας («Cap. III. An omnis Actus humanus sit liber»),¹³⁶ δηλαδή τὸ «αὐτεξούσιον» («liberum arbitrium»).¹³⁷ Ἡ ἀνάλυση περιλαμβάνει κεφάλαια σχετικά μὲ τὴ χρησιμότητα καὶ τὴν κακία τῶν πράξεων καὶ τοὺς ἀντίστοιχους κανόνες μὲ βάση τοὺς ὁποίους συντελεῖται ἡ ἀξιολόγησή τους («Cap. IV. De bonitate et malitia Actuum humanorum»· «Cap. V. De regulis bonitatis et malitiae moralis»),¹³⁸ τὸν αἰώνιο καὶ τὸν φυσικὸ νόμο («Cap. VI. De Lege Aeterna et Naturali») ¹³⁹ καὶ τὴ συνείδηση («Cap. VII. De Conscientia»).¹⁴⁰ Ὁ θεϊκὸς νόμος

136. Ὁ.π., σ. 551-562.

137. Ὁ.π., σ. 557: «Hinc colligere lice “liberum arbitrium”; seu libertatem electionis, quae nobis est ad merendum necessaria, esse “facultatem activam et indifferentem”; [...] sed liberum arbitrium est facultas active et indifferens».

138. Ὁ.π., σ. 563-571 καὶ σ. 570-571, ἀντίστοιχα· σ. 563: «Actiones humanae cum regulis morum comparatae, *morales* appellantur: eaque si cum istis regulis consentiant, *bonae*; si ab iis destectant, *male* iudicantur: adeo ut *moralitas*, ut vocant, actus humani nihil aliud sit quam ipsius *respectus*, seu *relatio ad suam regulam, per quam vel bonus vel malus moraliter esse decernitur*»· σ. 570: «Lex autem omnis vel *naturalis* est, vel *positiva*: illa est immutabilis; haec mutationi obnoxia. Lex autem *naturalis* vel in Deo spectatur, vel in nobis: in Deo quidem *lex aeterna*, vel *ordo aeternus* dicitur; in nobis verò vel *recta ratio*, vel etiam *lumen naturale* vocatur, aut legis *naturalis* seu *ordinis* simpliciter nomen retinet». Ὁ Βικέντιος Δαμοδὸς (Σύνοψις, β.π., σ. 54-58) παρουσιάζει μίαν περίληψη τῶν παραπάνω: «Κεφ. Δ'. Περὶ τῆς ἀγαθότητος καὶ κακίας ἠθικῆς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ περὶ τῶν κανόνων αὐτῶν»· σ. 54: «Ἡ ἀγαθότης καὶ κακία τῆς ἀνθρωπίνης πράξεως εἶναι τὸ ἠθικὸν αὐτῆς, ἧγουν ἡ σχέσις ὅπου ἔχει ἡ πράξις πρὸς τὸν ἑαυτῆς κανόνα, ὅταν γὰρ συμφωνεῖ ἡ πράξις μὲ τὸν κανόνα αὐτῆς εἶναι ἀγαθὴ, ὅταν δὲν συμφωνεῖ εἶναι κακὴ»· Στὸ ἴδιον: «Νόμος φυσικὸς ἧγουν ὀρθὸς λόγος εἶναι τὸ φῶς ἐκεῖνο καὶ ἡ γνῶσις ὅπου ἔχομεν ἀπὸ τὴν φύσιν νὰ διακρίνωμεν τὸ καλὸν ἀπὸ τὸ κακόν...». Βλ. ἐπίσης, Edmundus Purchotius, *Ethica*, σ. 570: «Positiva lex vel divina est, vel humana; prior à Deo; posterior ab hominibus est lata». Ἡ πρώτη διαφοροποίηση σχετίζεται μὲ τὸν «παλαιὸν» («lex vetus», Μωσαϊκὸς) καὶ τὸν «νέον» («lex nova», Καινὴ Διαθήκη) Νόμο, ἐνῶ ἡ δευτέρη («lex humana») ἀφορᾷ τὸ ἐκκλησιαστικὸ καὶ τὸ ἀστικὸ Δίκαιο («lex humana dicitur, quae ab hominibus lata est: vel est Ecclesiastica, vel Civilis»)· πβ. τὶς ἀνάλογες διατυπώσεις τοῦ Βικέντιου Δαμοδοῦ, Σύνοψις, β.π., σ. 55. Στὴν *Ethica* οἱ ἀναφορές, οἱ ὅποιοι δὲν ὑπάρχουν στὴ Σύνοψιν, ἀντλοῦνται ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλη (*Ἠθικῶν Νικομαχείων*), τὸν Cicero (*De Legibus*) καὶ τὸν Thomas Aquinas (*Summa Theologiae*). Τὸ συγκεκριμένον κεφάλαιον ἀποτελεῖ μίαν εἰσαγωγὴν στὴν ἀνάλυση τοῦ ἀκολουθεῖ.

139. Ὁ.π., σ. 571-579.

140. Ὁ.π., σ. 579-588.

(«Cap. VIII. De lege divina»),¹⁴¹ «lex aeterna vel ordo aeternus»,¹⁴² καταννοείται σύμφωνα με τη μακραίωνη θεολογική-νομοκανονική παράδοση, με βάση δηλαδή τα κείμενα της Έξοδου και του Δευτερονομίου,¹⁴³ που επεξηγούνται με τη συνδρομή του Augustinus και του Thomas Aquinas.¹⁴⁴ Σὲ συνάφεια με τὴν ἐπιδιαίρεση τῆς ἐπικρατοῦσας δικαιοῦκῆς τάξεως («Cap. IX. De legibus Humanis»),¹⁴⁵ ὁ Purchotius παρουσιάζει μία ἐπιλογή ἀπὸ τὸ Ἰουστινιάνειο Corpus Juris Civilis («Cap. X. Selectae Juris notiones ex Imperatoris Justiniani, Institutionibus desumptae, cum variis observationibus ad scientiam morum spectantibus»),¹⁴⁶ ἐπιδιώκοντας νὰ συνδυάσει τὴν ἠθικὴ μετὰ τὴ νομικὴ ἐννοιολογία καὶ νὰ ἀναδείξει τὴ χρησιμότητα τοῦ θετοῦ νόμου στὴ ρύθμιση τῶν διανθρώπων —οἰκογενειακῶν, κληρονομικῶν, ἐνοχικῶν, κοινωνικῶν— σχέσεων. Στὰ δύο ἐπόμενα κεφάλαια («Cap. XI. An omnis actus humanus ita cum morum regulis consentiat, aut ab iis discrepet, ut semper bonus sit, vel malus moraliter, nunquam indiffe-

141. Ὁ.π., σ. 588-597· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, Σύνοψις, ὅ.π., σ. 58-63: «Κεφ. Ε'. Περὶ τῶν θετικῶν νόμων. 1. Περὶ τοῦ θεϊκοῦ νόμου» (σ. 58-59)· «2. Περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νόμου» (σ. 61-63). Βλ. καὶ σημ. 138.

142. Ὁ.π., σ. 572: «Lex naturalis, quae et recta ratio, et lumen naturale, et ordo naturalis appellatur, est ipsa lex aeterna...».

143. Παλαιὰ Διαθήκη, Ἔξοδος, 20, 2-17· Δευτερονόμιον, 5, 6-21.

144. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae...*, *Ethica*, σ. 590-591.

145. Ὁ.π., σ. 597-604. Ἐμπεριέχονται οἱ ἐνόητες «De legibus Ecclesiasticis» (σ. 598-600· σ. 598: «Lex Ecclesiastica est ea, quae à Legislatoribus Ecclesiasticis, quatenus hoc nomine populus sunt praepositi, constituitur»)· «De Consuetudinis» (σ. 601-602· σ. 601: «Praeter has leges, seu Constitutiones Canonicas quae scriptum Ecclesiae Romanae jus fern continent, quaequae plus minusve per universum orbem Christianum observantur...»)· καὶ «De Legibus Civilibus» (σ. 602-604· σ. 602: «Lex civilis dicitur quae lata est à Legislatore civili, putà à Principe, vel à Republica, eaque illos omnes oblicat, qui Principi vel Republicae sunt subjecti»)· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, Σύνοψις, ὅ.π., σ. 61: «Ὁ Ἐκκλησιαστικὸς νόμος εἶναι ἐκεῖνος ὅπου διορίζεται ἀπὸ τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς νομοθέτας εἰς ὅσον προΐστανται τοῦ λαοῦ»· σ. 62: «Ἐξω ἀπὸ τὸν γραπτὸν τοῦτον νόμον τὸν Ἐκκλησιαστικὸν ὅπου συνθέτεται ἀπὸ τὰς ἐντολὰς τῆς Θείας Γραφῆς, κανόνας τῶν Ἀποστόλων, Συνόδων καὶ Πατέρων, εἶναι καὶ ἡ Ἐκκλησιαστικὴ συνήθεια...»· σ. 63: «Νόμος πολιτικὸς εἶναι ἐκεῖνος ὅπου τίθεται ἀπὸ τὸν πολιτικὸν νομοθέτην λ.χ. ἀπὸ τοὺς βασιλεῖς, καὶ ἔχουσι χρέος νὰ ὑπακούουσιν ὅλοι οἱ ὑποκείμενοι τῆς βασιλείας...».

146. Ὁ.π., σ. 604-624. Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, Σύνοψις, ὅ.π., σ. 63 περιορίζει-ται σὲ μία λεξικογραφικὴ ἀναφορὰ στὴν Ἰουστινιάνεια Νομοθεσία.

rens»¹⁴⁷ «Cap. XII. Utrum affectus animi Disciplinae Moralis praeceptis subijciantur, et quis eorum sit usus»¹⁴⁸ οί ἀναπτύξεις γιὰ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν κακία τῶν πράξεων συνδυάζονται μὲ τὴν ἐπενέργεια τῶν παθῶν στὴν ἀνθρώπινη συμπεριφορά.

Τὸ τρίτο μέρος τῆς Ἡθικῆς («Pars Tertia Ethicae. De Virtutibus et Vitiis»)¹⁴⁹ ἔχει ὡς ἀντικείμενο τὶς ἀρετὲς καὶ τὶς κακίες): «Cap. I. Quid sit Virtus, quid Vitium»¹⁵⁰ «Cap. II. De divisione Virtutum moralium»¹⁵¹ «Cap. III. De Prudentia»¹⁵² «Cap. IV. De Justitia»¹⁵³ «Cap. V. De Fortitudine»¹⁵⁴ «Cap. VI. De Temperantia»¹⁵⁵ Παράλληλα μὲ

147. Ὁ.π., σ. 624-632.

148. Ὁ.π., σ. 632-636· σ. 633: «Propositio Prima. Non omnes affectus animi natura suâ mali dici queunt;» πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 64-65· σ. 64: «Ἐπειδὴ τὰ πάθη ἕλα δὲν εἶναι ἕλα κατὰ φύσιν κακά, ὡς ἔλεγον οἱ Στωικοί...».

149. Ὁ.π., σ. 636-651· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 66-87: «Μέρος Τρίτον. Περὶ τῶν ἀρετῶν καὶ ἐλαττωμάτων».

150. Ὁ.π., σ. 636-641· σ. 637: «Virtutes vel sunt supernaturales et infusae, vel sunt naturales et acquisitae»· σ. 637-638: «ides [...] Spes [...] Caritas [...] Gratia habitualis...»· πβ. β.π., σ. 67-74: «Κεφ. Α'. Τί εἶναι ἀρετὴ καὶ τί τὸ ἐλάττωμα»· Στὸ ἴδιο: «Ἐκ τῶν ἀρετῶν ἄλλαις εἶναι ὑπερφυσικαῖς, καὶ ἄλλαις φυσικαῖς κατ' ἀπόκτησιν»· σ. 67-68: «Πίστις [...] Ἐλπίς [...] Ἀγάπη [...] Περὶ Χάριτος». Πρόκειται γιὰ τὶς «θεολογικὲς ἀρετὲς» ποὺ ἀναπτύσσει ὁ Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, Pars Secunda, β.π., σ. 3 κ.έ.: «Quaestio I. De objecto Fidei in decem articulos divisa»· σ. 83 κ.έ.: «Quaestio XVII. De Spe in octo articulos divisa», σ. 110 κ.έ.: «Quaestio XXIII. De Caritate secundum se»· πβ. Δημήτριος Κυδώνης, Θωμᾶ Ἀκινάτου: *Σούμα Θεολογικὴ ἐξέλληνισθεῖσα*, τ. 15, ἐπιμ. Γεώργιος Λεοντσίνης - Ἀθανασία Γλυκοφρύδου-Λεοντσίνη, Ἀθήνα, Corpus Philosophorum Graecorum, 1976, σ. 31 κ.έ.: τ. 16, ἐπιμ. Φώτιος Ἀ. Δημητρακόπουλος, Ἀθήνα 1979, σ. 21 κ.έ.: τ. 17Α, ἐπιμ. Φώτιος Δημητρακόπουλος, ὑπομνημ. Μαργαρίτα Μπρεντάνου, Ἀθήνα 1980, σ. 25 κ.έ. Βλ. καὶ τὸ ἔργο τοῦ Βησσαρίωνος Μακρῆ, *Εἰσαγωγικὴ Ἐκθεσις περὶ τῶν τριῶν μεγίστων ἀρετῶν Πίστειος, Ἐλπίδος, καὶ Ἀγάπης...*, [Ὀὐγγροβλαχία] 1699.

151. Ὁ.π., σ. 641-644· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 74-82: «Κεφ. Β'. Περὶ τῶν ἀρετῶν κατ' ἰδίαν». Ὁ Δαμοδός στὸ συγκεκριμένο κεφάλαιο ἀναπτύσσει τὴ φρόνηση, τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἀνδρεία καὶ τὴ σωφροσύνη. Γιὰ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ νοηματοδότηση τῶν θεμελιωδῶν ἀρετῶν βλ. Κώστας Θ. Πέτσιος, *Φιλοσοφικὲς ἔνοιες ὡς τρόπος ἐπιχειρηματολογίας στοὺς Ἀττικοὺς ῥήτορες*, διδακτορικὴ διατριβή, Γιάννινα 1993, σ. 206 κ.έ.

152. Ὁ.π., σ. 642-644.

153. Ὁ.π., σ. 644-647.

154. Ὁ.π., σ. 647-648.

155. Ὁ.π., σ. 648-649.

τις τέσσερις θεμελιώδεις ἀρετές («cardinales virtutes»), τὴ φρόνηση, τὴ δικαιοσύνη, τὴν ἀνδρεία καὶ τὴ σωφροσύνη, ἢ παρουσίαση τῶν ὁποίων ἐδράζεται στὰ Ἡθικὰ Νικομάχεια τοῦ Ἀριστοτέλους, μέσω τῆς ἐρμηνευτικῆς διαμεσολάβησης τοῦ Thomas Aquinas,¹⁵⁶ γίνεται λόγος γιὰ τὰ «ἀμαρτήματα» («Cap. VII. De Peccatis»),¹⁵⁷ σύμφωνα μὲ τις διασαφήσεις τοῦ Augustinus. Ἡ «ἀμαρτία» («peccatum») διακρίνεται σὲ «originale» καὶ «actuale» («προγονικὴ» καὶ «προαιρετικὴ») μεταφράζει ὁ Δαμοδός,¹⁵⁸ καὶ ἡ ἀναφορὰ στὰ ἀμαρτήματα πραγματοποιεῖται μέσα ἀπὸ τὴν ὀπτικὴ τῆς χριστιανικῆς ἠθικῆς.¹⁵⁹

Τὸ Τέταρτο Μέρος («Pars Quarta Ethicae. De variis vitae Officiis»)¹⁶⁰ εἶναι ἀφιερωμένο στὰ καθήκοντα τὰ ὁποῖα ἀπορρέουν ἀπὸ καθολικὲς ἀρχές ποὺ ἐδράζονται εἴτε στὸν θεϊκὸ νόμο εἴτε στὸ θετὸ δίκαιο καὶ ἐπιμερίζονται σὲ καθήκοντα τοῦ ἀνθρώπου «πρὸς τὸν Θεὸ καὶ πρὸς τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτὸ του» («Sectio Prima. De hominis tum erga Deum, tum erga seipsum Officiis»),¹⁶¹ πρὸς τὴν «Οἰκογένειά» του («Sectio Secunda.

156. Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, Pars Prima Secundae, quaestio 55 κ.έ. (β.π., σ. 239 κ.έ.)· Pars Secunda Secundae, quaestio XLVII, κ.έ. (= β.π., σ. 234 κ.έ.). Ἀναφορικὰ μὲ τὴ δικαιοσύνη («quaestio LVII: De Jure in quatuor articulos divisa», β.π., σ. 277 κ.έ.) πβ. Δημητρίου Κυδώνη, Θωμᾶ Ἀκινάτου: *Σούμμα Θεολογικῆ ἐξέλληγισθεΐσα*, τ. 18, ἐπιμ., ὑπομνημ. Ἑλένη Μ. Καλοκαιρινοῦ, Ἀθήνα, Corpus Philosophorum Graecorum Recentiorum, 2002, σ. 31 κ.έ.

157. Ὁ.π., σ. 649-651· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 82-87: «Κεφ. Γ'. Περὶ τῶν ἀμαρτιῶν».

158. Ὁ.π., σ. 649· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 83.

159. Ὁ.π., σ. 650: «Superbia [...] Avaritia [...] Luxuria [...] Invidia [...] Gula [...] Ira [...] Accedia...»· «Quatuor item dicitur peccata in coelum clamantia, quae nempe coelestem vindictam exigere videntur; scilicet homicidium voluntarium, peccatum Sodomorum, [...] oppressio pauperum, viduarum et pupillorum; ac demum merces operariorum defraudata»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 85: «Τὰ ἐπτὰ κεφαλαιώδη ἀμαρτήματα εἶναι, ὑπερηφάνεια [...] φιλαργυρία [...] πορνεία [...] φθόνος [...] λαιμαργία [...] ὀργή [...] ἀκηδία...»· «Τέσσαρα εἶναι τὰ ἀμαρτήματα, ὁποῦ βοοῦν ἐκδίκησιν εἰς τὸν οὐρανόν, φθόνος θεληματικός, ἡ σοδομία, ἡ ἀδικία εἰς τὰς χήρας καὶ πτωχοὺς καὶ ὄρφανὰ καὶ ὅταν κρατοῦμεν τὸν μισθὸν τῶν ἐργατῶν».

160. Ὁ.π., σ. 652-676· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 88-91: «Μέρος Τέταρτον. Περὶ τῶν διαφορῶν τῆς ζωῆς καθηκόντων».

161. Ὁ.π., σ. 652-654· σ. 654-655: «Cap. II. De hominis Officiis erga seipsum»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, β.π., σ. 88-89: «Κεφ. Α'. Περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἀνθρώπου σιμὰ εἰς τὸν Θεὸν καὶ τὸν ἑαυτὸν του».

De hominis Officiis erga familiam)),¹⁶² τὰ ὁποῖα ἐξειδικεύονται σύμφωνα μὲ τις ἐπικρατούσες κοινωνικὲς ἀντιλήψεις τῆς ἐποχῆς, καὶ πρὸς τὴν «Πολιτείαν» («Sectio Tertia. De variis hominum Officiis erga Rempublicam»),¹⁶³ στὴν ἐννοιολογικὴ εὐρυχωρία τῆς ὁποίας συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ ἐκκλησιαστικὴ ἐξουσία («Sacerdotium»). Ἡ ἐπιχειρηματολογία ἀντλεῖται ἀπὸ τὴν Παλαιὰ καὶ Καινὴ Διαθήκη, τὸ Κανονικὸ Δίκαιο τῆς Καθολικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὸ Ρωμαϊκὸ Δίκαιο («Jus Civile Romanorum»), γνωσιακὰ πεδία μὲ τὰ ὁποῖα ἦταν ἰδιαίτερα ἐξοικειωμένος ὁ Δαμοδὸς ὡς διδάκτορας «ἀμφοτέρων τῶν νόμων» («laureatus juris utriusque»), δηλαδὴ τοῦ Κανονικοῦ καὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου.¹⁶⁴

VI. *Institutiones (: Series Disputationum Scholasticarum in varia Philosophiae capita)*

Σύμφωνα μὲ τὴν καθιερωμένη («in Scholis») σχολαστικὴ μέθοδο ἐκδίπλωσης τῆς ἐπιχειρηματολογίας, ὁ Purchotius γιὰ διδακτικὸς λόγους καταχωρίζει ὡς Παράρτημα στὶς *Institutiones* τὴ Σειρὰ Σχολαστικῶν Πραγματειῶν σὲ ποικίλα κεφάλαια τῆς Φιλοσοφίας, διατεταγμένων μὲ φυσικὴ τάξη, καὶ προτάσσει μίαν εὐσύννοπτη Ἐπιτομὴ τῆς Φιλοσοφίας (*Appendix ad Institutiones Philosophicas sive Series Disputationum Scholasticarum in varia Philosophiae capita, naturali ordine dispositarum; cui praemissum est totius Philosophiae Compendium*).¹⁶⁵ Τὸ *Compendium* συγκροτεῖται ἀπὸ θέσεις ποὺ ἀναπτύχθηκαν στὶς προηγούμενες ἐνότητες τοῦ βιβλίου (ἢ τῶν ἐπιμέρους τόμων), οἱ ὁποῖες

162. Ὁ.π., σ. 655-661· σ. 656-657: «Cap. I. De Officiis conjugum»· σ. 657-660: «Cap. II. De officiis Parentum et Librorum»· σ. 660-661: «Cap. III. De Officiis Dominorum et Servorum»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὅ.π., σ. 89: «Κεφ. Β'. Περὶ τῶν καθηκόντων σιμὰ εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ ἀνθρώπου»· Στὸ ἴδιον: «Εἰς τὴν οἰκίαν εἶναι τριῶν λογίων συντροφία, τοῦ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, τῶν υἱῶν καὶ τῶν γονέων, τοῦ οἰκοδεσπότη καὶ δούλων».

163. Ὁ.π., σ. 662-676· σ. 662-666: «Cap. I. De Officio Principis et Optimatum»· σ. 666-669: «Cap. II. De Officio Sacerdotis et Ministrorum ipsi subditorum»· σ. 669-674: «De Officiis Magistratum et Judicum»· σ. 674-676: «Cap. Ultimum. De Privatorum Officiis». Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις*, ὅ.π., σ. 90-91, παρουσιάζει μὲ λεξιλογικὸ τρόπο τὴν παραπάνω κεφαλαιώση: «Κεφ. Γ'. Περὶ τῶν καθηκόντων σιμὰ εἰς τὴν πολιτείαν».

164. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, Ὁ Βικέντιος Δαμοδός, ὅ.π., σ. 28-30.

165. Ὁ.π., σ. 715-804.

είναι διατυπωμένες με άξιωματικό τρόπο,¹⁶⁶ ενώ στη *Series Disputationum Scholasticarum* ανασυντίθενται με συστηματικό τρόπο όντολογικές παραδοχές που είχαν προβληθεί ως «πορίσματα» τών φιλοσοφικῶν ἀνερευνηήσεων οἱ ὁποῖες προηγήθηκαν καὶ κατατάσσονται σὲ πέντε *Πραγματεῖς*: «Disputatio Prima et Prooemialis. De Philosophia universe»¹⁶⁷ «Disputatio Secunda. De Ente generatim»¹⁶⁸ «Disputatio Tertia. De Principiis Entis»¹⁶⁹ «Disputatio Quarta. De Causis Entis»¹⁷⁰ «Disputatio Quinta. De Entis proprietatibus».¹⁷¹ Ἀξιοποιοῦνται σὲ μεγάλο βαθμὸ τὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλη, κυρίως *Τὰ Μετὰ τὰ Φυσικά*¹⁷² καὶ ἡ *Summa Theologiae* τοῦ Thomas Aquinas,¹⁷³ δὲν ἀπουσιάζουν ὅμως ὁ Augustinus¹⁷⁴ καὶ ὁ Descartes.¹⁷⁵ Τὸ ἔργο ὀλοκληρώνεται μὲ τὶς «Theses Philosophicae», στίς ὁποῖες ὁ συγγραφέας συγκεφαλαιώνει μὲ τὴ μορφή ἀξιωμάτων τὶς φιλοσοφικὲς του ἀπόψεις.¹⁷⁶

Μέρος Β'

Metaphysica

Series Disputationum Scholasticarum –

Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς

Τὸ γραμμένο στὴν ἀπλοελληνικὴ γλώσσα *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*¹⁷⁷ συνιστᾷ μία συστηματικὴ ἔκθεση τῶν θέσεων ποὺ ἀναπτύσσει

166. Ὁ.π., σ. 677-715. Ἡ ἐνόττητα αὐτὴ ὑποδιαιρεῖται σέ: «Compendium Logicae» (σ. 680-690)· «Compendium Metaphysicae» (σ. 690-694)· «Compendium Physicae» (σ. 694-708) καὶ «Compendium Ethicae» (σ. 708-715).

167. Ὁ.π., σ. 716-740.

168. Ὁ.π., σ. 740-747.

169. Ὁ.π., σ. 748-768.

170. Ὁ.π., σ. 768-781.

171. Ὁ.π., σ. 781-795.

172. Βλ. ἐνδεικτικὰ ὅ.π., σ. 716 κ.έ., 742 κ.έ., 786 κ.έ., 794.

173. Βλ. ἐνδεικτικὰ ὅ.π., σ. 723 κ.έ., 725 κ.έ., 743 κ.έ., 781 κ.έ., 787 κ.έ., 793.

174. Βλ. ἐνδεικτικὰ ὅ.π., σ. 717 κ.έ., 723 κ.έ.

175. Βλ. ἐνδεικτικὰ ὅ.π., σ. 719 κ.έ.

176. Πρόκειται γιὰ *Theses Philosophicae ex Prolegomenis, ex Ontologia, ex Logica, Ethica et Metaphysica* (σ. 796-800), καθὼς καὶ γιὰ *Aliae Theses circa finem biennii Philosophici propugnandae* (σ. 800-804).

177. Βλ. σημ. 56.

ὁ Δαμοδὸς στὴ *Μεταφυσική* του¹⁷⁸ καὶ φαίνεται ὅτι γνώρισε εὐρεία διάδοση, ἐνῶ τὸ 1787, στὴν ἀκμὴ τοῦ Νεοελληνικοῦ Διαφωτισμοῦ,¹⁷⁹ διασκευάσθηκε καὶ μεταγράφτηκε ἀπὸ τὸν Σαμουὴλ Γεωργιάδη (post 1751/1754-post 1806) στὰ ἀρχαῖα ἑλληνικά: *Μεταφυσική, συντεθεισα μὲν, καὶ συνερανησθεισα, ἐκ τε παλαιῶν, καὶ νέων παρὰ τοῦ σοφολογιωτάτου κυρίου Βικεντίου Δαμωδοῦ τοῦ ἐκ Κεφαλληνίας, μεταφρασθεισα δὲ καὶ ἐν πολλοῖς πληρωθεισα ἀλλὰ καὶ κατὰ τάξιν βιβλίων, κεφαλαίων καὶ σελίδων τεθεισα καὶ μὴν καὶ διασαφηνησθεισα πρὸς ῥαοτέραν κατάληψιν, παρὰ τοῦ ταπεινοῦ διδασκάλου Σαμουὴλ Μοναχοῦ Γεωργιάδου ἐξ Ἀθηνῶν. ἀψπζ^ω ἀπριλλίου κγ^α.*¹⁸⁰ Τὸ συγκεκριμένο ἔργο συντίθεται μὲ πρότυπο τὴ *Metaphysica* καὶ τίς «Disputationes» ποὺ περιλαμβάνονται στὴ *Series Disputationum Scholasticarum* τοῦ Purchotius, κείμενα μὲ τὰ ὁποῖα συνοψίζεται ἡ συζήτηση ποὺ διεξαγόταν στὶς ἀπαρχές τοῦ 18ου αἰώνα στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο ἀναφορικὰ μὲ τὸ ἐννοιολογικὸ περιεχόμενο τῆς *Μεταφυσικῆς*.

σ. 1, 2-11: «Τῆς ἐπιστήμης ταύτης τὸ ὄνομα, τὴν ὁποῖαν ἡμεῖς μεταφυσικὴν ὀνομάζομεν, δὲν εὐρέθη ἀπὸ τὸν Ἀριστοτέλην ἢ ἀπὸ τινος ἄλλου παλαιῶν φιλόσοφου, ἀλλ' ἀπὸ τοῦς ἐρμηνευτὰς

σ. 218-219 (75):¹⁸¹ «Quod ad Metaphysicae nomen attinet, id nec ab Aristotele, nec ab ullo ex veteribus Philosophis fuit usurpatum; se dab ipsius Aristotelis Interpretibus, Alexandro Aphro-

178. Βλ. σημ. 55.

179. Κ. Θ. Δημαράς, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς*, Ἀθήνα 21980, σ. 1 κ.έ.· Παναγιώτης Νοῦτσος, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς* (σημ. 9), σ. 15 κ.έ.· Γρηγόρης Καραφύλλης, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς. Φιλοσοφικὲς προσεγγίσεις*, Ἀθήνα 2008, σ. 19 κ.έ.

180. Παραδίδεται ἀπὸ τὸν κώδικα 92 (61) τῆς Ρουμανικῆς Ἀκαδημίας. Βλ. Constantin Litzica, *Catalogul Manuscrilor Grecești*, București 1909, σ. 57. Βλ. ἀναλυτικὰ Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, «Ἐνας Πρόλογος τοῦ Σαμουὴλ Γεωργιάδη (1787). “Γῶ ἀναγινώσκοντι, Σαμουὴλ ἀθηναῖος χαίρειν”», στί: Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ἱστορικῆς ἐρευνας ἀποτελέσματα. Μαρτυρίες γιὰ τὴ νεοελληνικὴ παιδεία καὶ ἱστορικὰ μελετήματα (16ος-19ος αἰ.)*, Ἀθήνα 2002, σ. 459-481. Ὁ «Πρόλογος» ἐκδίδεται στὶς σ. 475-481.

181. Οἱ ἀριθμοὶ παραπέμπουν στὶς σελίδες τῆς ἔκδοσης τοῦ 1730 καὶ τοῦ 1733 ἀντίστοιχα. Βλ. σημ. 15 παραπάνω. Στὶς ὑποσημειώσεις παραθέτουμε τὰ οἰκεῖα ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴ μετάφραση τοῦ Βούλγαρη (σημ. 8) καὶ σ' αὐτὴ τὴν ἐνόητα τῆς μελέτης μας ἀξιοποιούμε τὰ συναφῆ χωρία ἀπὸ τὴ *Μεταφυσικὴ* ἦτοι *Πρώτη Φιλοσοφία* τοῦ Δαμωδοῦ.

καὶ ἐξηγητὰς τοῦ ἰδίου Ἀριστοτέλους [...] Ἀλέξανδρος ὁ Ἀφροδισιεύς, καὶ ὁ Ἰωάννης ὁ Φιλόπονος [...] κατὰ τὰς ὑποθέσεις ἐνὸς γραμματικοῦ εἰς τὴν Ρώμην ὀνομαζομένου Τυραννίου...»).

σ. 1, 15-21: «Σημείωσαι δὲ ὅτι τὰ πράγματα εἰς δύο τρόπους εἶναι χωρισμένα ἀπὸ τὴν ὕλην: ἢ κατὰ φύσιν, καθὼς εἶναι τὰ ἄλλα ὅλα καὶ ἀσώματα, [...] ὡσὰν ὁ Θεός, οἱ ἄγγελοι καὶ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ, ἢ κατὰ ἀφαιρέσιν νοερώς, τουτέστιν κατὰ νοερὰν ἔννοιαν, ὅτε δηλαδὴ ὁ νοῦς θεωρεῖ τὸ πρᾶγμα κοινῶς ἐν ἑαυτῷ ἕξω τῶν ὑποκειμένων, στοχάζομενος μόνος τὰ οὐσιώδη κατηγορούμενα, εἰς τὴν ὁποῖαν συνίσταται τὸ ἴδιον πρᾶγμα»).

σ. 2, 3-6: «Ἡ Μεταφυσικὴ λοιπὸν ὀρίζεται σοφία καὶ ἐπιστήμη θεωρητικὴ, ἢ ὁποῖα στοχάζεται καὶ ἐξηγᾷ τὸ ἐν κοινῶς θεωρούμενον καὶ τὰ ἰδιώματα

disiensi, ac Johanne Philopono inventum [...] ac Romam asportata, ubi Grammaticus quidam, nomine Tyrannio...».¹⁸²

σ. 220 (76): «Res porro duplici ratione a materia secretae et abstractae sunt: scilicet vel naturae suae conditione, cujusmodi sunt substantiae spirituales, ut Deus, Angelus, et mens hominis, vel per mentis ipsius praecisionem, seu abstractionem: nempe cum generatim, sive universalibus uibusdam ideis concipiuntur».¹⁸³

σ. 221 (76): «Quare, si quis Metaphysicae definitionem quaerat, recte responderi potest, eam esse sapientiam, vel scientiam speculativam, quae circa ens

182. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 2α: «Ὅσον ἀνήκει περὶ τοῦ τῆς μεταφυσικῆς ὀνόματος, τοῦτο οὔτε παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους, οὔτε παρ' ἄλλου τινὸς τῶν πάλαι φιλοσοφῶντων εἰς χρῆσιν εἰληπται. Ἀλλ' ἀπὸ τῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπομνηματιστῶν, Ἀλεξάνδρου Ἀφροδισιεύς καὶ Ἰωάννου Φιλοπόπου ἐπινοήθηται» φ. 2β-3α: «... καὶ εἰς Ρώμην μετέχθη, ὅπου γραμματικὸς τις τοῦνομα Τυράνιος...» πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 7. Γιὰ τὴ μεταφορὰ τῶν βιβλίων τοῦ Ἀριστοτέλη στὴ Ρώμη ἀπὸ τὸν Σύλλα καὶ τὸν Λούκουλο, καθὼς καὶ γιὰ τὸν λόγιον Τυραννίωνα βλ. Eduard Zeller, *Die Philosophie der Griechen in ihrer geschichtlichen Entwicklung*. Zweiter Teil zweite Abteilung. Aristoteles und die alten Peripatetiker, ⁵1963, σ. 138 κ.έ.: Ingemar Düring, *Aristotle in the Ancient Biographical Tradition*, Göteborg 1957, σ. 412 κ.έ.: Ὁ ἴδιος, Ὁ Ἀριστοτέλης. *Παρουσίαση καὶ ἐρμηνεία τῆς σκέψης του*, τ. Α', μτφρ. Π. Κοτζιᾶ-Παντελῆ, Ἀθήνα, ΜΙΕΤ, 1991, σ. 95-96.

183. Ὁ.π., φ. 3α: «Τὰ δὲ πράγματα διττῶς τῆς ὕλης διήρηται καὶ ἀφήρηται, τουτέστιν ἢ κατὰ τὴν ἑαυτῶν φύσιν, οἷα εἰσὶν αἱ πνευματικαὶ τῶν οὐσιῶν, Θεός, ἄγγελος, νοῦς ἀνθρώπινος, ἢ διὰ τῆς τοῦ νοῦς ἀφαιρέσεως, ὅτε δηλαδὴ κατὰ γένος ἦτοι καθόλου τισι κατανοοῦνται ἰδέαις»: πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 2: «σημείωσαι ὅτι τὰ πράγματα κατὰ δύο τρόπους...».

αὐτοῦ· ὁμοίως τὰς ἀύλους καὶ πνευμα-
τικὰς οὐσίας, καθὼ φυσικῶς δίδχως θεί-
αν φανέρωσιν δύνανται νὰ τὰ καταλά-
βῃ».

δ.π., 10-14: «λέγεται ἐπιστήμη, ἡγουν
γνώσις ἀσφαλῆς καὶ φανερά, διατὶ ὅσα
διδάσκει περὶ τοῦ ὄντος καὶ τῶν πνευ-
μάτων εἶναι φανερά καὶ βέβαια καὶ
ἀμετάτρεπτα· λέγεται θεωρητικὴ διατὶ
μόνον ἐξετάζει τὴν φύσιν καὶ τὰ ἰδιώ-
ματα τοῦ ὄντος καὶ τῶν πνευμάτων
καὶ δὲν διδάσκει νὰ πράξωμεν κανένα
ἔργον».

σ. 3, 1-8: «Μέρος α' τῆς μεταφυσικῆς:
ὄντολογία.

Τοῦ πρώτου μέρους τῆς μεταφυσικῆς
τέσσερα εἶναι τὰ κεφάλαια· εἰς τὸ α' ἴ-
λέγομεν τί εἶναι τὸ ὄν κοινῶς καὶ ὁ
τρόπος αὐτοῦ· εἰς τὸ β' ἴλέγομεν περὶ
τῶν κατηγορουμένων προσηκόντων τῶ
ὄντι καὶ τῶ τρόπῳ αὐτοῦ· εἰς τὸ γ' ἴ-
λέγομεν περὶ τῶν κατηγορουμένων προ-

generatim, illiusque affectionis per men-
tem abstractas, speciatim vero circa sub-
stantias spirituales, prout naturali ratione
cognoscendas, occupatur».¹⁸⁴

δ.π.: «Secundo, dici potest scientia, id
est, cognitio certa et evidens rei necessa-
riae et immutabilis, per proprias illius
causas, aut rationes. Nam quae de ente
generatim, de Deo, et humana mente
speciatim demonstrate, ea immutabilia
sunt, et immutabilibus rationibus mu-
nita, ut inferius liquebit.

Tertio, est speculatrix quaedam cog-
nition rerum generalissimum [...] cum
nihil circa res illas molietur, aut mo-
liendum praescribat».¹⁸⁵

σ. 222 (77): «Pars prima Metaphysicae
sive Ontologia.

[...] Hujus autem partis pertractandae
his futurus est ordo. Primo, de ente et
modo entis generatim dicemus. Se-
cundo, de attributis tum ipsi enti, tum
entis modo communibus.

Tertio, de attributis soli enti propriis.
Quarto, de primis notionibus, seu axio-

184. "Ο.π., φ. 3β: «Ἄνθ' ὅτου ἂν τις τὸν τῆς μεταφυσικῆς ὀρισμὸν ζητήσκειν ὀρθῶς ἀποκριθῆναι ἡμῖν ἐστίν· ὅτι γε μεταφυσικὴ ἐστὶ σοφία, ἡ ἐπιστήμη θεωρητι-
κὴ, ἡ περὶ τὸ ὄν κατὰ γένος καὶ τὰς τοῦ ὄντος διαθέσεις τῶ νῶ ἀφηρημένας, ἰδίως
δὲ περὶ τὰς πνευματικὰς οὐσίας, καθ' ὃ φυσικῶ λόγῳ γνωσταὶ εἰσὶν ἐνασχολουμέ-
νη». Οἱ ὑπογραμμίσεις στὰ κείμενα· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι
Πρώτη Φιλοσοφία*, δ.π., σ. 5: «... διὸ γελοῖα ἐστὶν τῶν Σχολαστικῶν ἡ Μεταφυσι-
κὴ, ἥτις θεωρεῖ τὴν ὕλην καὶ τὴν μορφήν, τὴν ἔκτασιν καὶ ὁμοια...».

185. "Ο.π., φ. 4α: «Β'». ρηθῆναι ἐστὶν "ἐπιστήμη", τουτέστι γνώσις βεβαία
καὶ καθαρὰ πράγματος ἀναγκαίου καὶ ἀτρέπτου διὰ τῶν αὐτοῦ αἰτιῶν ἢ λόγων. Τὰ
γὰρ περὶ τοῦ ὄντος κατὰ γένος, περὶ Θεοῦ, καὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοός, κατ' εἶδος
παρ' αὐτῆς ἀποδεικνύμενα, ταῦτα ἄτρεπτα εἰσὶ, καὶ ἀτρέπτοις λόγοις ἐρηρυσμένα,
ὡς κατωτέρω δευχθήσεται. Γ'. ἐστὶ θεωρητικὴ τις γνώσις πραγμάτων γενικωτά-
των [...] ὅτι οὐδὲν περὶ τὰ πράγματα ταῦτα πράττει οὐδὲ πράξειν ἐρμηνεύει»· πβ.
Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, δ.π., σ. 9.

σηκόντων μόνω τῷ ὄντι· εἰς τὸ δ' ἰδέομαι περὶ τῶν πρώτων ἐννοιῶν, ἀρχῶν τε καὶ ἀξιωμαμάτων, τὰ ὅποια γίνονται ἐκ τῶν πρώτων ἰδεῶν καὶ ἐπιλήψεων τοῦ ὄντος καὶ τῶν τούτου κατηγορουμένων».

σ. 3, 9-11: «Κεφ. α'. Τί ἐστὶ τὸ ὄν, ποσαπλοῦν καὶ τί ἐστὶ τρόπος τοῦ ὄντος;

Εἰς δύο τρόπους θεωρεῖται τὸ ὄν, ἢ καθὼς εἶναι μετοχὴ τοῦ ῥήματος εἰμί, εἶ, ἐστίν, ἢ καθὼς ἐστὶν ὄνομα· μετοχικῶς λαμβανόμενον τὸ ὄν σημαίνει τὴν ὑπαρξίν τῶν πραγμάτων, εἰς ὅσον τὰ πράγματα ὑπάρχουσιν εἰς τὴν φύσιν τῶν ὄντων».

σ. 5, 31-36: «Ἐδῶ ζητοῦσιν οἱ φιλόσοφοι, ἀνίσως καὶ τὸ ὄν εἶναι συνώνυμον περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότος. Εἰς τοῦτο λέγομεν ὅτι δὲν εἶναι, διατὶ κυρίως ἡ οὐσία εἶναι ὄν ὅπου ἔχει καθ' ἑαυτὴν ὑπαρξίν, ἀλλὰ τὸ συμβεβηκὸς εἶναι τρόπος τοῦ ὄντος ὑπάρχον ἐν τῇ

matic, quae ex primis entis generatim, attributorumque illius ideis sunt conflata».¹⁸⁶

σ. 222-223 (77): «Cap. I. De ente, et modo entis generatim.

Quamquam duplicem entis intellectum vulgo afferent, alterum nempe, quo *ens* participium dicitur praesentis temporis, et quo praesentem atque actualem, ut ajunt, sive rei, sive modi existentiam significat; sive idem est, ac existens: alterum, quo nominis tantum, non participii vim habet, ac *rem*, vel *substantiam*, quae aut existit, aut existere potest, denotat».¹⁸⁷

σ. 223 (77): «Hinc injutilis videtur ea quaestio, *utrum ens synonymum seu univocum sit respectu substantiae et accidentis*: nam cum sola substantia proprius ens, aut res vocetur, non item accidens, aut modus: fieri nunquam potest, ut tens eandem in utroque signi-

186. Ὁ.π., φ. 4β: «Τούτου δὲ τοῦ μέρους ὁ τρόπος καὶ ἡ τάξις ὠδίπως ἔχει. Α' περὶ τοῦ ὄντος, καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ὄντος κατὰ γένος ἐροῦμεν· β' περὶ τῶν κοινῶν κατηγορουμένων τοῦ ὄντος καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ὄντος· γ' περὶ τῶν κατηγορουμένων τῶν ἰδίως μόνω προσσηκόντων τῷ ὄντι· δ' περὶ τῶν πρώτων ἐννοιῶν, ἴτοι ἀξιωμαμάτων, τῶν συνεστηκότων ἐκ τῶν πρώτων ἰδεῶν τοῦ ὄντος κατὰ γένος, καὶ τῶν τούτου κατηγορουμένων»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἴτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 11-12.

187. Ὁ.π., φ. 4β: «Κεφ. Α'. Περὶ τοῦ ὄντος καὶ τοῦ τρόπου τοῦ ὄντος κατὰ γένος». «Εἰ καὶ διττῶς τὸ ὄν νοεῖται, καὶ τὸ μὲν λέγεται ὄν, ὡς μετοχὴ τοῦ εἰμί ῥήματος χρόνου ἐνεστώτος δι' οὗ ἡ κατὰ τὸ ἐνεστώτος, καὶ κατ' ἐνέργειαν ἐπισημαίνεται ὑπαρξίς, ἢ τοῦ πράγματος, ἢ τοῦ τρόπου, ὅπερ τὸ αὐτὸ ἐστίν, ὡς τὸ ὑπάρχον. Τὸ δέ, ὅπερ ὄνοματός μόνον, καὶ οὐ μετοχῆς ἐστὶ σημαντικόν, καὶ δηλοῖ πρᾶγμα ἢ οὐσίαν, ἴτις ἢ ὑπάρχει, ἢ ὑπάρχει δύναται»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἴτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 12.

ουσία. "Οθεν μὴν ὄντας ὁ αὐτὸς λόγος τοῦ ὄντος ἐν τῇ οὐσίᾳ καὶ συμβεβηκόσι, τὸ ὄν δὲν εἶναι συνώνυμον ἐν αὐτοῖς».

σ. 6, 13-14: «Τὰ φυσικὰ καὶ οὐσιώδη τοῦτα κατηγορούμενα καὶ ιδιώματα λέγονται παρὰ τῶν σχολαστικῶν βαθμοὶ μεταφυσικοί».

σ. 7, 37-43· 8, 1: «Ἀπὸ τοῦτα ἀκολουθεῖ νὰ λύσωμεν καὶ τὴν ἄλλην ἀπορίαν, ὅπου ἔχουσιν οἱ Θωμισταί, ζητοῦντες ἂν ὑπάρχουσι φύσεις κοιναί, ἡγούσιν ἂν ὑπάρχη τὸ καθόλου. Οἱ σκωτισταὶ λέγουσιν, ὅτι τὸ καθόλου ὑπάρχει πραγματικῶς ἔξω τῆς διανοίας, οἱ Θωμισταὶ λέγουσιν, ὅτι ὑπάρχει νοερῶς ἐν τῇ διανοίᾳ.

Λέγομεν οὖν αὖ ὅτι δὲν ὑπάρχει πραγματικῶς καμία φύσις κοινή, ὅπου νὰ δύναται ἡ αὐτὴ νὰ εὐρίσκειται εἰς πολλὰ ὑποκείμενα καὶ νὰ κατηγορεῖται περὶ αὐτῶν ὡς λέγουσιν οἱ σκωτισταί».

fictionem habere, sive, ut ajunt, univocum esse statuatur».¹⁸⁸

σ. 226 (78): «Haec attributa essentialia vulgo *gradus metaphysicae* vocant Scholae».¹⁸⁹

σ. 228-229 (79): «Ex his liquet, quid sentiendum sit de illa concertatione, quae Thomistas, et Scoti discipulos magnopere exercet; [...] *utrum existent naturae universales in rebus ipsis, ut volunt Scotistae; an vero in mente sola ut Thomistis placet.*

Primo enim constat; nullam esse naturam universalem in rebus; sive *quae una reipsa sit in multis, et apta ut de iis praedicetur, quemadmodum Scotistae definiunt*».¹⁹⁰

188. "Ο.π., φ. 5α: «"Οθεν ἀλυσιτελές δοκεῖ τὸ ζήτημα τόδε πότερον τὸ ὄν συνώνυμον ἐστὶ μεταξὺ οὐσίας καὶ συμβεβηκότος, ἐπειδὴ περ γὰρ ἡ οὐσία μόνη κυρίως ὄν, ἢ πρᾶγμα καλεῖται, τὸ δὲ συμβεβηκὸς ἢ τρόπος οὐχ οὕτως, οὐδέποτε τὸ ὄν τὴν αὐτὴν ἐν ἀμφοτέροις κέκτηται σημασίαν, ἢ, ὡς φασίν, οὐδέποτε συνώνυμον εἶναι δύναται»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 13 κ.έ., 31 κ.έ.

189. "Ο.π., φ. 6β: «Ταῦτα τὰ οὐσιώδη κατηγορούμενα κοινῶς βαθμοὺς μεταφυσικοὺς οἱ σχολαστικοὶ καλοῦσιν»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 54 κ.έ.: «Κεφ. δ'. Περὶ τῶν κατηγορουμένων ἐκείνων ἅτινα κοινὰ εἰσὶ τῶ ὄντι καὶ τῶ τρόπῳ αὐτοῦ»· σ. 108-109: «Κεφ. ζ'. Περὶ τοῦ πῶς διαιροῦνται οἱ μεταφυσικοὶ βαθμοὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου».

190. "Ο.π., φ. 8α: «Ἐκ τούτων ἐστὶ πρόδηλον, τίς ἡμῶν ἢ δόξα περὶ τῆς μάχης ἐκείνης τῆς λίαν γυμναζούσης τοὺς τοῦ Θωμᾶ καὶ Σκότου μαθητάς τε καὶ ὀπαδοὺς [...] πότερον ὑπάρχουσι φύσεις καθόλου ἐν τοῖς αὐτοῖς πράγμασιν ὡς δοξάζουσιν οἱ Σκωτισταὶ ἢ ἐν μόνῳ τῶ νῶ ὡς ἐν τοῖς Θωμισταῖς ἀρέσκει, τὸ εἶναι ἔχουσι. Πρῶτον γὰρ ἐστὶ δῆλον, μηδεμίαν ὑπάρχει φύσιν καθόλου ἐν τοῖς πράγμασιν, ἦτις μία πραγματικῶς εἶη ἐν τοῖς πολλοῖς καὶ ἐπιτηδεῖα πρὸς τὸ κατὰ τούτων κα-

σ. 8, 5-6: «Λέγομεν δεύτερον, ὅτι μήτε νοερῶς δὲν ὑπάρχει μία κοινή φύσις δυναμένη εἶναι ἐν πολλοῖς, ὡς λέγουσιν οἱ Θωμιστάι».

σ. 8, 22-23: Κεφ. β^{ον}. *Περὶ τῶν κατηγορουμένων προσηκόντων τῷ ὄντι καὶ τῷ τρόπῳ τοῦ ὄντος*.

σ. 15, 20-27: Κεφ. γ^{ον}. *Περὶ τῶν κατηγορουμένων προσηκόντων μόνῳ τῷ ὄντι καὶ τῇ οὐσίᾳ*.

«Ἐως τώρα ἐξηγήσαμεν τὰ κατηγορούμενα καὶ ἰδιώματα ποῦ εἶναι κοινὰ τῷ ὄντι καὶ τῷ τρόπῳ αὐτοῦ, τώρα ἐξηγοῦμεν τὰ κατηγορούμενα ἔπου προσήκουσι μόνῳ τῷ ὄντι. Τὸ ὄν εἶναι τὸ καθ' αὐτὸ ὑπάρχον, ἐπειδὴ τὸ μὴ ὑπάρχον καθ' αὐτὸ λέγεται συμβεβηκός, τρόπος καὶ προσθήκη τοῦ ὄντος, τὸ ὁποῖον συμβεβηκός δὲν ὑπάρχει, ἀλλ' ἐνυπάρχει τῷ ὑποκειμένῳ».

σ. 229 (79): «Secundo. Neque etiam extat natura universalis per mentem, saltem eo sensu, quo a Thomistis propugnatur».¹⁹¹

σ. 231 (80): Cap. II. *De attributis tum ipsi enti, tum entis modo communibus*.¹⁹²

σ. 246 (85): Cap. III. *De attributis soli enti, aut substantiae propriis*.

«Substantia sive res dicitur *ens per se subsistens*; sive uno verbo *ens*. Nam quicquid per se non subsistit, id proprie non est ens, sed modus aut appendix entis: ac per se subsistere non minus substantiae, aut rei, sive enti competit, quam inhaerere accidenti, aut entis modo, ut jam diximus».¹⁹³

τηγορεῖσθαι καθάπερ οἱ Σκοτισταὶ ὀρίζουσιν»· Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 111 κ.έ.

191. *Ό.π.*, φ. 8β: «Δεύτερον οὔτε μὴν ὑπάρχει ἡ καθόλου φύσις ἐν τῷ νῶ τοῦλάχιστον ὄν τρόπον παρὰ τῶν Θωμιστῶν ὑπερμαχεῖται».

192. *Ό.π.*, φ. 9β: «Κεφ. Β^{ον}. *Περὶ τῶν κοινῶν κατηγοριῶν τοῦ τε ὄντος καὶ τῶν τρόπων τοῦ ὄντος*»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 54: «Κεφ. δ'. *Περὶ τῶν κατηγορουμένων ἐκείνων ἅτινα κοινὰ εἰσὶ τῷ ὄντι καὶ τῷ τρόπῳ αὐτοῦ*».

193. *Ό.π.*, φ. 18β: «Κεφ. Γ^{ον}. *Περὶ τῶν κατηγοριῶν τῶν ἰδίων μόνου τοῦ ὄντος, ἤτοι τῆς οὐσίας*». «Ἡ οὐσία ἐστὶν ὄν καθ' αὐτὸ ὑφίσταμενον, ἢ ἐνὶ λόγῳ φᾶναι ἐστὶν ὄν· καὶ γὰρ ὅ,τι ἂν καθ' αὐτὸ οὐχ ὑφίσταται, ἐκείνῳ κυρίως ὄν οὐκ ἐστὶν, ἀλλὰ τρόπος ἢ διάθεσις τοῦ ὄντος. Τὸ δὲ καθ' αὐτὸ ὑφίστασθαι, οὐχ ἦττον τῇ οὐσίᾳ, ἢ τῷ συμβεβηκῶτι προσήκει, τὸ ἐνυπάρχειν τῷ συμβεβηκῶτι, ἤτοι τῷ τρόπῳ τοῦ ὄντος, ὡς εἴρηται»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 288: «Κεφ. ι'. *Περὶ τῶν κατηγορουμένων μόνον ἤτοι τῇ οὐσίᾳ προσηκόντων*». «Μέχρι τοῦδε εἵπομεν περὶ τῶν λεγομένων διαβατικῶν κατηγορουμένων, καὶ ἰδιωμάτων [...] ὄν καὶ οὐσία καθάπερ εἴρηται (sc. ἔ.π., σ. 42) ἐστὶ τὸ καθ' αὐτὸ ὑπάρχον».

σ. 20, 5-7: Κεφ. δ^ο. *Περὶ τῶν πρώτων* σ. 258 (89): Cap. IV. *De primis*
ἀρχῶν τε καὶ ἀξιωμαμάτων, ὅπου γίνον-
ται ἀπὸ τὰς ιδέας τοῦ ὄντος, τοῦ τρό-
που αὐτοῦ καὶ τῶν κατηγορουμένων. *axiomatis, quae ex entis ipsius, ac modi*
entis generatim, et utriusque attributo-
*rum ideis sunt constata.*¹⁹⁴

Ὁ Purchotius¹⁹⁵ παραθέτει ὀκτώ σχολαστικο-καρτεσιανῆς νοηματοδότησης «ἀξιώματα», τὸ πρῶτο ἐκ τῶν ὁποίων συνοδεύεται ἀπὸ ὀκτώ «πορίσματα» καὶ ἐκτενεῖς (ἀλύσεις τῶν ἐνστάσεων):¹⁹⁶ «Ἀξίωμα Α^ο. Α^ο Ἀξίωμα, α^ο τῆς ἀληθείας κριτήριον, α^ο κανὼν τῆς βεβαιότητος, ἡ ὡς φασὶν αἱ Σχολαὶ α^ο ἀρχὴ τῆς βεβαίαιας γνώσεως αὕτη ἐστίν: ὅ,τι ἂν ἐν τῇ καθαρᾷ καὶ διακεκριμένῃ ιδέᾳ τινὸς πράγματος ιδέα ἐμπεριέχεται, τοῦτο κατ' ἐκείνου λέγεσθαι βεβαίως δύναται».¹⁹⁷ «Ἀξίωμα Β^ο. Ὅ,τι ἂν καθαρῶς καὶ διακεκριμένως ἐπιλαμβάνεται, τοῦτο ὑπάρχει, ἡ ὑπάρξει δύναται».¹⁹⁸ «Ἀξίωμα Γ^ο. Τὸ οὐδὲν οὐδενὸς πράγματος αἰτία δύναται εἶναι· ὅπερ ἀξίωμα πάντως τοσοῦτον ἐστὶν ἐναργές, ὥστε μηδὲ ἐκθέσεως χρῆζειν, ἐκ τούτου δὲ τὰ ἐφεξῆς δύο, ὡς συνεπόμενα ἐπάγονται».¹⁹⁹ «Ἀξίωμα Δ^ο. Οὐδεμία οὐσία, ἡ τελειότης

194. Ὁ.π., φ. 25α: «Κεφ. Δ^ο. Περὶ τῶν πρώτων ἀξιωμαμάτων, τῶν συνισταμένων ἐξ αὐτοῦ τοῦ ὄντος, καὶ τῶν τρόπων τοῦ ὄντος γενικῶς καὶ ἐκ τῶν ιδεῶν τῶν κοινῶν τούτοις κατηγορουμένων»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὅ.π., σ. 359: «Κεφ. ιγ'. Περὶ τῶν πρώτων ἀρχῶν ἡτοι ἀξιωμαμάτων γενομένων ἐκ τῶν ἐνοιῶν τοῦ ὄντος, τοῦ τρόπου αὐτοῦ καὶ τῶν κατηγορουμένων αὐτοῦ».

195. Βλ. τὴν εἰσαγωγὴν τοῦ παρόντος κεφαλαίου καὶ τὴν μετάφρασην τοῦ Βούλγαρη, στή: Κωνσταντίνος Θ. Πέτσιος, «Ἡ χειρόγραφη μετάφραση τῆς “Μεταφυσικῆς” τοῦ Edmundus Purchotius», ὅ.π., σ. 54-55.

196. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 259-275 (= σ. 89-94)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), Ε. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὅ.π., φ. 26α-36α.

197. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), Ε. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὅ.π., φ. 26α· πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 259 (= σ. 89): «Axioma primum. Primum axioma, primum veritatis criterium, prima certitudinis regula, sive, ut ajunt Scholae, primum certae cognitionis principium videtur esse illud: *Quidquid in idea clara, et distincta rei alicujus comprehenditur, id de ea re certissime potest affirmari*».

198. Ὁ.π., φ. 36α· πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 275 (= σ. 94): «Axioma secundum. *Quidquid clare et distincte concipitur, id vel existit, vel existere potest*».

199. Ὁ.π., φ. 37α· πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 276 (= σ. 95): «Axioma tertium. *Nihilum non potest esse ullius rei causa. Quod quidem axioma ita*

ὑπάρχουσα, ἔχειν δύναται τὸ οὐδὲν τουτέστι τὸ μὴ ὑπάρχον, ἀντὶ τῆς ἐξ ἧς ὑπάρχει αἰτίας»²⁰⁰ «Ἀξίωμα Ε῞. Ὅ,τι ἂν τελειότης ἐν τινι πράγματι ἦ, τοῦτο ἐν τῇ α῞ καὶ ὀλοκλήρῳ αὐτοῦ αἰτία, ἢ εἰδικῶς, ἢ ἐξόχως ἐμπεριέχεται»²⁰¹ «Ἀξίωμα ΣΤ῞. Πᾶν σῶμα οὐδ' ἑαυτό, οὐδ' ἕτερόν τι κινήσαι δύναται, εἰ μὴ παρ' ἄλλου πρότερον κινήθῃ. Τὸ γὰρ σῶμα καθ' αὐτὸ οὐδὲ εἰδικῶς, οὐδὲ ἐξόχως περιέχει τὴν κίνησιν, ὡς ἐν τῇ Φυσικῇ ἀρκούντως ἀποδειχθήσεται»²⁰² «Ἀξίωμα Ζ῞. Οὐχ ἦττον αἰτία ἐπιζητεῖται πρὸς τὴν τοῦ πράγματος διατήρησιν, ἢ πρὸς τὴν αὐτοῦ α῞ παραγωγὴν»²⁰³ «Ἀξίωμα Η῞. Τοσαύτη ταῖς ἐναργείας, καὶ καθαρότητος ἐστὶν ἡ δύναμις, ὥστε μὴ μόνον τ' ἀληθὲς ἐκδηλοῦν, ἀλλ' ἔτι καὶ τὸ ψευδές, διὰ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας ἀνακαλύπτειν»²⁰⁴

Στὸ *Συνταγμάτιον τῆς Μεταφυσικῆς* ἀποδίδονται περιφραστικῶς οἱ ὀρισμοὶ πέντε ἀξιωμάτων,²⁰⁵ ἢ ἀνάπτυξη ὅμως τοῦ Purchotius παρέχει τὴν ἀφορμὴν γιὰ νὰ κωδικοποιήσῃ ὁ Δαμοδὸς στὸ ὁμότιτλο «κεφ.

clarum est, ut ne expositione quidem indigeat. Ex eo autem duo sequentia, veluti consecutaria, deducuntur».

200. Στὸ *ἴδιον* πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, ῥ.π.: «Axioma quartum. Nulla res aut perfecto existens habere potest nihilum, seu id quod non existit, pro ea, a qua existat causa».

201. Στὸ *ἴδιον* πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, ῥ.π.: «Axioma quintum. Quidquid est perfectionis in aliqua re, id in prima totaque illius causa vel formaliter, vel eminenter continetur».

202. *Ο.π.*, φ. 39α-β· πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, ῥ.π.: «Axioma sextum. Corpus neque seipsum, neque aliud corpus movere potest, nisi ab alio prius moveatur. Nam corpus ratione sui neque formaliter, neque eminenter motum continet, ut in *Physica* pluribus ostendetur».

203. *Ο.π.*, φ. 37β· πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 276-277 (= σ. 95): «Axioma septimum. Non minor causa requiritur ad rem conservandam, quam ad illam primum producendam. Hoc axioma ex inferius dicendis de rerum conservatione clatius evadet».

204. Στὸ *ἴδιον* πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 277 (= σ. 95): «Ea vis evidenter, ut non solum verum patefaciat; sed etiam falsum, admota luce veritatis, detegat». Γιὰ τὸ συγκεκριμένον ἀξίωμα γίνεται προσεπὶκλήση τοῦ Augustinus: «Ἐἴτε ὡς φησὶν ὁ ἱερὸς Αὐγουστίνος, *Ἐπιστ.* 118, ἄλλ. 56, ἀριθμ. 12, ἄλλ. κεφ^ο Β^ο, ἢ γινώσκῃς τῆς ἀληθείας πάντα τὰ ψευδῆ, εἴ γε ἐκφέρουιντο, ἔτι δὲ καὶ τὰ πρότερον ἀνήκουσα κρίνειν, καὶ ἀνατρέπειν ἐστὶν ἱκανή· λ.χ. ἔργων ψευδῆς εἶναι τὴν ὕλην διανοεῖν, ὅτι καθαρῶς καὶ διακεκριμένως ἐπιλαμβάνω τί ἐστὶν ὕλη, καὶ τί ἐστὶν διανόησις, ἐξ ἧς ἐπιλήψως ἦτις ἀληθὲς πέφυκεν, νοῶ τὴν ἀντίφασιν, τὴν μεταξὺ ὕλης καὶ διανοήσεως διαβαίνουσαν»· πβ. J. P. Migne, *Patrologia Latina*, 33, σ. 437.

205. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγμάτιον τῆς Μεταφυσικῆς*, ῥ.π., σ. 20-21.

ιγ) τῆς *Μεταφυσικῆς* του τις πρώτες ἀρχές τοῦ φιλοσοφεῖν σέ σαράντα ἀξιώματα,²⁰⁶ προσιμαίζοντας καί τή δική του ἔκθεση μέ τὸ μνημονευθὲν πρῶτο ἀξιῶμα:²⁰⁷ «Παρά τὴν κοινήν τῶν μεταφυσικῶν συνήθειαν», σημειώνει ὁ Δαμοδός, «συνήθροισα ὧδε ἐκ τῶν γενικωτέρων τεσσαράκοντα ἀξιώματα. Οἱ Σχολαστικοὶ γὰρ ἐν τῇ *Μεταφυσικῇ* αὐτῶν τῶν κοινῶν ἀξιωμάτων ὀλίγον φροντίζουσιν, καὶ οἱ νεώτεροι οὐκ εἰώθασιν προφέρειν εἰ μὴ ἐξ ἢ ὀκτῶ ἀξιώματα. Ἐποίησα τὸν μακρὸν τοῦτον τῶν κοινῶν ἀρχῶν σύλλογον, διότι εἰσὶ πρῶται ἀλήθειαι ἐξ ὧν αἱ ἀποδείξεις τῶν πραγμάτων συνάγονται, περὶ ὧν γίνεται ἡ διάλεξις. Ὅθεν δεῖ ἔχειν αὐτὰς τὰς πρώτας ἀρχὰς αἰεὶ διὰ μνήμης, καὶ ἄλλας μερικωτέρας, ὅπως ὁ νοῦς κατὰ καιρὸν ἀρμόδιον δυναθῆ ἰσχυρῶς χρῆσθαι αὐταῖς ἐν τῷ διαλέγεσθαι. Οὕτω γὰρ ἔχει γενικῶς κατὰ τινὰ τρόπον πᾶσαν τὴν διδασκαλίαν ἐν τῇ θεμελιουῦται ἡ φιλοσοφία, αἱ πρῶται γὰρ ἀρχαί, καὶ τὰ γενικὰ ἀξιώματα εἰσὶ τὸ τῆς φιλοσοφικῆς διδασκαλίας θεμέλιον».²⁰⁸

σ. 21, 24-27: *Μέρος δεύτερον τῆς Μεταφυσικῆς, ἧτοι Πνευματολογία.*

«Τὸ δεύτερον μέρος τῆς μεταφυσικῆς λέγεται πνευματολογία, ἧγουν ἐπιστήμη ὅπου θεωρεῖ τὰ πνεύματα. Τὸ πνεῦμα οὖν ὀρίζεται οὐσία διανοητική».

σ. 277 (96): *Pars secunda Metaphysicae, sive Pneumatologia.*

«Partem alteram Metaphysices, Pneumatologiam, sive spirituum scientiam vocamus. *Spiritus* vero, sive mens est res, sive *substantia cogitans*».²⁰⁹

206. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἧτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 369-386.

207. Ὁ.π., σ. 369: «Πᾶν ὅ,τι περιέχεται καὶ περικλείεται ἐν τῇ φανερᾷ καὶ σαφῇ τοῦ πράγματος ἐνοίᾳ, βεβαίως καὶ ἀσφαλῶς περὶ αὐτοῦ καταφάσκεται».

208. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἧτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 386.

209. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 38α: «Β^ο Μέρος τῆς *Μεταφυσικῆς* ἧτοι Πνευματολογία». «Τὸ ἕτερον τῆς *Μεταφυσικῆς* μέρος, πνευματολογίαν καλοῦμεν, τουτέστιν ἐπιστήμην περὶ τῶν πνευμάτων. Ἔστι δὲ πνεῦμα, ὅπερ καὶ νοῦς καλεῖται, πρᾶγμα, ἧτοι οὐσία διανοοῦσα»· πβ. Κωνσταντίνος Θ. Πέτσιος, «Ἡ χειρόγραφη μετάφραση τῆς “*Μεταφυσικῆς*” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 55-56, ὅπου καὶ ἐκτενὲς παράθεμα. Βλ. ἐπίσης Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἧτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 387: «Μέρος Δεύτερον τῆς *Μεταφυσικῆς*: Πνευματολογία λεγόμενον»· σ. 388: «Κεφ. α’. Περὶ τοῦ τί ἐστὶ τὸ πνεῦμα, ἧτοι οὐσία πνευματικὴ καὶ περὶ τῆς ὑπάρξεως τῶν πνευμάτων γενικῶς». «Καθὰπερ ἄριστα φησὶν ὁ Αὐγουστίνος εἰ θέλομεν μανθάνειν τί ἐστὶ τὸ πνεῦμα, τουτέστιν, ἡ πνευματικὴ οὐσία, ἧτις δηλ-αδῆ> οὐκ ἔχει σῶμα, καὶ οὐσία ἐκτεταμένη, δεῖ ἡμᾶς στρέφειν ἐφ’ ἡμᾶς αὐτοὺς τὴν θεωρίαν».

σ. 21, 32-34: «Τρία εἶναι λοιπὸν τὰ τμήματα τοῦ δευτέρου τούτου μέρους. Εἰς τὸ α^{ον} θεωρεῖ τὸν θεὸν καθὼς νοεῖται διὰ τοῦ φυσικοῦ λόγου. Εἰς τὸ β^{ον} διαλέγεται περὶ τῶν ἀγγέλων. Εἰς τὸ γ^{ον} θεωρεῖ τὴν λογικὴν ψυχὴν».

σ. 278 (96): «Tres igitur hujus secundae partis Metaphysicae, quae de spiritibus agit, futurae sunt sectiones.

Prima erit de Deo; eaque naturalem, ut vocant, Theologiam complectetur.

Secunda erit de Angelis, quantum naturali ratione attingi possunt.

Tertia demum circa mentem humanam versabitur».²¹⁰

Στὸ εὐσύνοπτο Τμήμα α^{ον}. Κεφ. α^{ον}. *Τί εἶναι ὁ Θεὸς καὶ πῶς φανεροῦται ἢ αὐτοῦ ὕπαρξις*,²¹¹ ὁ Δαμοδός, μὲ ἀφετηρία τὴν παραδοχὴ ὅτι «τὴν ἔννοιαν [...] τοῦ θεοῦ τὴν ἔχομεν φυσικῶς καὶ ἐμφύτως ἀπὸ τὸν ἴδιον Θεόν»,²¹² συμπυκνώνει τὴν ἀνάπτυξη ποὺ παραθέτει ὁ Purchotius στὰ κεφάλαια Α' καὶ Β' τῆς οἰκείας ἐνόητας («Cap. I. Quid Dei nomine omnibus in mentem veniat, et quomodo a nobis cognoscatur»· «Cap. II. Quibus potissimum rationibus existential Dei demonstrari possit»), ὅπου καὶ τὰ «ἐπιχειρήματα» («argumenta») περὶ ὑπάρξεως Θεοῦ,²¹³ τὰ ὁποῖα κωδικοποιήθηκαν στίς «πέντε ὁδοὺς» τοῦ Thomas Aquinas (1225-1274).²¹⁴ Ἀπὸ τὴν τυπολογία ποὺ παρουσιάζει ὁ Purchotius

210. Πβ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ἡ χειρόγραφη μετάφραση τῆς “Μεταφυσικῆς” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 56-57· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 388.

211. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 22-23· Ὁ ἴδιος, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 396: «Κεφ. β'. Περὶ τοῦ τί ἐστὶν ὁ Θεὸς κατὰ τὴν κοινὴν ἔννοιαν τῶν ἀνθρώπων καὶ πότερον ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἢ ἰδέα τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ γνῶσις».

212. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 22· πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 280 (= σ. 97): «extat in nobis idea Dei, sive entis summe perfecti: quae idea neque adventia neque factitia est, sed innata»· πβ. σ. 281 (= σ. 97): «Illa idea est innata, quae a primo ortu nobis est concessa, sive est Deus ipse, quatenus menti nostrae sese saltem imperfecte percipiendum exhibit...».

213. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 279-290 (= σ. 96-100) καὶ 290-310 (= σ. 101-108)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), Ε. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 39α-46α καὶ 46α-60α· Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 58.

214. S. Thomae Aquinatis, *Summa Theologiae*, Prima Pars, quaestio II, art. 3, στό: S. Thomae Aquinatis, *Summa Theologiae*, Pars Prima et Prima Secundae, ὁ.π., σ. 12-13 (σημ. 121).

(«ἐπιχειρήματα μεταφυσικά, φυσικά καὶ ἠθικά»), ἡ ὁποία προϋποθέτει τὴν καρτεσιανὴ ἀνάπτυξη,²¹⁵ ὁ Δαμοδὸς παραθέτει τρία ἐπιχειρήματα:

Α. «Ὅ,τι εἰς τὴν καθαρὰν καὶ φανερὰν ἐπίληψιν καὶ ἰδέαν ἐνὸς πράγματος περιέχεται, βεβαίως λέγεται περὶ τοῦ πράγματος ἐκείνου. Τοῦτο εἶναι τὸ πρῶτον ἀξίωμα καὶ πάσης ἀληθείας τεκμήριον, ὅπου δὲν ἔχει ἀμφιβολίαν. Ἄλλὰ μὴν ἡ ὑπαρξίς περιέχεται εἰς τὴν καθαρὰν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ, δηλαδὴ τοῦ παντελείου ὄντος: ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ νοηθῇ παντέλειον ἓνα πρᾶγμα καὶ νὰ μὴν ὑπάρχη, ὡς δῆλον. Ἄρα ὑπάρχει ὁ Θεός».²¹⁶ Πρόκειται γὰρ τὸ ὄντολογικὸ ἐπιχείρημα περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, τὸ ὁποῖο ἐπανάφερε στὴ φιλοσοφικὴ συζήτηση ὁ Descartes στὶς *Meditationes*,²¹⁷ τὴν ἀποδεικτικὴ ἀξία τοῦ ὁποίου ὅμως δὲν ἀποδέχεται ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης, ὁ ὁποῖος τονίζει ὅτι «τὸ παρὰ τὴν ἀπὸ γένους εἰς γένος μετὰβασιν, ἡνίκα ἀφ' ἑτέρας τάξεως, ἢ τρόπου, ἐφ' ἕτερον ὁ διαλεγόμενος μεταβαίνων, ψευδὲς τι ἐπιφέρειν ἔοικε συγκλώθων τ' ἀσύγκλωστα. Οὕτω φασὶ παραλογίζεσθαι τὸν ἐν τοῖς Νεωτέροις διαθρυλληθέντα Καρτέσιον, ἐν οἷς ἀφ' ἧς ἦν φέρων κατὰ νοῦν ἐννοίας, τὴν τοῦ ΘΕΟΥ ὑπαρξίν ἀραρότως κατασκευάζειν ἐνόμιζε».²¹⁸

215. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 26-28 καὶ 58-59.

216. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 293 (= σ. 102): «Quidquid in idea clara et distincta rei alicujus comprehenditur, id de illa re certissime potest affirmari; haec enim est prima veritatis ac certitudinis regula, ut fuit antea demonstratum. Atqui existential actualis continetur in idea clara et distincta Dei, seu entis summe perfecti: siquidem ens summe perfectum concipi non potest sine existential actuali, quae est perfectio». Πρόκειται γὰρ τὸ «δεύτερο μεταφυσικὸ ἐπιχείρημα» («Secundum argumentum metaphysicum»), τὸ ὁποῖο ἀντλεῖται ρητῶς ἀπὸ τῆς *Meditationes* (πέμπτος Στοχασμὸς) καὶ τῆς «ἀπαντήσεως» στὶς *Δεύτερες Ἐνστάσεις*: πβ. Ρενὲ Ντεκάρτ, *Στοχασμοὶ περὶ τῆς Πρώτης Φιλοσοφίας* (σημ. 48), σ. 144 κ.έ., 191 κ.έ. Βλ. καὶ τὴ μετὰφραση τοῦ ἀποσπάσματος ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη, E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 48β-49α: «Ὅ,τι ἂν ἐν τῇ καθαρᾷ καὶ διακεκριμένῃ ἰδέᾳ τινὸς πράγματος περιέχεται, τοῦτο κατὰ τοῦ πράγματος τούτου βεβαίως δύναται καταφάσκεισθαι. Οὗτος γὰρ ἐστὶ πρῶτος Κανὼν τῆς ἀληθείας, καὶ βεβαιότητος ὡς ἀνωτέρω ἀποδέδεικται. Ἄλλ' ἢ κατ' ἐνέργειαν ὑπαρξίς περιέχεται ἐν τῇ καθαρᾷ καὶ διακεκριμένῃ ἰδέᾳ τοῦ Θεοῦ, ἥτοι τοῦ ὄντος τοῦ ἄκρως τελείου καὶ γὰρ τὸ ὄν τὸ ἄκρως τέλειον ἐπιληφθῆναι οὐκ ἔχει, ἄνευ τῆς κατ' ἐνέργειαν ὑπάρξεως, ἥτις ἐστὶ τελειότης».

217. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 27-28.

218. Εὐγένιος Βούλγαρης, *Ἡ Λογικὴ ἐκ παλαιῶν τε καὶ νεωτέρων συνηρα-*

Β. «Ἡ ὅλα τὰ ὄντα εἶναι ἐνδεχόμενα, ὅπου δύνονται δηλαδή νὰ ὑπάρχωσι καὶ νὰ μὴν ὑπάρχωσι ἢ εἶναι ἓνα ἀναγκαῖον ὄν, ὅπου ἀναγκαίως καὶ ἀκωλύτως ὑπάρχει. Ἄλλὰ μὴν ὅλα τὰ ὄντα δὲν ἤμποροῦν νὰ εἶναι ἐνδεχόμενα, ἐπειδὴ τοῦτα ἐξ αὐτῶν δὲν δύνονται νὰ λάβουν τὴν ὑπαρξίν ὄντας ἀτελῆ καὶ ἀδιάφορα εἰς τὴν ὑπαρξίν».²¹⁹

Γ. «Ὁ κόσμος δὲν εἶναι αἰώνιος, μὰ ἐπλάσθη ἐν χρόνῳ, διατὶ ἂν εἶχε ἦτον αἰώνιος, ἦτον ἀκτιστος, λοιπὸν ἐκτίσθη ἀπὸ κανένα ὄν. Ἄλλὰ μὴν τὸ ὄν ὅπου ἔχει δύναμιν νὰ πλάσῃ ἀπὸ τὸ οὐδὲν ἓνα πρᾶγμα εἶναι παντέλειον, λοιπὸν πρέπει νὰ ὑπάρχῃ τὸ ὄν ἐκεῖνο ὅπου ἔπλασε τὸν κόσμον καὶ τοῦτο εἶναι ὁ Θεός».²²⁰

Στὴ Μεταφυσικὴ του, ἀντίθετα, ὁ Δαμοδὸς υἰοθετεῖ τὴν κατηγοριοποίηση τῶν ἐπιχειρημάτων²²¹ τοῦ γάλλου φιλοσόφου, ὅχι ὅμως πᾶ-

σθεῖσα (σημ. 18), σ. 521· βλ. καὶ τὸν σχολιασμὸ τῆς θέσης, ὁ.π. («Προλεγόμενα»), σ. 92*-93.

219. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 22, 31-32· 23, 1-4· πβ. Purchotius, *Metaphysica*, σ. 297 (= σ. 103-104): «Tertium argumentum metaphysicum, quod tertio loco a Sancto Thoma recensetur, ex ente necessario et contingenti desumptum, est huiusmodi. Vel omnia omnino entia sunt contingentia, sive ut loquitur Sanctus Thomas, sunt *possibilia esse*, et *non esse*, cuiusmodi sunt coelum, terra, et c. vel datur aliquod ens absolute necessarium. Sed omnia entia dici non possunt contingentia, sive *possibilia esse* et non esse: uniam entia contingentia a se ipsis existentiam habere nequerunt, cum sint imperfecta, nec potuerint nisi ab ente summe perfecto in rerum natura collocari». Πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 51β: «Τὸ τρίτον μεταφυσικὸν ἐπιχείρημα, ὁ τρίτον καὶ παρὰ τοῦ Ἀκινάτου ἐξαριθμεῖται, ἐκ τοῦ ὄντος τοῦ ἀναγκαίου καὶ ἐνδεχομένου ληφθὲν τοιοῦτον ἐστὶ. Ἡ πάντα πάντῃ τὰ ὄντα εἰσὶν ἐνδεχόμενα, ἦτοι ὡς ὁ Ἀκινάτης φθέγγεται, δυνατῶς ἔχουσιν εἶναι καὶ μὴ εἶναι, οἷα εἰσὶν ὁ οὐρανός, ἡ γῆ, κλπ., ἢ δίδοται τι ὄν ἀναγκαῖον. Ἄλλὰ πάντα τὰ ὄντα ρηθῆναι οὐ δύνονται ἐνδεχόμενα τουτέστι δυνατὰ εἶναι καὶ μὴ εἶναι· ὅτι τὰ ἐνδεχόμενα ὄντα, ἀφ' ἑαυτῶν τὴν ὑπαρξίν ἔχουν οὐ δύνονται ἀτελῆ τυγχάνοντα, καὶ μὴ δυνάμενα, εἰ μὴ παρὰ τοῦ ἄκρως τελείου ὄντος, ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων τεθῆναι».

220. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 23, 5-9· πρόκειται γὰρ τὸ «δεύτερο ἠθικὸ ἐπιχείρημα» τοῦ Purchotius, *Metaphysica*, σ. 308 (= σ. 107): «Ergo mundus ab aeterno non exiit: sed certo tempore ab omnipotente Deo fuit conditus: Deum igitur omnipotentem existere necesse est».

221. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 291 (= σ. 101): «Demonstratur existentia Dei argumentis metaphysicis»· σ. 299 (= σ. 104): «Argumentis physicis Deum existere ostenditur», ἰδ., σ. 300-304 (= σ. 104-106), ὅπου ἀξιοποιοῦνται ἡ πρώτη καὶ ἡ δευτέρα, ἀριστοτελικῆς ἀφετηρίας, ἀπόδειξη τοῦ Thomas Aquinas, *Summa Theologiae*, ὁ.π., σ. 12, ἡ «ἀπὸ τῆς κινήσεως ἀναχωροῦσα» («quae sumitur

ντοτε καὶ τὴν προσαγόμενη τεκμηρίωση:²²² «Κεφάλαιον Γ^{ον}. Περὶ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ, ποίοις δηλαδὴ λόγοις δείκνυται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξίς»: «Μεταφυσικοὶ λόγοι δι' ὧν δείκνυται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξίς»: «Λόγοι φυσικοὶ δι' ὧν δείκνυται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξίς»: «Λόγοι ἡθικοὶ δι' ὧν δείκνυται τοῦ Θεοῦ ἡ ὑπαρξίς».²²³

σ. 23, 11-12: Κεφ. β^{ον}. Περὶ τῶν κατηγορουμένων, ἧτοι φυσικῶν τοῦ Θεοῦ ιδιωμάτων καὶ ἐξόχως περὶ τῆς ἀπειρίας καὶ ἀϊδιότητος.

«Ἐπειδὴ ὁ Θεὸς εἶνα εἷς εἰς τὴν οὐσίαν καὶ φύσιν καὶ τριαδικὸς κατὰ τὰς ὑποστάσεις, καθὼς δογματίζει ἡ ἐκκλησία...».

σ. 24, 8: «Σημείωσις: Ἐκεῖνα ὅπου εἰς

σ. 310 (108): Cap. III. *De praecipuis Dei attributis, et speciatim de immensitate, ac aeternitate.*

«Cum Deus unus sit in natura, et trinus in personis, ut fides Catholica nos docet...».²²⁴

σ. 312 (109): «Corollarium. Quae di-

ex parte motus») καὶ ἡ «ἀπὸ τῆς ποιητικῆς αἰτίας» («ex ratione causae efficientis»): πβ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ἡ χειρόγραφη μετάφραση τῆς “Μεταφυσικῆς” τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 27· σ. 304 (= σ. 106): «Existentia Dei argumentis moralibus comprobatur». Βλ. ἐπίσης Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 47α· φ. 52β· φ. 56β ἀντίστοιχα.

222. Στὰ ἡθικὰ ἐπιχειρήματα περὶ ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ὁ Purchotius (*Metaphysica*, σ. 304= σ. 106) ἐντάσσει τὸ τελεολογικὸ ἐπιχείρημα τοῦ Thomas Aquinas, ἐνῶ ὁ Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἧτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 432, ἐπικαλεῖται τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό: «Πρῶτον ἡθικὸν ἐπιχείρημα ἐστὶν ἐκεῖνο τοῦ θεοῦ Δαμασκηνοῦ, ληφθὲν ἐκ τῆς κυβερνήσεως καὶ συντηρήσεως τοῦ κόσμου»: πβ. Ἰωάννης Δαμασκηνός, *Ἐκδόσις ἀκριβῆς τῆς Ὁρθοδόξου Πίστεως*, κείμεν., μτφρ., εἰσαγ., σχόλια Νίκου Ματσούκας, Θεσσαλονίκη 1976, σ. 34: «Καὶ αὐτὴ δὲ ἡ τῆς κτίσεως συνοχὴ καὶ συντήρησις καὶ κυβέρνησις διδάσκει ἡμᾶς ὅτι ἐστι Θεὸς ὁ τῷδε τῷ πᾶν συστησάμενος καὶ συνέχων καὶ συντηρῶν καὶ ἀεὶ προνοοῦμενος».

223. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἧτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 419 κ.έ., 421 κ.έ., 430 κ.έ., 432 κ.έ., ἀντίστοιχα.

224. Πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 60α: «Κεφ. Γ^{ον}. Περὶ τῶν κυριωτέρων τοῦ Θεοῦ προσόντων καὶ μάλιστα περὶ τοῦ ἀμέτρου, καὶ τῆς αἰωνιότητος». «Ἐπειδὴ περὶ ὁ Θεὸς εἷς τῆ φύσει, καὶ τρεῖς ὑπάρχει ταῖς ὑποστάσεσιν ὃν τρόπον πιστεύομεν...»: πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἧτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 437: «Κεφάλαιον δ'. Περὶ τῶν ιδιωμάτων τοῦ Θεοῦ γενικῶς»: πβ. *Στὸ ἴδιο*, σ. 444-445: «Κεφ. ε'. Περὶ τοῦ μοναδικοῦ, τοῦ ἀπλοῦ [...] τῆς ἀπειρίας καὶ περὶ τῆς ἀϊδιότητος αὐτοῦ».

τόν Θεόν λέγονται τελειότερες...».

cuntur esse in Deo perfectiones...».²²⁵

σ. 28, 25: Κεφ. γ^ο. "Οτι ὁ Θεὸς εἶναι ἀπέραντος.

σ. 324 (113): Cap. IV. *De infinitate Dei.*

«Ἀπέραντον λέγεται ἐκεῖνο, ὅπου δὲν διορίζεται εἰς ἄκρα καὶ ὅρους, ἤγουν ὅπου κατὰ τὸ εἶδος τοῦ εἶναι ἄκρον καὶ δὲν ἠμπορεῖ νὰ ἔχῃ προσθήκην».

«Infinitum proprie vocamus quod nullis finibus, seu terminis circumscriptum est, sive, quod est in suo genere extremum, et quo nihil datur ulterius».²²⁶

σ. 29: Κεφ. δ^ο. *Περὶ προγωγέσεως, βουλήσεως, παντοδυναμίας, ἐλευθερίας τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θείων αὐτοῦ βουλῶν.*

σ. 335 (117): Cap. V. *De scientia, voluntate, omnipotentia, libertate, ac decretis divinis.*²²⁷

σ. 35, 1: Κεφ. ε^ο. *Περὶ Θεοῦ ὡς πλάστου θεωρουμένου.*

σ. 364 (128): Cap. VI. *De Deo Creatore.*²²⁸

σ. 35, 29: Κεφ. στ^ο. *Περὶ τῆς συντηρήσεως καὶ προνοίας τοῦ Θεοῦ.*

σ. 374 (131): Cap. VII. *De Deo conservante, et providente.*²²⁹

σ. 39, 5: Κεφ. ζ^ο. *Περὶ τῆς κινήσεως καὶ συνδρομῆς τοῦ Θεοῦ εἰς τὰ κτίσματα.*

σ. 395 (137): Cap. VIII. *De Deo movente, et concurrente.*²³⁰

225. "Ο.π., φ. 61β: «Πόρισμα. Αἱ ἐν τῷ Θεῷ λεγόμεναι τελειότητες...».

226. "Ο.π., φ. 69α: «Κεφ. Δ^ο. Περὶ τῆς ἀπειρίας τοῦ Θεοῦ. "Ἀπειρον κυρίως καλοῦμεν, τὸ οὐδενὶ πέρατι καὶ ὄρω περιγραφτόν: ἦτοι τὸ ἐν τῷ αὐτοῦ γένει ἄκρον ὄν, καὶ οὐδὲν περαιτέρω δίδοται». Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 475: «Κεφ. στ'. Περὶ τοῦ πότερον ἐστὶν ἀπέραντος ὁ Θεός».

227. "Ο.π., φ. 77α: «Κεφ. Ε^ο. Περὶ γνώσεως, θελήσεως, παντοδυναμίας, ἐλευθερίας, καὶ τῶν θείων κριμάτων»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 483: «Κεφάλαιον ζ'. Περὶ τῆς γνώσεως τοῦ Θεοῦ»· σ. 511: «Κεφ. η'. Περὶ τῆς θελήσεως τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἀποφάσεων αὐτοῦ»· σ. 516: «Κεφ. θ'. Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ παντοδυναμίας καὶ τῆς αὐτοῦ ἐλευθερίας».

228. "Ο.π., φ. 98α: «Κεφ. ΣΤ^ο. Περὶ Θεοῦ δημιουργοῦ»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 529: «Κεφ. ι'. Περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς κτίστου καὶ δημιουργοῦ».

229. "Ο.π., φ. 106α: «Κεφ. Ζ^ο. Περὶ Θεοῦ διατηροῦντος καὶ προνοοῦντος»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 537: «Κεφ. ια'. Περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς συντηρητοῦ».

230. "Ο.π., φ. 122α: «Κεφ. Η^ο. Περὶ Θεοῦ κινουῦντος καὶ συντρέχοντος»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 571: «Κεφ. ιγ'. Περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς κινουῦντος καὶ συντρέχοντος ἦτοι περὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν κινεῖ τὰ κτιστὰ αἴτια ἐν τῷ πράττειν».

δ.π., 10-11: «Κίνησις ὁποῦ καὶ προσδιορισμὸς λέγεται, εἶναι ἐκείνη, μὲ τὴν ὁποίαν μία αἰτία κινεῖ ἄλλην εἰς ἐνέργειαν καὶ προσδιορίζει διὰ τὴν κάμην ἔργον».

σ. 41, 1-5: Τμῆμα β^ο. Κεφ. α'. Περὶ τῶν ἀγγέλων.

«Ἀπὸ τὰ πνεύματα ὁποῦ ἐπλασεν ὁ Θεός, ἄλλα ὑπάρχουσιν ἔξω ὑλικῶν σωμάτων καὶ λέγονται ἄγγελοι, ἄλλα ὑπάρχουσι εἰς σώματα, τὰ ὁποῖα ζωοποιοῦσι καὶ κυβερνοῦσι καὶ λέγονται ψυχὰ λογικαί».

σ. 41, 20: Κεφ. β'. Διάφορα ζητήματα περὶ τῶν ἀγγέλων καὶ ἀπόκρισις εἰς αὐτά.

«Motionis, seu praemotionis, aut praedeterminationis nomine intelligitur praeius quidam actus, aut influxus unius rei, vel causae in aliam, quo haec ad actum, seu motum determinatur».²³¹

σ. 438 (159): Sectio II. *De Angelis*. Cap. I. *De natura Angelorum*.

«Ex naturis spiritualibus a Deo creatis, aliae ab omni corporis contagio sunt immunes, quae generali Angelorum nomine continentur, aliae una cum corpore substantiam aliquam completam constituent, quae mentes humanae, aut animae rationales appellantur».²³²

σ. 442 (160): Cap. II. *Quaesita quaedam de Angelis proponuntur; et vulgata iis response subjiciuntur*.²³³

Τὸ τρίτο Τμῆμα τοῦ *Συνταγματίου Μεταφυσικῆς* εἶναι ἀφιερωμένο στὴν ἐξέταση «ἀνθρωπίνης ψυχῆς» καὶ τὸ Α' κεφάλαιο²³⁴ ἀποτελεῖ μία εὐσύνοπτη ἀπόδοση τῆς οἰκείας ἐνότητος τῆς *Metaphysica* τοῦ

231. Ὁ.π., φ. 122β: «Τῷ τῆς κινήσεως, ἢ προκινήσεως, ἢ προσδιορισμοῦ ὀνόματι νοεῖται προηγουμένη τις ἐνέργεια, ἢ εἰσροή τινὸς αἰτίας εἰς τι ἢ τοῦτο πρὸς ἐνέργειαν ἢ κίνησιν διορίζεται».

232. Ὁ.π., φ. 151β: «Τμῆμα Β^ο. Περὶ Ἀγγέλων». «Τῶν παρὰ Θεοῦ δημιουργηθέντων πνευμάτων τὰ μὲν παντὸς σώματος εἰσὶ κεχωρισμένα, ταῦτα δὲ γενικῶ ὀνόματι, ἄγγελοι καλοῦνται· τὰ δὲ μετὰ τοῦ σώματος, πεπληρωμένην τινὰ συνιστῶσιν οὐσίαν, αἵτινες ψυχὰ λογικὰ προσαγορεύονται». «Κεφ. Α^ο. Περὶ φύσεως τῶν Ἀγγέλων»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἔτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, δ.π., σ. 641: «Κεφ. ιε'. Περὶ τῶν Ἀγγέλων...».

233. Ὁ.π., φ. 154α: «Κεφ. Β^ο. Ζητήματα τινὰ περὶ Ἀγγέλων προτίθενται καὶ ἅμα λύονται»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἔτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, δ.π., σ. 661: «Κεφ. ιστ'. Περὶ τῶν ἰδιωμάτων τῶν Ἀγγέλων καὶ περὶ τῶν προσηκόντων αὐτοῖς».

234. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, δ.π., σ. 44· πβ. Ὁ ἴδιος, *Μεταφυσικὴ ἔτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, δ.π., σ. 682: «Κεφ. ιζ'. Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ α^ο περὶ τοῦ τί ἐστὶν ἡ λογικὴ ψυχὴ, πότερον διαιρεῖται τοῦ σώματος ἡμῶν, περὶ τῶν ἰδιωμάτων αὐτῆς καὶ περὶ τῆς ἀρχῆς ἐξ ἧς καταγίνεται».

Purchotius («Sectio Tertia. De Mente humana»· «Cap. I. Quid sit Mens humana»)²³⁵ Τὸ Β' κεφάλαιο (*Περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς καὶ τῶν ἰδεῶν τῆς ψυχῆς*)²³⁶ ἀντιστοιχεῖ στὸ Δ' κεφάλαιο τοῦ πρωτοτύπου («Cap. IV. De humano intellectu, et ideis»)²³⁷ στὸ ὁποῖο μὲ ἀφετηρία τὴν παραδοχὴ ὅτι οἱ δύο δυνάμεις τῆς ψυχῆς, ὁ «νοῦς», δηλαδή ἡ «διάνοια» («intellectus») καὶ ἡ «θέληση» («voluntas»), συνιστοῦν ἐγγενεῖς καὶ ὄχι διακριτὲς δυνάτοτητες («facultates»), ὅπως ὑποστήριζαν οἱ ὀπαδοὶ τοῦ Thomas Aquinas, ὁ γάλλος φιλόσοφος παρουσιάζει τὶς ἀπόψεις τῶν Περιπατητικῶν ἢ Σχολαστικῶν («sententia peripateticorum») γιὰ τὸν ἐνεργητικὸ καὶ παθητικὸ νοῦ («intellectum agentem, et intellectum patientem, seu patibilem, seu possibilem»)²³⁸ καὶ τὶς ἀντιλήψεις τῶν Καρτεσιανῶν («sententia Cartesianorum»), σύμφωνα μὲ τὶς ὁποῖες οἱ ἰδέες διακρίνονται σὲ ἔμφυτες («innatas»), ἐπέισακτες («adventitias») καὶ «πεποιημένες» («ex iis compositas seu factitias»)²³⁹.

Ἀπὸ τὸ *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς* ἀπουσιάζουν τὰ κεφάλαια «II. Quomodo mens humana seipsam cognoscat»²⁴⁰ στὸ ὁποῖο ὁ Purchotius ἀναπτύσσει τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συντελεῖται ἡ αὐτογνωσία χάρη στὴν «ἐνδότατη αἴσθησις» («intimo sensu»)²⁴¹ καὶ «III. Utrum mens humana demonstrari posit immortalis» τοῦ Τρίτου Μέρους τῆς *Metaphysica*,²⁴² ὅπου ἐκτίθενται τὰ ἐπιχειρήματα περὶ ἀθανασίας τῆς ψυχῆς,²⁴³ τὰ ὁποῖα ὅμως παρατίθενται ἐπεξεργασμένα στὴ *Μεταφυσική* τοῦ Δαμοδοῦ,²⁴⁴ ὁ ὁποῖος ἀποδίδει μὲ διδακτικὸ τρόπο τὶς γνωσιοθεωρητικὲς παραδοχὰς τῶν Περιπατητικῶν καὶ τῶν Καρτεσιανῶν,

235. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 448-454 (= σ. 163-165)· Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 159α-163α.

236. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 44, 23· πβ. Ὁ ἴδιος, *Μεταφυσική*, ὁ.π., σ. 756: «Κεφ. κα'. Περὶ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς».

237. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 472-500 (= σ. 171-181)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 176α-195β.

238. Ὁ.π., σ. 473 κ.έ. (= σ. 172 κ.έ.)· πβ. ὁ.π., φ. 176β κ.έ.

239. Ὁ.π., σ. 474 κ.έ. (= σ. 172 κ.έ.)· πβ. ὁ.π., φ. 177β κ.έ.

240. Ὁ.π., σ. 454-458 (= σ. 165-166)· πβ. ὁ.π., φ. 163α-166α.

241. Ὁ.π., σ. 455 (= σ. 165)· πβ. ὁ.π., φ. 163β.

242. Ὁ.π., σ. 458-472 (= σ. 166-171)· πβ. ὁ.π., φ. 166α-176α.

243. Ὁ.π., σ. 460 κ.έ. (= 167 κ.έ.)· πβ. ὁ.π., φ. 167α κ.έ.

244. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 710: «Κεφ. ιη'. Περὶ τοῦ πῶς γινώσκει ἑαυτὴν ἡ ψυχὴ»· σ. 717: «Κεφ. ιθ'. Περὶ τοῦ πότερον δύναται ἀποδειχθῆναι ἀθάνατος ἡ λογικὴ ψυχὴ».

παραλείποντας τις «πεπονημένες» ιδέες. Παρά την υπόμνησή του ότι «πρὸς τὸ παρὸν ἐγὼ δὲν βεβαιώνω καὶ δὲν ὁμολογῶ μήτε τὴν μίαν μήτε τὴν ἄλλην, ὅμως [...] φανερώνω τὰ δικαιώματα τῶν καρτεσιανῶν ἐναντίον τῶν περιπατητικῶν»,²⁴⁵ εἶναι εὐκρινές ὅτι στοιχίζεται μὲ τὴν καρτεσιανὴ ἀντίληψη, στὴν εὐρυχωρία τῆς ὁποίας ἐντάσσεται ὄχι μόνον ἡ θεολογικῆς ἀφετηρίας διάκριση ἀνάμεσα στὸν θεῖο νοῦ, ποῦ ὡς φωτίζων εἶναι πάντοτε ἐνεργητικός, καὶ στὸν κτιστὸ ἀνθρώπινο νοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι «παθητικός» ὡς ἀποδέκτης τοῦ θείου φωτός, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀπόψεις τοῦ Nicolas Malebranche, γιὰ τὸν ὁποῖο ὁ Δαμοδὸς σημειώνει ὅτι «καὶ ἀγκαλὰ ὅσα ἔγραψεν εἰς μίαν τέτοιαν ὑπόθεσιν (sc. «εἰς ποῖον τρόπον τὰ πράγματα εἶναι παρόντα εἰς τὸν νοῦν») δὲν εἶναι βέβαια, ὅμως ἔχουσι μεγάλην πιθανότητα καὶ εἶναι ἄξια νὰ τὰ ἀντιγράψωμεν».²⁴⁶ Πηγὴ εἶναι καὶ στὴν περίπτωση αὐτῆ τὸ κείμενο τοῦ Purchotius, ὁ ὁποῖος συσχετίζει τὶς ἀπόψεις τοῦ Malebranche μὲ θέσεις τοῦ Augustinus:

σ. 47, 2-7: «Οἱ καρτεσιανοὶ ἔδειξαν κοινῶς, πῶς ἡ νόησις γίνεται εἰς τὸν νοῦν διὰ μέσου τῶν ἐμφύτων καὶ ἐπεισάκτων ἰδεῶν, μὰ δὲν ἐφανέρωσαν τὸν τρόπον εἰς τὸν ὁποῖον τὰ πράγματα εἶναι παρόντα εἰς τὸν νοῦν. Μὰ ἕνας ἀγγλινούστατος φιλόσοφος ὀνόματι Νικόλαος Μαλημπράμχνας ἀπὸ τὴν περιφημον πόλιν τῶν Παρισίων τῆς Γαλίας ἐξήγησεν τὸν τρόπον τῆς παρουσίας τοῦτης τῶν πραγμάτων εἰς τὸν νοῦν».

σ. 489-490 (177): «Cartesius, et Cartesiani docuerant generatim perceptionem in nobis fieri per ideas innatas, aut adventitias, aut factitias, scilicet vi legis a Deo inter corpus, et mentem constitutae, qua ex occasione motuum [...]; sed modum, quo res quaelibet intellectui nostro sunt praesentes, ipsique quodammodo uniuntur, in medio reliquerant. At Philosophus excellens Nicolaus Malebranchius Parisinus, Presbyter Oratorii D. Jesu, longius progressus est in eo opere, quod inscripsit *de veritatis inquisitione...*».²⁴⁷

245. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 46, 3-5· πβ. Ὁ ἴδιος, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 784: «Περὶ τῆς τῶν καρτεσιανῶν δόξης πλατύτερον κατὰ τῶν σχολαστικῶν περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ὁ νοῦς νοεῖ καὶ περὶ τῆς ἡμετέρας δόξης».

246. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 47, 7-9.

247. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 188α-β: «Ὁ Καρτέσιος καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐδίδαξαν κατὰ γένος τὴν ἐπίληψιν ἐν ἡμῖν γίνεσθαι διὰ τῶν ἐμφύτων ἰδεῶν, ἢ διὰ τῶν ἐπεισάκτων, ἢ διὰ τῶν πεπονημένων [...].

Ὁ Δαμοδὸς παρουσιάζει τοὺς τέσσερις τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους «τὰ πράγματα νοοῦνται», προσθέτοντας καὶ ἕναν πέμπτον, ἀκολουθώντας τὸν Purchotius, χωρὶς ὅμως νὰ ἐπεκταθεῖ, ὅπως ὁ τελευταῖος, σὲ ἀναλυτικὴ ἐκθεση:

Ὁ.π., 10 κ.έ.: «α^{ος} τρόπος εἶναι, ὅταν τὸ πρᾶγμα θεωρεῖται καὶ νοεῖται ἐν ἑαυτῷ. Καὶ ἔτι ὁ Θεὸς μόνος γνωρίζεται ἀπὸ τὸν ἀνθρώπινον νοῦν...».

«β^{ος} εἶναι ὅταν δὲν γνωρίζωμεν τὸ πρᾶγμα ἐν ἑαυτῷ ἀλλὰ διὰ μέσου τῆς καθαρᾶς καὶ φανερᾶς ιδέας, ἡ ὁποία εἰκονίζει καὶ παρασταίνει τοῦ νοῦς τὸ πρᾶγμα καὶ τὰς ιδιότητας αὐτοῦ...».

«γ^{ος} τρόπος εἶναι ἡ συνείδησις μὲ τὴν ὁποῖαν ἠξεύρομεν καὶ καταλαμβάνομεν τὸν ἑαυτὸν μας, τὰς νοήσεις μας, τὰ πάθη τῆς ψυχῆς...».

σ. 48, 2-8: «δ^{ος} τρόπος εἶναι ὁ στοχασμός, μὲ τὸν ὁποῖον στοχαζώμεθα νὰ εἶναι τὸ πρᾶγμα καθὼς νοοῦμεν αὐτό, μὴν ἔχοντας τὴν ιδέα ἐκείνου, εἰς τοῦτον τὸν τρόπον καταλαμβάνομεν ἐκεῖνα ὁποῦ δὲν ἠξεύρομεν.

Τούτοις προσθέτομεν καὶ ε^{ος} τρόπον τῆς νοήσεως, ὁποῦ εἶναι ὑπερφυσικός, ἤγουν τὴν θείαν ἀποκάλυψιν, μὲ τὴν ὁποῖαν νοοῦμεν τὴν πίστιν καὶ τὰ μυστήρια τοῦ Θεοῦ, τὰ ὁποῖα δὲν καταλαμβάνομεν μὲ φυσικὴν ιδέα».

σ. 490 (177): «Primus est, quo res in seipsa videtur: qua ratione solus Deus a nobis cognoscitur».

«Secundus, quo res non in seipsa percipitur, sed per ideam claram, quae sola proprie idea est, quaeque vel ens, vel entis modum menti nostrae representat».

«Tertius est per sensum intimum, seu per conscientiam: quomodo mens humana affectionum, seu sensationum, aut sensationum suarum sibi est conscia».

«Quartus denique sit per conjecturam: qua ratione aliorum hominum mentes nobis innotescere videntur».

«Quintum cognoscendi modum addere licet, eumque supernaturalem, nempe per revelationem divinam, seu fidem, per quam mysteria novimus: sed iste modus Theologorum est proprius».²⁴⁸

Ἄλλὰ τὸν τρόπον, καθ' ὃν ἕκαστον τῆ ἡμετέρᾳ πάρεστι διανοία καὶ ταύτη πῶς ἐνοῦται εἰς μέσον παρεῖσαν: φιλόσοφος οὖν τις ἐπίσημος ἔξοχος Νικόλαος Μαλεβράγχιος ἐκ Παρισίων πρεσβύτερος τοῦ εὐκτηρίου τοῦ Ἰησοῦ προέβη περαιτέρω ἐν τῷ πονήματι τῷ ἐπιγραφθέντι *Περὶ ἐξετάσεως τῆς ἀληθείας...*

248. Ὁ.π., φ. 188β: «Α^{ος} μὲν τρόπος, καθ' ὃν τὸ πρᾶγμα ἐν ἑαυτῷ θεωρεῖται· ὃν τρόπον μόνος ὁ Θεὸς παρ' ἡμῶν γινώσκειται. Β^{ος} καθὸ τὸ πρᾶγμα οὐκ ἐν ἑαυτῷ ἐπιλαμβάνεται ἀλλὰ διὰ τῆς καθαρᾶς ιδέας, ἥτις μόνη κυρίως ἀληθῆς πέφυκεν ιδέα ἥτις ὃν, τρόπον τοῦ ὄντος τῷ ἡμετέρῳ παρίστησι νῶ. Γ^{ος} ἐστὶ διὰ τῆς ἐνδοτάτης αἰσθήσεως, ἀμέλει διὰ τῆς συνειδήσεως: ὃν τρόπον ὁ ἀνθρώπινος νοῦς τὰς ἑαυτοῦ

Στὸ κείμενο τοῦ Purchotius παρουσιάζονται καὶ ἐπεξηγοῦνται οἱ ἀπόψεις τοῦ Malebranche²⁴⁹ γιὰ τοὺς τέσσερις τρόπους μὲ τοὺς ὁποίους ὁ νοῦς ἀντιλαμβάνεται τὰ πράγματα, πού συνιστοῦν τὸν πυρήνα τῆς γνωσιοθεωρίας του: «Quatre manières de voir les choses. La première, est de connaître les choses par elles-mêmes· La seconde, de les connaître par leurs idées, c'est-à-dire, comme je l'entends ici, quelque chose qui soit différent d'elles· La troisième, de les connaître par conscience, ou par sentiment intérieur· La quatrième de les connaître par conjecture».²⁵⁰ Οἱ θέσεις τοῦ Malebranche ἐρμηνεύονται μέσα ἀπὸ τὸ πρῶμα τοῦ Augustinus,²⁵¹ ἀπὸ τὰ ἔργα τοῦ ὁποίου, κυρίως ἀπὸ τὸ *De Trinitate* (*Περὶ Τριάδος*)²⁵² καὶ τὸ *De Libero Arbitrio* (*Περὶ ἀυτεξουσιότητος*),²⁵³ παρατίθενται ἐκτενῆ ἀποσπάσματα, ὅπου γίνεται λόγος γιὰ τὴν ἐγγενῆ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ νὰ γνωρίζει μέσω τῆς ἀμετάτρεπτης θείας ἀλήθειας πού ἐμπεριέχει πάντα τὰ ἀτρέπτως ἀληθῆ) («incommutabilem veritatem, haec omnia, quae incommutabiliter vera sunt,

διαθέσεις ἤτοι διανοήσεις σύνοιδε. Δ⁹⁹ τελευταῖον γίγνεται ἐξ εἰκασμοῦ: ὃν τρόπον οἱ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων νόες ἡμῖν δοκοῦσι γινώσκεισθαι. Ε⁹⁹ τοῦ γινώσκειν τρόπον προσθεῖναι ἕξεστι, καὶ τοῦτον ὑπερφυσικόν, τουτέστι διὰ θείας ἀποκαλύψεως, ἤτοι διὰ πίστεως, δι' ἧς τὰ μυστήρια οἶδαμεν, ἀλλ' ὁ τρόπος οὗτος τῶν θεολόγων ἐστὶν ὑπόθεσις»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 809-814· σ. 809: «... οὐκ ἔστιν ὅμως ἕξω τῆς ὑποθέσεως προφέρειν ὧδε τὴν διδασκαλίαν τοῦ ἐξαίρετου φιλοσόφου Μαλημβραχίου περὶ τοῦ πῶς γίνονται τὰ πράγματα παρόντα τῶ νῶ».

249. Nicolas Malebranche, *De la Recherche de la verité où l'on traite de la nature de l'esprit de l'homme, et de l'usage qu'il doit faire pour éviter l'erreur dans les sciences*, vol. 1-2, Paris 1674-1675, στὸ: Nicolas Malebranche, *Oeuvres*, vol. I, édition établie par Geneviève Rodis-Lewis avec la collaboration de Germain Malbreil, Paris, Gallimard, 1979, Livre III, IIe partie, chap. VII, 1, σ. 347: «Quatre manières de voir les choses».

250. Στὸ *ἴδιο*.

251. Γιὰ τὶς συνάψεις βλ. ἐνδεικτικὰ Tad M. Schmaltz, *Malebranche's Theory of the Soul. A Cartesian Interpretation*, Oxford 1996, ἰδ., σ. 45 κ.έ.

252. Augustinus, *De Trinitate libri quindecim*, στὸ: J.-P. Migne, *Patrologia Latina*, tomus 42, στ. 819-1098· βλ. καὶ τὴ σημ. 256.

253. Augustinus, *De libero arbitrio libri tres*, στὸ: J.-P. Migne, *Patrologia Latina*, tomus 32, στ. 1222-1310· πβ. Πρόχορος Κυδώνης, Τοῦ ἁγίου Ἀυγουστίνου, *Περὶ ἀυτεξουσιότητος*, στὸ: Herbert Hunger (hrsg.), *Prochoros Kydones Übersetzungen von S. Augustinus, De libero arbitrio I 1-90 und Ps.-Augustinus, De Decem plagis Aegyptiorum (lateinisch-griechisch)*, Wien, Wiener Studien – Beiheft 14, 1990, σ. 13-53.

continentem»)²⁵⁴ Ἐπιδίωξη τοῦ γάλλου στοχαστῆ εἶναι νὰ ἐπιρροῦσει τὴ διδασκαλία τοῦ Malebranche γιὰ τὸν Θεὸ ὡς «ἀρχέτυπον ἰδέαν» («ideam archetypam»)²⁵⁵ ποὺ ἐμπεριέχει τὶς ἰδέες ὄλων τῶν ὄντων, τόσο τῶν σωματικῶν ὅσο καὶ τῶν πνευμάτων,²⁵⁶ μὲ ἀναφορὴς στὸν Augustinus προβάλλοντας τὰ κοινὰ σημεῖα τῆς πλατωνίζουσας μεταφυσικῆς.

Εἶναι εὐλόγο, ἀπὸ ὅσα ἀναφέραμε παραπάνω, ὅτι ὁ Purchotius ἐντάσσει τὴ θεώρηση τοῦ Malebranche στὴν ἀυγουστίνεια παράδοση καὶ δὲν εἶναι τυχαῖο ὅτι παραθέτει, ὅπως καὶ ὁ Malebranche, τὸ ἴδιο ἀπόσπασμα ἀπὸ τὸ *De Trinitate*, γιὰ νὰ θεμελιώσει τὸν πρωταρχικὸ ρόλο τῆς θείας νόησης στὴ διαδικασία συγκρότησης τῆς ἀνθρώπινης γνώσης. Σύμφωνα μὲ τὸν Augustinus, τὸ «ἄτρεπτον φῶς τῆς ἀλήθειας» καταυγάζει ὅλους τοὺς ἀνθρώπους, ἀκόμη καὶ τοὺς ἀσεβεῖς ποὺ νοοῦν τὴν «αἰωνιότητα» («impii cogitant aeternitatem») καὶ ἀναγνωρίζουν τὴ δεοντολογία ἢ ὅποια ἐπιβάλλεται νὰ ἰσχύει στὸ πεδίο τῆς ἠθικῆς συμπεριφορᾶς, καθὼς καὶ τοὺς κανόνες τῆς δικαιοσύνης («regulae justitiae») ποὺ δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ νὰ εἶναι ἐγγεγραμμένοι («ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ φωτὸς ἐκεῖνου, ὅπερ ἀλήθεια λέγεται») («in libro lucis illius quae veritas dicitur») καὶ ἀποτυπώνεται στὶς ἐπιμέρους συνειδήσεις («ὡσπερ εἰκῶν ἐκ δακτυλιδίου καὶ πρὸς τὸν κηρὸν μεταβαίνει»)²⁵⁷

Ἄλλοτε ὡς ἀρχέτυπη ἰδέα καὶ καθολικὸς λόγος συγκεφαλαιώνει

254. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 491 (= σ. 178)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὅ.π., φ. 189β. Τὸ ἀπόσπασμα προέρχεται ἀπὸ τό: Augustinus, *De Libero Arbitrio*, lib. 2, cap. 12, num. 33 (= *Patrologia Latina*, tomus 32, στ. 1259).

255. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 493 (= σ. 178)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὅ.π., φ. 190β.

256. Nicolas Malebranche, *De la Recherche de la verité*, Livre III, IIe partie, chap. IX, § IV, στό: *Œuvres*, ὅ.π., vol. I, σ. 366 κ.έ.

257. Αὐγουστίνου, *Περὶ Τριάδος βιβλία πεντεκαίδεκα ἅπερ ἐκ τῆς Λατίνων διαλέκτου εἰς τὴν Ἑλλάδα μετένεγκε Μάξιμος ὁ Πλανούδης*, εἰσαγωγή, ἑλληνικὸ καὶ λατινικὸ κείμενο, γλωσσάριο, editio princeps Μανόλης Παπαθωμόπουλος – Ἰσαβέλλα Τσαβαρῆ – Gianpaolo Rigotti, τ. Β'. Βιβλία Η' - ΙΕ', Ἀθήνα, Ἀκαδημία Ἀθηνῶν, 1995, σ. 832-833. Πρόκειται γιὰ τὸ δέκατο πέμπτο κεφάλαιο τοῦ δεκάτου τετάρτου βιβλίου, ὅ.π., σ. 828 κ.έ: «De mutabilitate mentis humanae qua fit ut sicut misera facta est beata, ita posit esse ex misera» (: «Περὶ τῆς μεταβολῆς τοῦ ἀνθρώπινου νοῦς, καθ' ἣν γίνεται ὡς ἐξ ἀθλίου δύνασθαι γενέσθαι μακάριος, ὡσπερ ἐκ μακαρίου ἄθλιος γίνεται»).

τὸν πνευματικὸ κόσμον ἀφοῦ συνιστᾷ τὸν «τόπο τῶν πνευμάτων», κατ' ἀνάλογο τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο ὁ ὑλικὸς ἐκτατὸς κόσμος ἀποτελεῖ τὸν «τόπο τῶν σωμάτων»²⁵⁸ καὶ ὁ ἀνθρώπινος νοῦς μέσω τῆς ἐποπτείας τῶν «ἐν τῷ Θεῷ ἰδεῶν» («nous voyons toutes choses en Dieu»)²⁵⁹ εἶναι σὲ θέση νὰ σχηματίζει ἔννοιες τῶν ἀντικειμένων, εἴτε ἄμεσα εἴτε ἔμμεσα, μὲ τὴ συνέργεια τῆς («εὐκαίρου ἀφορμῆς») («occasion»)²⁶⁰ μέσω τῆς ὁποίας ἐκδηλώνεται ἡ θεία βούληση ποῦ συνιστᾷ τὴν καθολικὴ αἰτία τοῦ γίνεσθαι σύμφωνα μὲ ἀναλλοίωτους φυσικοὺς νόμους.²⁶¹ Βεβαίως ἡ vision en Dieu, ἡ «ἐν τῷ Θεῷ» θέαση τῶν πραγμάτων, ἐδράζεται στὴν παραδοχὴ ὅτι «ἐν τῷ Θεῷ» ὁρῶμεν τὶς ἔννοιες-παραστάσεις τῶν ἐξωτερικῶν ἀντικειμένων,²⁶² ἀποψη μὲ τὴν ὁποία δὲν συμφωνεῖ ὁ Δαμοδός, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ποῦ ἐπιχειρεῖ στὴν ἀνέκδοτη *Φυσιολογία* του (1739), ὅπου παρουσιάζοντας διεξοδικὰ τὶς ὀντολογικὲς προϋποθέσεις τῆς γνωσιοθεωρίας τοῦ Malebranche²⁶³ ὑπογραμμίζει ὅτι «αὕτη [...] ἡ διδασκαλία τοῦ σοφοῦ ἐκείνου ἀνδρὸς [...] ἐμοί

258. Nicolas Malebranche, *De la Recherche de la verité*, III, 2, 6 (= *Œuvres*, I, σ. 346): «Demeurons donc dans ce sentiment, que Dieu est le monde intelligible, ou le lieu des esprits, de même que le monde matériel est le lieu des corps».

259. *Ο.π.*, III, 2, 6 (= *Œuvres*, I, σ. 338).

260. *Ο.π.*, III, 2, 3 (= *Œuvres*, I, σ. 326 κ.έ., 332-333).

261. Γιὰ τὴ φιλοσοφία τοῦ Malebranche βλ. ἐνδεικτικὰ Νικόλαος Κοτζιάς, *Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς*, τ. Δ', Ἐν Ἀθήναις 1878, σ. 149-159· Κωνσταντῖνος Ι. Λογοθέτης, *Νεώτερα Φιλοσοφία. Ὁ Ἀγγλικὸς καὶ ὁ Γαλλικὸς Διαφωτισμὸς*, τ. Α', Ἀθήνα 1964, σ. 168-190, ἰδ., σ. 172 κ.έ.· Παναγιώτης Κονδύλης, *Ἡ κριτικὴ τῆς Μεταφυσικῆς στὴ Νεότερη Σκέψη. Ἀπὸ τὸν ὄψιμο Μεσαίωνα ὡς τὸ τέλος τοῦ Διαφωτισμοῦ*, Ἀθήνα 1983, σ. 268-276· Γιάννης Πρελορέντζος, «Προσεγγίσεις στὴ θεωρία τοῦ Malebranche περὶ παθῶν τῆς ψυχῆς», *Υπόμνημα στὴ Φιλοσοφία* 7 (Μάιος 2008), 197-243.

262. Nicolas Malebranche, *De la Recherche de la verité*, III, 2, 1 (= *Œuvres*, I, σ. 323): «Outre que nos âmes ne sortent point du corps pour mesurer la grandeur des cieux, et par conséquent elles ne peuvent voir les corps de dehors, que par des idées qui les représentent».

263. Στὴ φιλοσοφία τοῦ Malebranche ἀναφέρεται ὁ Δαμοδός καὶ στὴ *Φυσιολογία αἰτιολογικὴ* (χφ. 52 τοῦ Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης), Μέρος Τρίτον. Περὶ τοῦ ἐμφύχου σώματος. Τμῆμα ἔβδομον. Περὶ τῆς ἀνθρωπίνου καὶ λογικῆς ψυχῆς. «Κεφ. δ'. Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας ἢ τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς», ἰδ., σ. 650-651· πβ. χφ. 3061 τῆς Ἐθνικῆς Βιβλιοθήκης τῆς Ἑλλάδος, σ. 842-844. Βλ. σχετικὰ Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιοθεωρία στὶς ἀπαρχὲς τοῦ 18ου αἰῶνος», σ. 68-70· Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός*, ὁ.π., σ. 312-314.

οὐκ ἀρέσκει».²⁶⁴ Ἀνεξάρτητα ὅμως ἀπὸ τῆ διαφωνία του πρὸς τὴ γνωσιοθεωρία τοῦ Malebranche, ἡ ὁποία ἐδράζεται στὴν παραδοχὴ ὅτι οἱ ἰδέες τῶν πραγμάτων δὲν ἀποτελοῦν εἶδη ἐνύπαρκτα στὴ θεϊκὴ διάνοια καὶ ἡ γνώση δὲν συντελεῖται μὲσω τῆς ἐνδότητης ὕρασης τῶν εἰκόνων τῶν ἀντικειμένων, γεγονός πὸ ἀποκλείει τὴν ἀνθρώπινη αὐτενέργεια καὶ θέτει ἐν ἀμφιβόλῳ τὴν ὕπαρξιν τοῦ ἀντι-κειμένου κόσμου,²⁶⁵ στὰ κείμενα τοῦ Δαμοδοῦ συναντοῦμε μία ἀπὸ τὶς πρωϊμότερες παρουσίες τῆς φιλοσοφίας τοῦ Malebranche στὴ νεοελληνικὴ σκέψη, ἡ ἐπίκληση τῆς ὁποίας φαίνεται ὅτι ἀξιοποιήθηκε στὴν καταδίκη τοῦ Μεθοδίου Ἀνθρακίτη τὸ 1723.²⁶⁶ Ἡ συνύφανση μεταφυσικῆς καὶ φυσικῆς, θεολογίας καὶ γνωσιοθεωρίας πὸ χαρακτηριστίζει τὴ σκέψη τοῦ Malebranche, καθὼς καὶ ἡ ἀποψή του γιὰ τὸν ἀδιάλειπτο ἐνδοκοσμικὸ φωτισμὸ τῆς συνείδησης μὲ τρόπο πὸ ἐμφανίζει τὸν Θεὸ ὡς «τόπο» τῶν ἰδεῶν τῶν πραγμάτων ἀξιολογοῦνται ἀργότερα ἀπὸ τὸν Εὐγένιο Βούλγαρη ὡς φιλοσοφικὴ διδασκαλία ἡ ὁποία ἀπάδει πρὸς τὶς παραδοχὰς «τῆς ὑγιαινούσης φιλοσοφίας».²⁶⁷

Τὸ Δεύτερο Μέρος τοῦ *Συνταγματίου Μεταφυσικῆς* ὀλοκληρῶνεται μὲ τὶς διαγραμματικὲς ἀναφορὰς «περὶ λόγου τοῦ νοός, μνήμης καὶ φαντασίας» καὶ τὸ κεφάλαιο γ' «Περὶ τῆς θελήσεως καὶ ἐλευθερίας τῆς ψυχῆς»,²⁶⁸ ὅπου μὲ περιληπτικὸ τρόπο ἀποδίδονται οἱ θέσεις τοῦ Purchotius: «Ratio, phantasia, et memoria»· «Cap. V. De humana voluntate, et libertate».²⁶⁹ Ἡ «ἐλευθερία» κατανοεῖται ὡς ἡ δυνατότητα τῆς ψυχῆς νὰ «ἐπιθυμεῖ» δίχως ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερικὴ «ἀνάγκη»

264. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία αἰτιολογική*, ὁ.π., σ. 650· πβ. χφ. 3061 EBE, σ. 843. Γιὰ τὶς γνωσιοθεωρητικὲς ἀπόψεις τοῦ Δαμοδοῦ καὶ τὴν κριτικὴ του στὸν Malebranche βλ. ἀναλυτικὰ Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιοθεωρία στὶς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος», ὁ.π., σ. 59 κ.έ., ἰδ., σ. 67 κ.έ.

265. Ὁ.π., σ. 71-72.

266. Ὁ.π., σ. 70.

267. Εὐγένιος Βούλγαρης, *Ἡ Λογικὴ* (σημ. 18), σ. 154, σημ. [1ΣΤ]· πβ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Προλεγόμενα», ὁ.π., σ. *93, *149-150*.

268. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 48-49· πβ. Ὁ ἴδιος, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 845: «Περὶ τῆς φαντασίας, τῆς συλλογιστικῆς δυνάμεως καὶ περὶ τῆς μνήμης καὶ ὁποῖα λέγονται δυνάμεις τῆς ψυχῆς καὶ πρὸς τὸν νοῦν ἀναφέρονται»· σ. 857: «Κεφ. κε'. Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως, ἐλευθερίας καὶ περὶ τῆς αἰσθητικῆς ὀρέξεως».

269. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 499-500 (= σ. 181-182)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 195α-β.

(«necessitas») τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰ ἀποφεύγει τὸ κακὸ, καὶ ἡ κρίσις («iudicium») ἀναφορικὰ μὲ τὴν ἐπιλογή συνδέεται ὄχι μὲ τὴ «διάνοια» (τὸν «νοῦν»: «intellectus») ἀλλὰ μὲ τὴ «βούληση» («θέληση»: «voluntas»).²⁷⁰ Ὁ θεματικὸς πυρήνας τῆς συγκεκριμένης ἐνότητας ἀξιοποιεῖται ἐπίσης στὴ *Σύνοψιν Ἠθικῆς Φιλοσοφίας*,²⁷¹ καθὼς καὶ στὴ *Φυσιολογία αἰτιολογική*,²⁷² καὶ μέσα ἀπὸ μία διαφορετικὴ θεώρηση ἐνοφθαλμίζεται στὸ ἔργο του *Θεολογία δογματικὴ κατὰ συντομίαν*, ὅπου ἀναπτύσσεται ἡ ἐννοια τοῦ «αὐτεξουσίου».²⁷³

Στὸ κείμενο ἀκολουθοῦν τὰ *Ζητήματα Μεταφυσικὰ εἰς τὴν κοινήν διάλεκτον*, παρὰ Βικεντίου Δαμοδοῦ, τὰ ὁποῖα προστίθενται εἰς τὴν μεταφυσικὴν, εἰς ἀκριβεστέραν ταύτης ἀνάκρισιν, μὲ τὰ ὁποῖα διευκρινίζονται οἱ θέσεις ποῦ ἤδη διατυπώθηκαν, καὶ σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπαντῶνται τόσο στὴ *Metaphysica* τοῦ Purchotius, στὸ πρῶτο (*Ὀντολογία*) καὶ τὸ δεῦτερο μέρος (*Πνευματολογία*) ἀντίστοιχα, ὅσο καὶ στὴ *Series Disputationum Scholasticarum in varia Philosophiae Capita naturali ordine dispositarum* ποῦ συμπεριλαμβάνονται στὸ ἔργο τοῦ τελευταίου *Exercitationes Scholasticae*.²⁷⁴ Ἡ ἀνασύνθεση τοῦ Δαμοδοῦ («καθ' ἡμᾶς», «ἡμεῖς λέγομεν»)²⁷⁵ διακρίνεται γιὰ τὸ διδακτικὸ της ὕφος («φιλομαθέστατοι μαθηταί», «ἐσυνάθροισα»)²⁷⁶ καὶ συντελεῖται μὲ τὴν ἴδια μέθοδο, δηλαδὴ ἐνσωματώνονται, συχνὰ μὲ ἐπεξηγήσεις καὶ εἰσαγωγικὰς ἐπισημάνσεις, τὰ βασικὰ σημεῖα στὶς ὑποενότητες ποῦ συγκροτοῦν τὰ ἐπιμέρους *Ζητήματα*, τὰ ὁποῖα εἴτε ἀκολουθοῦν τὴν τυπο-

270. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγμάτιον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὅ.π., σ. 49.

271. Βικέντιος Δαμοδός, *Σύνοψις Ἠθικῆς Φιλοσοφίας*, ὅ.π., σ. 47, ἰδ., σ. 52: «Κεφ. Γ^{ον}. Ἀνίσως καὶ κάθε ἀνθρώπινος πράξις εἶναι ἐλευθέρη»· πβ. Edmundus Purchotius, *Ethica sive Morum Scientia*, ὅ.π., σ. 445 κ.έ., ἰδ., σ. 551: «Cap. III. An omnis actus humanis sit liber»· πβ. Ὁ ἴδιος, *Compendium Ethicae*, ὅ.π., σ. 711.

272. *Φυσιολογία αἰτιολογική* (σημ. 63), σ. 659: «Κεφ. στ'. Περὶ τῆς ἀνθρωπίνης θελήσεως καὶ ἐλευθερίας, ὅπου καὶ περὶ τῶν πράξεων τῆς θελήσεως».

273. Βικέντιος Δαμοδός, *Θεολογία δογματικὴ κατὰ συντομίαν ἢ τε Συνταγμάτιον Θεολογικόν* (σημ. 5), σ. 96 κ.έ.: «Κεφ. Η^{ον}. Ἄν ὁ ἀνθρώπος ἔχη σῶον τὸ αὐτεξούσιον τῆς ἐλευθερίας»· πβ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ἡ ἐννοια τῆς ἐλευθερίας στὸ ἔργο τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ», ὅ.π., ἰδ., σ. 151 κ.έ., σ. 159.

274. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae* (σημ. 14), σ. 715 κ.έ., ἰδ., σ. 740 κ.έ.

275. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγμάτιον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὅ.π., σ. 54, 3 καὶ 56, 6 ἀντίστοιχα.

276. Ὁ.π., σ. 50, 6, 10-11.

λογία τῶν *Disputationes* τοῦ Purchotius εἶτε μορφοποιῶνται ἀπὸ τὸν Δαμοδὸ μὲ βᾶση τὸ κείμενο ποὺ προηγήθηκε, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸ «Ζήτημα α^ο». Πότερον ὑπάρχει τὸ ἀδύνατον, ἤτοι νοερὸν ὄν ἐν τῇ διανοίᾳ», τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὸν προβληματισμὸ περὶ τῆς δυνατότητας τῆς ἀνθρώπινης διάνοιας νὰ σχηματίσει ἰδέα ἀντικειμένου ποὺ νὰ ἐμπεριέχει ἀντιθετικὲς ἰδέες (ἵπποκένταυρος, τραγέλαφος). Ἡ συζήτηση σχετίζεται μὲ τὴ διάκριση ἀνάμεσα στὸ *ens reale* καὶ τὸ *ens rationis* καὶ ἀπορρίπτεται ἡ δυνατότητα νὰ νοηθεῖ τὸ ἀδύνατον («impossibile cognitum»).²⁷⁷

σ. 52, 19-20: «Ζήτημα β^ο. Πότερον τὸ ὄν συνωνύμως κατηγορεῖται περὶ τοῦ πραγματικοῦ καὶ νοεροῦ ὄντος».

ἔ.π., 29-30: «Πρότασις. Τὸ ὄν δὲν εἶναι συνώνυμον σχετικῶς πρὸς τὸ πραγματικὸν καὶ νοερὸν. Ἀπόδειξις τῆς προτάσεως...».²⁷⁸

σ. 54, 1-2: «Ζήτημα γ^ο. Πότερον τὸ ὄν εἶναι συνώνυμον λεγόμενον περὶ οὐσίας καὶ συμβεβηκότος ἢ οὐ;».²⁷⁹

σ. 741: «Quaestio Prima. Utrum ens sit univocum respectu entis realis et entis rationis.

Conclusio. Ens generatim sumptum non est nomen univocum respectu entis realis et entis rationis. Probatur...».

σ. 742: «Quaestio secunda. Utrum ens sit univocum respectu substantia et accidentis».

277. Ὁ.π., σ. 50-52· πβ. ἔ.π., σ. 5, 3-30. Βλ. ἐπίσης Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 223-224 (= σ. 77)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ἔ.π., φ. 5α-β· πβ. Edmundus Purchotius, *Compendium Metaphysicae*, ἔ.π., σ. 690: «Ens rationis dicitur, quod habet esse in mente, quodque nihil aliud est, nisi cogitatio, seu cogitationis objectum mente perceptum. Vulgò tamen definitur in Scholis Impossibile cognitum, ut chimaera, ut hircocervus, sive hircus. Sed, ut verum satear, hircocervus non habeat esse in mente: quianon magis concipi potest hircus qui sit cervus, quam lapis ligneus, aut circulus quadratus. Unde omnes huiusmodi rerum repugnatium compositiones, à sanâ philosophiâ procul sunt rejiciendae». Βλ. ἐπίσης Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 13 κ.έ., σ. 51: «Ζήτημα Γ^ο. Πότερον δύναται νὰ ὑπάρχει ἐν τῷ νῶ τὸ ἀδύνατον καὶ γινώσκεσθαι παρὰ τοῦ νοῦς ὡς ἀντικείμενον αὐτοῦ».

278. Πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 28: «Ζήτημα Α^ο. Πότερον τὸ ὄν συνωνύμως λέγεται περὶ τοῦ πραγματικοῦ καὶ τοῦ κατ' ἐπίνοιαν ὄντος».

279. Πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 31: «Ζήτημα Β^ο. Πότερον τὸ ὄν συνωνύμως λέγεται περὶ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ συμβεβηκότος. Κατὰ τὴν ἡμῶν διδασκαλίαν ὅλως ἐστὶν ἄχρηστον τὸ ζήτημα τοῦτον...».

«Ζήτημα δ^ο. Πότερον τὸ ὄν συνωνύμως λέγεται περὶ Θεοῦ καὶ κτίσματος ἢ οὐ;».

σ. 743: «Quaestio tertia. Utrum ens sit univocum respectu Dei et substantiae creatae».

Ὁ Δαμοδὸς θεωρεῖ ὅτι «τὸ ὄν γενικῶς θεωρούμενον εἶναι συνωνύμουν λεγόμενον περὶ Θεοῦ καὶ κτίσματος, ὅταν θεωροῦμεν αὐτὸ νοερῶς ἀφηρημένον ἐκ τῶν αὐτοῦ διαφορῶν»²⁸⁰ καὶ στὸ προκείμενο Ζήτημα διαφοροποιεῖται ἀπὸ τὸν Purchotius, σύμφωνα μὲ τὸν ὁποῖο τὸ «ὄν» δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κατηγορηθεῖ «συνωνύμως» ἀλλὰ «ἀναλόγως» γιὰ τὸν Θεὸν καὶ τὸ κτίσμα: «Conclusio prima. Ens generatim sumptum, analogum tantum est, non univocum, et genus proprie dictum, respectu Dei et substantiae creatae».²⁸¹ Τὰ Ζητήματα ποὺ ἀκολουθοῦν («ε^ο. Πότερον τὸ ὄν ἀφαιρεῖται νοερῶς ἐκ τῶν αὐτοῦ διαφορῶν ἢ οὐ;»· «στ^ο. Πότερον ἡ διαφορὰ τοῦ ὄντος ἀφαιροῦνται νοερῶς ἐκ τοῦ ὄντος ἢ οὐ;»· «ζ^ο. Πότερον οἱ μεταφυσικοὶ βαθμοὶ ἐν τῷ αὐτῷ ὑποκειμένῳ μεταξὺ ἀλλήλων διακρίνονται, καὶ κατὰ ποῖον εἶδος διακρίσεως διαιροῦνται;»)²⁸² καὶ οἱ ἀπαντήσεις ποὺ τὰ συνοδεύουν προϋποθέτουν τὶς ἀναπτύξεις τῶν τριῶν πρώτων κεφαλαίων τῆς *Metaphysica* καὶ περιελίσσονται μὲ ἀξονα τῆ σχολαστικῆ διδασκαλία γιὰ τὰ «οὐσιώδη κατηγορούμενα» («attributa essentialia»), ποὺ συνιστοῦν τοὺς «μεταφυσικοὺς βαθμοὺς» («gradus metaphysicos») μέσω τῶν ὁποίων συντελεῖται ἡ διανοητικὴ ἀναγωγὴ ἀπὸ τὰ εἶδη πρὸς τὰ γένη.²⁸³ Οἱ ἐννοιολογικὲς ἀναλύσεις τῶν συ-

280. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ἔ.π., σ. 56, 6-8· πβ. ἔ.π., σ. 5-6. Βλ. ἐπίσης Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 35: «διὸ διδάσκομεν, ὅτι τὸ ὄν γενικῶς θεωρούμενον συνωνύμως λέγεται περὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ κτίσματος».

281. Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae*, σ. 744· πβ. Ὁ ἴδιος, *Metaphysica*, σ. 224-225 (= σ. 78)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ἔ.π., φ. 5β-6β· Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ ἡ “Μεταφυσικὴ” τοῦ Edmundus Purchotius», ἔ.π., σ. 23.

282. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ἔ.π., σ. 57 κ.έ.

283. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 226 κ.έ. (= σ. 78 κ.έ.)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ἔ.π., φ. 6β κ.έ. Βλ. ἐπίσης Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae*, σ. 752: «Quaestio quarta. An, et quomodo gradus Metaphysici inter se distinguarunt in eodem individuo». Βλ. ἐπίσης Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 108-109: «Κεφάλαιον Ζ^ο. Περὶ τοῦ πῶς διαίροῦνται οἱ μεταφυσικοὶ βαθμοὶ τοῦ αὐτοῦ ἀτόμου».

γκεκριμένων ἐνοτήτων παρατίθενται καὶ στὸ τρίτο κεφάλαιο τῆς *Μεταφυσικῆς* τοῦ Δαμοδοῦ, «Ἀνάκρισις ἐτέρων τινῶν ἄλλων ζητημάτων. Περὶ τῆς ἀφαιρέσεως τοῦ ὄντος καὶ περὶ τοῦ πότερον δύναται ὑπάρχειν ἐν τῇ διανοίᾳ τὸ κατ' ἐπίνοιαν ὄν, καθὸ συμβαίνει τὸ ἀδύνατον».²⁸⁴

Τὸ περιεχόμενο τῶν ἐπόμενων *Ζητημάτων* («α^ο. Πότερον ἡ οὐσία καὶ ἡ ὑπαρξίς διακρίνονται πραγματικῶς ἐν τοῖς κτιστοῖς ἢ οὐ;»· «θ^ο. Πότερον ὁ ἀριθμητικὸς πολυπλασιασμὸς λαμβάνεται ἀπὸ τὴν ὕλην σημειωμένην μὲ διωρισμένην ποσότητα ἢ οὐ;»· «ι^ο. Πότερον ἡ ὑπερφυσικὴ δύναμις διακρίνεται πραγματικῶς ἐκ τῆς φυσικῆς δυνάμεως τῶν πραγμάτων ἢ οὐ;»· «ια^ο. Πότερον ἡ ὑπόστασις εἶναι ὄντοτης προστιθεμένη εἰς τὴν φύσιν ἢ οὐ;»),²⁸⁵ τὸ ὁποῖο ἀποτυπώνεται μὲ διαφοροποιημένο τρόπο καὶ στὴ *Μεταφυσικῆ* του,²⁸⁶ συντίθεται μὲ βάση τὴν πραγμάτευση τοῦ Purchotius γιὰ τὸ ταυτόσημον τῶν ἐνοιῶν τῆς οὐσίας («essentia»), («substantia»), τῆς («ὑπαρξίης») («existentia») καὶ («ὄντοτης») («entitas»), ποὺ στὸ κείμενο τοῦ Purchotius συσχετίζονται μὲ τὴν («δύναμιν») («potentia») καὶ τὴν («ἐνέργειαν») («actus»), καὶ τὴν ἐπινοίᾳ διάκρισής τους, τὶς ἐπεξηγήσεις περὶ («ἀτομότητος») («individuationis») ἢ («ἐνικότητος») («singularitatis»),²⁸⁷ καθὼς καὶ γιὰ τὴ θεο-

284. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 42 κ.έ.· πβ. σ. 45: «*Ζήτημα Α^ο*. Πότερον τὸ ὄν νοερῶς ἀφαιρεῖται τῶν αὐτοῦ διαφορῶν»· σ. 47: «*Ζήτημα Β^ο*. Πότερον αἱ διαφοραὶ τοῦ ὄντος ἀφαιροῦνται νοερῶς ἐξ αὐτοῦ τοῦ νοός».

285. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 69 κ.έ.

286. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 247-248: «*Ζήτημα Β^ο*. Περὶ τοῦ πῶς διαιροῦνται ἀπ' ἀλλήλων ἡ φύσις καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐν τῷ αὐτῷ πράγμα. Μέγα καὶ περιβόητον ἐστὶ τὸ ζήτημα τοῦτο μεταξὺ τῶν Σχολαστικῶν...»· πβ. σ. 250: «Θέσις πρώτη. Ἡ φύσις καὶ ἡ ὑπαρξίς ἐν τῷ αὐτῷ κτιστῷ πράγματι οὐ διαιροῦνται πραγματικῶς. Δείκνυται ἡ θέσις αὕτη οὕτως. Ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐξῶ τῆς διανοίας εἰσὶν ἐν καὶ τὸ αὐτὸ ἀντικείμενον πᾶν ἢτοι μία καὶ ἡ αὐτὴ ἀδιαίρετος ὄντοτης οὐ διαιροῦνται πραγματικῶς ὡς δῆλον»· σ. 263: «Κεφ. θ'. Περὶ τοῦ πότερον λαμβάνεται ὁ ἀριθμητικὸς πολυπλασιασμὸς τοῦ ἀτόμου καὶ περὶ τῶν ζητημάτων τῆς ἀναφορᾶς»· σ. 267: «Θέσις πρώτη. Ἡ ἀρχὴ τοῦ ἀριθμητικοῦ πολυπλασιασμοῦ τῶν ἀτόμων οὐ κρέμαται ἐκ τῆς ἐσφραγισμένης ὕλης μετὰ διορισμένης ποσότητος, δεικνύεται ἡ θέσις αὕτη οὕτως»· σ. 288: «Κεφ. ι'. Περὶ τῶν κατηγορουμένων μόνῳ τῷ ὄντι ἢτοι τῆς οὐσίας προσσηκόντων»· σ. 316-317: «Κεφ. ια'. Περὶ τοῦ πῶς διαιροῦνται ἀλλήλων ἡ φύσις καὶ ἡ ὑπόστασις». Εἶπομεν ἤδη τί ἐστὶν ἡ φύσις καὶ τί ἐστὶν ἡ ὑπόστασις, καὶ φύσιν τὰ ἀρκτικὰ καὶ πρῶτα τοῦ πράγματος ὀνομάσαμεν κατηγορούμενα...».

287. Βλ. ἐνδεικτικὰ Josef de Vries, *Grundbegriffe der Scholastik*, Darmstadt 1980, ἰδ., σ. 49-53.

λογική σημασιολόγηση του ὄρου («ὑπόστασις») (*hypostasis*).²⁸⁸ Ἐκτὸς ἀπὸ τῆς οἰκεῖας παραγράφου τῆς *Metaphysica*²⁸⁹ τὰ συγκεκριμένα θέματα κωδικοποιοῦνται στὴ «*Disputatio Tertia*» τῆς *Series Disputatorum Scholasticarum*, ὅπου ἐκτίθενται τὰ *De Principiis Entis*: «*Quaestio Prima. Actu et Potentia*»· «*Quaestio Secunda. De Essentia et Existentia*»· «*Quaestio Tertia. De Natura et Singularitate*»· «*Quaestio Decima. De Substantia et Subsistentia*».²⁹⁰ Ὁ Δαμοδὸς μὲ πρότυπο τὸ λατινικὸ κείμενο μορφοποιεῖ²⁹¹ τὸν ἐρωτηματικὸ τύπο τῶν *Ζητημάτων ἀκολουθώντας τὴν καθιερωμένη ἐκεῖνη τὴν περίοδο σχολαστικῆς μέθοδο τῶν διαλεκτικῶν βαθμίδων*: («πρότασις») – («ἀπόδειξις τῆς προτάσεως») –

288. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 235 (= σ. 81)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ἔ.π., φ. 12α. Βλ. ἐπίσης, Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 58: «Ἡ φύσις ἦτοι οὐσία ἡμοῦ τοῦ πράγματος καὶ ἡ ὑπαρξις, ὄντοτης [...] διὸ τὰ τρία ταῦτα [...] οὐσία, ὑπαρξις καὶ ὄντοτης εἰσὶν ἓν [...] ἀλλὰ κατὰ διάφορον τρόπον θεωρούμενον...».

289. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 232 κ.έ. (= σ. 80 κ.έ.), 247 κ.έ. (= σ. 85 κ.έ.)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ἔ.π., φ. 10 κ.έ., 18 κ.έ. ἀντίστοιχα. Βλ. καὶ τὴ λεξικογραφικὴ παράθεση τῶν συναφεῶν ὀρισμῶν στὸ *Compendium Metaphysicae*, ἔ.π., σ. 691 κ.έ.

290. Edmundus Purchotius, *Institutiones Metaphysicae*, σ. 748-749. Ἐναφορικὰ μὲ τὸν τρόπο ἐπεξεργασίας τοῦ πρωτοτύπου στὴ συγκεκριμένη ἐνόητα σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ ὅτι ἀπὸ τὴν *Quaestio Prima* ὁ Δαμοδὸς ἀξιοποιεῖ τὶς διασαφήσεις γιὰ τὴν «ὑπερφυσικὴ δύναμις» τὴν «ὅποια καὶ δύναμις καθ' ὑπακοὴν ὀνομάζουσι οἱ σχολαστικοί» (*Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς*, ἔ.π., σ. 74, 8-9), διατυπώνοντας τὴν *Πρότασις*: «ἡ ὑπερφυσικὴ καὶ καθ' ὑπακοὴν δύναμις διακρίνεται νοερῶς μόνον ἀπὸ τὴν φυσικὴν» (ἔ.π., σ. 21-22). Στὸ λατινικὸ πρωτότυπο (ἔ.π., σ. 748), τὸν ὀρισμὸ τῆς δυνάμεως ὡς «*agendi vel patiendi capacitatem*» ἀκολουθεῖ ἡ διάκρισή της σὲ «*φυσικὴ*» («*naturalis*») καὶ «ὑπερφυσικὴ ἢ καθ' ὑπακοὴν» («*supernaturalis aut obedientialis*») καὶ τὸ συμπέρασμα («*ergo potential obedientialis per cogitationem solam à naturali distinguitur*»). Βλ. ἐπίσης (Στὸ ἴδιον) τὸν ὀρισμὸ τῆς «ὑπερφυσικῆς δυνάμεως»: «*supernaturalis aux obedientialis* (sc. potentia), *quā scilicet creatura Creatori suo mancipata, et ad nutum obediens, ad aliquid supernaturale evehitur*, ut hominis mens ad patranda miracula; ut aqua naturalis, ad gratiam in Baptismo conferendam, et c. Melius eae causae appellantur *occasionales*». Βλ. καὶ τὴν ἐπόμενη σημείωση.

291. Πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 239-240: «Κεφ. η'. Περὶ τοῦ πῶς διαίρουνται ἡ ὑπερφυσικὴ καὶ καθ' ὑπακοὴν δύναμις καὶ ἡ φυσικὴ. Ἔτι δὲ καὶ περὶ τοῦ πῶς διαίρεται ἡ φύσις καὶ ἡ ὑπαρξις»· σ. 241-242: «Θέσις Α'. Ἡ ὑπερφυσικὴ καὶ καθ' ὑπακοὴν ἐν τῷ κτίσματι δύναμις, κατ' ἐπίνοιαν μόνον διαίρεται τὰ τῆς φυσικῆς ἐκ τοῦ δυναμένου».

«λύσεις τῶν ἐνστάσεων») – «προτείνουσιν») – «ζητεῖται») – «ἀποκρίνομαι») – «ἀποκρίνομαι, ἀρνοῦμαι τὸ προηγούμενον») – «ἀποκρίνομαι, διαιρῶ τὸ προηγούμενον») – «ἀποκρίνομαι, ἀρνοῦμαι τὸ συμπέρασμα») («conclusio») – «probatur») – «responsiones ad objecta») – «objicies») – «quaeritur») – «respondeo») – «respondeo negando antecedens») – «respondeo distinguendo antecedens») – «respondeo negando consequentiam»)).²⁹²

Ἐκ τῆς «Disputatio Quarta. De Causis Entis») ἀντλοῦνται οἱ προβληματισμοὶ ποὺ ἀφοροῦν τὰ Ζητήματα ιβ^{ον}-ιζ^{ον}, μὲ τὰ ὁποῖα συγκεφαλαιώνεται ἡ ἐνόητα τῆς Ὀντολογίας:

σ. 78, 11-12: «Ζήτημα ιβ^{ον}. Πότερον, τὸ τελικὸν αἴτιον εἶναι ἀληθινὸν αἴτιον καὶ πῶς κινεῖ τὸ ποιητικόν; ἢ οὐ;».

ἔ.π., 17-19: «Πρότασις α^η. Τὸ τελικὸν αἴτιον εἶναι ἀληθῶς αἴτιον κατὰ τὸ ἀντικείμενον. Ἄποδειξις τῆς προτάσεως».

ἔ.π., 30-31: «Πρότασις β^η. Τὸ τελικὸν αἴτιον κινεῖ κατὰ τὸ πραγματικὸν αὐτοῦ εἶναι, ὅχι κατὰ τὸ νοερόν».

σ. 79, 14-21: «Ζήτημα ιγ^{ον}. Πότερον ὅλα τὰ πράγματα πράττουσι διὰ κάποιον τέλος ἢ οὐ;

Κάθε ποιητικὸν αἴτιον ἢ εἶναι διανοητικόν, ὅπου ἔχει γνῶσιν, ὡσάν ὁ Θεός, ὁ ἄγγελος καὶ ὁ ἄνθρωπος ἢ εἶναι ἄλογον καὶ ὑστερημένον γνώσεως, ὡσάν τὰ ζῷα καὶ τὰ ἄλλα σωματικὰ αἴτια. Ὅθεν ζητεῖται πῶς ἐργάζονται.

Πρότασις πρώτη: κάθε διανοητικὸν αἴτιον ἐργάζεται πάντοτε διὰ κάποιον τέλος».

σ. 81, 9-10: «Ζήτημα ιδ^{ον}. Πότερον ἓνας ἢμπορεῖ νὰ προβάλλη τοῦ ἑαυτοῦ του πολλὰ ἔσχατα τέλη ἢ οὐ;».

σ. 768: «Sectio Prima. De Causa Finali. Quaestio Prima. Utrum finis sit vera causa, et quomodo effetricem moveat».

«Conclusio Prima. Causa finalis est vera causa saltem objective. Probatur».

«Conclusio Secunda. Finis movet secundum suum esse reale, non vero secundum suum esse intentionale».

σ. 769: «Questio Secunda. Utrum finem operentur et quomodo.

Omne agens vel est *dianoëticum*, hoc est, cogitatione pollens, ut Deus, Angelus, et homo; vel ratione destitutum, ut belluae, et res omnes corporeae. His positus, sit.

Conclusio Prima. Agens dianoëticum, seu ratione pollens ut Deus, Angelus, et homo, alicujus finis intuitu semper operatur».

σ. 771: «Quaestio Tertia. Utrum plures fines simpliciter ultimos sibi proponere quis possit.

292. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς*, ἔ.π., σ. 52 κ.έ.· Edmundus Purchotius, *Institutiones Philosophicae*, σ. 717 κ.έ.

δ.π., 19-22: Πρότασις: οὐδεις δύναται νὰ ἔχη ὁμοῦ πολλὰ ἔσχατα τέλη, ἡγουν νὰ δουλεύσῃ τῷ Θεῷ καὶ Μαμμονῶ.

Ἀπόδειξις τῆς προτάσεως: Ἐσχατον τέλος εἶναι πρὸς τὸ ὁποῖον ἀνάγονται τὰ ἄλλα τέλη καὶ ἐκεῖνο δὲν ἀνάγεται εἰς ἄλλο).

σ. 81, 30-82, 3: «Ζήτημα ιε^{ον}. Πότερον ὁ Θεὸς εἶναι τὸ α^{ον} ποιητικὸν αἷτιον, καὶ ἐδύνητο νὰ πλάσῃ ἀπ' αἰῶνος, δηλαδὴ ἀϊδίως τὸν κόσμον ἢ οὐ;

Εἰς τοῦτο τὸ ζήτημα μόνον οἱ Θωμισταὶ δοξάζουσιν, ὅτι ἡμπόριεν ἢ θεία δύναμις νὰ πλάσῃ αἰώνως τὸν κόσμον, εἰς τρόπον ὁποῦ νὰ εἶναι ὁ κόσμος σύγχρονος μὲ τὸν Θεόν, δίχως νὰ προῦπαρχῇ ὁ Θεός, τὴν διδασκαλίαν τούτην τὴν ἔλαβον παρὰ τοῦ Ἀκινάτου Θωμᾶ, μέρος α^{ον} ζητήματι μστ^{ον} ἄρθρον β^{ον}. Κατὰ τῶν Θωμιστῶν ἔστω.

Πρότασις: ὁ κόσμος δὲν ἐδύνητο νὰ πλασθῇ ἀϊδίως).

σ. 83, 15-22: «Ζήτημα ιστ^{ον}. Πότερον ἢ πρᾶξις καὶ ἐνέργεια εἶναι ὄντοτης διηρημένη ἀπὸ τὸ ἐνεργὸν καὶ ποιητικὸν αἷτιον, ἢ οὐ;

Τοῦ ἀποτελέσματος ἢ παραγωγῇ ἐκ τῆς αἰτίας, λέγεται τοῦ ἐνεργοῦντος ἐνέργεια καὶ πρᾶξις, διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖται ἂν εἶναι ὄντοτης διηρημένη ἀπὸ τὴν ἰδίαν αἷτιαν ἢ ἂν εἶναι ἢ ἴδια ἢ αἷτια καθὼς ἐργάζεται καὶ ἐνεργεῖ.

Πρότασις: Ἡ ἐνέργεια δὲν εἶναι ὄντοτης διηρημένη ἀπὸ τὸ ἐνεργὸν καὶ τὸ ὑποκείμενον εἰς τὸ ὁποῖον ἐνεργεῖ).

Conclusio. Nemo potest plures fines simpliciter ultimos et totales sibi simul proponere, seu Deo et mammonae servire.

Probatur. Finis ultimus dicitur is ad quem alii fines referuntur, ipse vero ad nullum referrur).

σ. 771: «Sectio Secunda. De Causa Effetrice. Quaestio Prima. Utrum Deus, qui est prima causa effetrice, Mundum creare potuerit ab aeterno.

Existimat sanctus Thomas I. part.

Quaest. 46 art. 2. Mundum potuisse creari ab aeterno, ceteri id negant: qua de re sit.

Conclusio. Mundus ab aeterno creari non potuit).²⁹³

σ. 774: «Quaestio Tertia. Utrum action sit entitas ab agente, seu causa effetrice distincta.

Effectus production, seu influxus causae agentis in subjectum patiens, dicitur istius causae actio: de qua quaeritur utrum sit *entitas* ab agente distincta. Ad cuius quaestionis solutionem sit.

Conclusio. Actio non est entitas ab agente et termino distincta).

293. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 367 (= σ. 129)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 101α.

σ. 85, 1-3: «Ζήτημα ιζ^ο. Πότερον τὸ σωματικὸν αἴτιον πράττει εἰς διάστασιν ἢ οὐ;

Πᾶσα ἐνέργεια σωματικὴ εἰς ἄλλο σῶμα γίνεται διὰ μόνης κινήσεως.

β.π., 20-22: Πρότασις. Δὲν δίδεται φυσικῶς ἐνέργεια σώματος εἰς ἄλλο σῶμα ὅπου κατὰ διάστασιν εἶναι μακρὰ, ἂν δὲν ἐκπεμφθῇ διὰ τῶν μέσων σωμάτων».

σ. 773: «Quaestio Secunda. Utrum causa effatrix corporea agree posit in distans.

Omnis action corporis in aliud corpus motu solo perficitur.

σ. 774: Conclusio. Nulla est, neque esse potest *naturaliter* action corporis in aliud corpus distans, nisi ea per interjecta corpora transmittatur».

Μὲ διαφορετικὴ σειρὰ καὶ ἐνδεδεχέστερη ἀνάλυση ἐκδιπλώνεται ἡ παρουσίαση τῶν παραπάνω Ζητημάτων στὴ Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία:²⁹⁴ «Κεφάλαιον IB'. Ἀνάκρισις τῶν ζητημάτων περὶ τὰ αἴτια γενομένων. Ζήτημα A^ο. Πότερον ἡ πρᾶξις καὶ ἡ ἐνέργεια ἐστὶν ὀντότης διαιρεμένη τῆς ποιητικῆς αἰτίας δηλ. τοῦ ἐνεργούντος»²⁹⁵ «Ζήτημα B^ο. Πότερον ἡ σωματικὴ, ποιητικὴ αἰτία δύναται ἐνεργεῖν εἰς διάστασιν»²⁹⁶ «Ζήτημα Γ^ο. Πότερον ὁ Θεός, ὁ ὁποῖος ἐστὶ τὸ πρῶτον ποιητικὸν αἴτιον ἐδύνατο ἀπ' αἰῶνος δημιουργεῖν τὸν κόσμον»²⁹⁷ «Ζήτημα Δ^ο. Πότερον δύναται δύο ὀλικὰς αἰτίας ἐνεργεῖν τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα»²⁹⁸ «Ζήτημα E^ο. Πότερον ἡ τελικὴ αἰτία ἐστὶν ἀληθὴς αἰτία, καὶ πῶς κινεῖ τὴν ποιητικὴν πρὸς τὸ πράττειν».²⁹⁹

Στὰ «Ζητήματα ἐκ τοῦ B^ο μέρους τῆς Μεταφυσικῆς, δηλαδὴ ἐκ τῆς Πνευματολογίας» τοῦ Συνταγματίου³⁰⁰ ὁ Δαμοδὸς ἐπανέρχεται

294. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, β.π., σ. 328 κ.έ.

295. *Ο.π.*, σ. 328.

296. *Ο.π.*, σ. 332· πβ. σ. 334: «Θέσις. Ὅτι οὐδεμία πρᾶξις καὶ ἐνέργεια σώματος δύναται φυσικῶς φέρεσθαι εἰς ἄλλο διϊστάμενον ἦτοι μακρὰν κείμενον σῶμα, εἰ μὴ ἐκπεμφθῇ διὰ τῶν ἐν μέσῳ σωμάτων».

297. *Ο.π.*, σ. 336· πβ. σ. 338: «Θέσις. Ὁ κόσμος οὐκ ἐδύνατο δημιουργεῖσθαι ἀπ' αἰῶνος».

298. *Ο.π.*, σ. 342· πβ. σ. 344: «Θέσις. Οὐκ ἀντιλέγει δύο αἴτια ὀλικὰ ἐνεργεῖν φυσικῶς τὸ <αὐτὸ> ἀποτέλεσμα, ἐκάστου πράττοντος τῆ ὀλικῆ ἀξία αὐτοῦ».

299. *Ο.π.*, σ. 347· Τὸ «Ζήτημα E^ο» ἀναγράφεται καὶ στὴ σ. 346 καὶ προοιμιάζεται μὲ τὴν ἐπισήμανση: «Μέχρι τοῦδε ἐθεωρήσαμεν τὰ Ζητήματα ἀποβλέποντα πρὸς τὴν ποιητικὴν αἰτίαν, νῦν θεωροῦμεν ἐκεῖνα τὰ ὅποια προσήκουσι τῆ τελικῆ αἰτίῳ».

300. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, β.π., σ. 86 κ.έ.

στὸ Δεύτερο Μέρος τῆς *Metaphysica* τοῦ Purchotius, εἴτε σὲ θέσεις ποὺ εἶχε ἀξιοποιήσει στὸ ἀφετηρικὸ Τμῆμα τοῦ *Συνταγματίου* εἴτε σὲ ἀναπτύξεις τὶς ὁποῖες εἶχε παραλείψει, καὶ μὲ τὸν ἴδιο τρόπο ἀνασυνθέτει τὶς θέσεις τοῦ γάλλου φιλοσόφου, συνοδεύοντας τὴ σχολαστικὴ μέθοδο τῆς διαλεκτικῆς ἐπιδιαίρεσης τῆς ὕλης σὲ «Ζητήματα» μὲ ἐκτενεῖς ἐπεξηγήσεις. Καὶ ἡ συγκεκριμένη ἐνότητα ἀποτελεῖ συνεπτυγμένη ἐκδοχὴ τῶν ἀπόψεων ποὺ καταχωρίζονται στὴ *Μεταφυσικὴ* τοῦ κεφαλήνα διανοητῆ, ὅπως διαπιστώνουμε ἀπὸ τὶς ἀντιπαραβολὲς οἱ ὁποῖες ἀκολουθοῦν:

σ. 86, 6-7: «Ζήτημα α^{ον}. Πότερον ἡ γνῶσις καὶ ἰδέα τοῦ Θεοῦ εἰς ἡμᾶς εἶναι ἔμφυτος καὶ φυσικὴ ἢ ἐπέισακτος καὶ εἰσκεκρυμμένη;».

σ. 87, 1-3: «Λύσεις τῶν ἐνστάσεων. Προτείνουσι α^{ον}: ἡ ἰδέα ἐκεῖνη δὲν εἶναι ἔμφυτος καὶ φυσικὴ, ἢ ὁποῖα διαβαίνει διὰ μέσου τῶν αἰσθήσεων. Ἄλλὰ μὴν ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ...».

σ. 88, 24-27: «Ζήτημα β^{ον}. Πότερον δύναται νὰ κτισθῆ πράγμα ἀπεράντως τέλειον κατηγορηματικῶς ἢ οὐ; Τί εἶναι τὸ κατηγορηματικὸν καὶ συγκατηγορηματικὸν ἀπεράντων, εἴπαμε εἰς τὴν μεταφυσικὴν...».

σ. 280 (97): «Propositio. Extat in nobis idea Dei, sive entis summe perfecti: quae idea neque adventia est, sed innata».

«Responiones ad objecta. Objicies primo. Illa idea non est naturalis, quam per sensus acquirimus. Atqui ideam Dei...».³⁰¹

σ. 324 (113): «Duobus tamen modis sumi solet infinitum in Scholis: scilicet infinitum actu [...] et infinitum potential [...]. Prius dicitur infinitum categorematicum [...] posterius syncategorematicum appellatur...».³⁰²

301. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 39β: «Ἐστω δὴ Πρότασις. Ἐστὶν ἡμῖν ἡ τοῦ Θεοῦ ἰδέα, ἣτοι τοῦ ὄντος τοῦ τελειοτάτου, ἣτις οὐδὲ ἐπέισακτος ἐστίν, οὐδὲ πεποιημένη, ἀλλ' ἔμφυτος»· πβ. φ. 41α: «Λύσεις τῶν ἐνστάσεων. Ἐνστήσεις α^{ον}: ἐκεῖνη ἡ ἰδέα οὐκ ἔστιν ἔμφυτος, ἦν ἡμεῖς διὰ τῶν αἰσθήσεων ἔχομεν. Ἄλλὰ τὴν ἰδέαν τοῦ Θεοῦ...»· βλ. ἐπίσης Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἣτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 396: «Κεφάλαιον Β^{ον}. Περὶ τοῦ τί ἐστὶν ὁ Θεὸς κατὰ τὴν κοινὴν ἔννοιαν τῶν ἀνθρώπων καὶ πότερον ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἡ ἰδέα τοῦ Θεοῦ καὶ γνῶσις»· πβ. σ. 409: «Θέσις Β^{ον}. Ὅτι ἐστὶν ἐν ἡμῖν ἡ ἔννοια τοῦ Θεοῦ, ἣτις ἐστὶν ἔμφυτος καὶ οὐκ ἐπέισακτος».

302. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 69α: «Διτῶς δὲ τὸ ἄπειρον λαμβάνεσθαι ἐν ταῖς Σχολαῖς εἴθισται. Τουτέστιν ἄπειρον ἐνεργεῖα [...] καὶ ἄπειρον δυνάμει [...]. Τὸ ἐνεργεῖα λέγεται ἄπειρον κατηγορημα-

σ. 89, 2: «Πρότασις. Κανένα κτίσμα δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι τέλειον ἀπεράντως κατηγορηματικῶς».

β.π., 13-15: «Λύσεις τῶν ἐνστάσεων. Προτείνουσι α^ο ἕνα αἷτιον ἀπεράντως τέλειον, ὡσὰν ὁ Θεὸς δύναται νὰ κάμη ἔργον ἀπεράντως τέλειον».

σ. 90, 29-30: «Ζήτημα δ^ο. Πότερον τὸ κτίσμα κατὰ θεϊαν χάριν δύναται νὰ κτίσῃ ἄλλο κτίσμα ἢ οὐ;».

σ. 91, 2-3: «Πρότασις α^β. Τὸ κτίσμα ἔμπορεῖ νὰ εἶναι αἰτία καὶ ἀρχὴ ὀργανικῆ τῆς κτίσεως, ἡγουν ἀρχὴ κατ' εὐκαιρίαν».

β.π., 18-19: «Πρότασις β^β. Τὸ κτίσμα δὲν ἔμπορεῖ νὰ εἶναι ἀρχικὴ καὶ ποιητικὴ αἰτία τῆς κτίσεως».

σ. 92, 1-3, 9-19: «Ζήτημα ε^ο. Πότερον ἡ εὐθεΐα συντήρησις εἶναι ἐνέργεια τῆς κτίσεως διηρημένη ἢ οὐ;».

σ. 325 (114): «Propositio Secunda. Nulla substantia create esse potest infinite perfecta».

σ. 325-326 (114): «Responsiones ad objecta. Objicies primo. Causa infinite perfecta qualis est Deus, producere potest effectum infinite perfectum».

σ. 371 (130): «Propositio Secunda. Creatura potest esse causa *instrumentalis* creationis, dummodo per causam instrumentalem intelligatur causa *occasionalis*».

σ. 372 (130): «Propositio Tertia. Alienum a ratione videtur ullam creaturam posse creare, ut causam principem, quae nempe propria virtute operatur. Ita Sanctus Thomas loco supra laudato».³⁰³

τικόν, [...] τὸ δὲ δυνάμει συγκατηγορηματικόν»· πβ. φ. 69β: «Πρότασις Β^β. Οὐδεμία κτιστὴ οὐσία ἀπείρως τελεία δύναται εἶναι»· [ὁ Purchotius παραπέμπει στὸν Thomas Aquinas (*Summa Theologiae*, β.π., Pars I, qu. 7, art 2), ἀναφορὰ τὴν ὁποία ἀποσιωποῦν τόσο ὁ Δαμοδὸς ὅσο καὶ ὁ Βούλγαρης]· πβ. φ. 70α: «Λύσεις τῶν ἐνστάσεων. Ἐνστάσεις α^ο: ἡ αἰτία ἢ ἀπείρως τελεία παραγαγεῖν δύναται ἀποτέλεσμα ἀπείρως τέλειον»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, β.π., σ. 475: «Κεφ. στ'. Περὶ τοῦ πότερον εἶναι ἀπεράντος ὁ Θεός»· πβ. σ. 478: «Ὅτι οὐ δύναται εἶναι ἀπεράντως τελεία, οὐδεμία κτιστὴ φύσις καὶ οὐσία».

303. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, β.π., φ. 104α: «Πρότασις Β^β. Τὸ κτίσμα δύναται εἶναι αἰτία ὀργανικῆ τῆς κτίσεως, ἡνίκα ἀντι ὀργανικῆς ἢ αἰτία ἥτις λέγεται κατ' ἀφορμὴν νοηθείη»· πβ. φ. 104β: «Πρότασις Γ^β. Ἄλλότριον τοῦ λόγου δοκεῖ, τὸ δύνασθαι κτίζειν τὸ κτίσμα ὡς αἰτία ἀρχικὴ καὶ κυρία ἴδια ἐνεργούσα δύναμις». Ἡ ἀναφορὰ στὸν Thomas Aquinas ἀποσιιάζει ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Δαμοδοῦ καὶ τὴ μετὰφραση τοῦ Βούλγαρη.

«Ἡ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ [...]. Ὅθεν ὀρίζεται ἢ συντήρησις συνεχῆς καὶ ἀδιάκοπος κτίσις...».

ῥ.π., 18-19: «Πρότασις. Ἡ εὐθεία συντήρησις δὲν εἶναι ἐνέργεια διηρημένη ἀπὸ τὴν κτίσιν».

σ. 93, 12-13: «Πότερον τὰ κτίσματα ὅλα ἔχουσι χρεῖαν ἀπὸ τὴν συντήρησιν τοῦ Θεοῦ ἢ οὐ;».

ῥ.π., 17-18: «Πρότασις. Τὰ κτίσματα ὅλα ἔχουσι χρεῖαν ἀπὸ τὴν παντοτινὴν συντήρησιν τοῦ Θεοῦ».

σ. 94, 16-17, 21-22: «Ζήτημα ζ^ο. Πότερον ὁ Θεὸς διορίζει καὶ πῶς διορίζει τὴν θέλησιν τοῦ ἀνθρώπου εἰς τὰ ἔργα αὐτῆς».

ῥ.π., 21-23: «Ὁνόματι λοιπὸν κινήσεως, ὀρισμοῦ καὶ προορισμοῦ νοοῦσιν οἱ φιλόσοφοι πράξιν καὶ ἐνέργειαν μιᾶς αἰτίας, διὰ τῆς ὁποίας κινεῖται καὶ διορίζεται εἰς ἔργον ἄλλη αἰτία».

ῥ.π., 29-31: «Διορισμὸς μερικὸς εἶναι ἐκεῖνος, διὰ τοῦ ὁποίου ἢ νοητικὴ οὐσία κινεῖται καὶ ἐγείρεται νὰ πράξῃ κανένα μερικὸν ἔργον. Καὶ τοῦτο πάλιν

σ. 374 (131): «Actio Dei [...]. Itaque conservatio est veluti *continuata quaedam ac minime interrupta creatio*».

σ. 375: «Propositio Prima. Conservatio directa non videtur esse actio ab ipsa creatione distincta».³⁰⁴

σ. 376 (132): «Propositio Secunda. Creaturae omnes egent directa Dei conservatione».³⁰⁵

σ. 395 (138): «Motionis, seu praemotio- nis, aut praedeterminationis nomine intelligitur praevius quidam actus, aut influxus unius rei, vel causae in aliam, quo haec ad actum, seu motum determinatur».³⁰⁶

σ. 396 (139): «Praemotio seu praedeterminatio specialis dicitur, qua quaedam causa secunda spiritalis ad actum aliquem specialem a Deo movetur, aut excitatur;

304. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ῥ.π., φ. 106α: «Πρότασις Α^η. Ἡ εὐθεῖα διατήρησις οὐ δοκεῖ τῆς κτίσεως διακρίνεσθαι...»· πβ. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἢτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ῥ.π., σ. 537: «Κεφ. ια'. Περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς συντηρητοῦ». «Ἡ πράξις γὰρ τῆς δημιουργίας καὶ συντηρήσεως μία ἐστὶ καὶ ἀδιαίρετος»· σ. 539: «Διαιροῦσι τὴν συντήρησιν εἰς εὐθεῖαν καὶ πλαγίαν».

305. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ῥ.π., φ. 107β: «Πάντα τὰ κτίσματα δέονται τῆς εὐθείας τοῦ Θεοῦ διατηρήσεως»· Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσική ἢτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ῥ.π., σ. 541: «πάντα τὰ κτίσματα χρήζουσι τῆς συντηρήσεως τοῦ Θεοῦ. Δείκνυται...».

306. Ὁ.π., φ. 122α: «Τῷ τῆς κινήσεως, ἢ προκινήσεως, ἢ προσδιορισμοῦ ὀνόματι νοεῖται προηγουμένη τις ἐνέργεια, ἢ εἰσροή τινας αἰτίας εἰς τι ἢ τοῦτο πρὸς ἐνέργειαν ἢ κίνησιν διορίζεται».

ἄλλος εἶναι φυσικὸς ἄλλος ἠθικὸς».

rursusque duplex est, scilicet vel physica, vel moralis».³⁰⁷

Πρόκειται γιὰ τὸ ἐκτενέστερο *Ζήτημα* τοῦ *Συνταγματίου τῆς Μεταφυσικῆς* στὸ ὁποῖο ἐξετάζονται ὁ προορισμὸς, ἡ θεία πρόνοια καὶ ἡ ἀνθρώπινη ἐλευθερία, ἡ συνδρομὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ συντήρηση τοῦ κόσμου μὲ βᾶση τὸ περιεχόμενο τῶν κεφαλαίων «VII. De Deo conservante, et providente» («Περὶ Θεοῦ διατηροῦντος καὶ προνοοῦντος») καὶ «VIII. De Deo movente et concurrente» («Περὶ Θεοῦ κινοῦντος καὶ συντρέχοντος»), τοῦ Α' Τμήματος τοῦ Β' Μέρους τῆς *Metaphysica (Pneumatologiae)*,³⁰⁸ καὶ ὁ Purchotius, σημειώνοντας ὅτι ἡ διεξοδικότερη ἀνάπτυξη τῶν συναφῶν θεμάτων ἀνήκει στοὺς θεολόγους («sed uberior earum tractatio Theologos respicit»),³⁰⁹ προβαίνει σὲ μία λεπτομερῆ ἰστορία τοῦ προβλήματος μὲ ἐπίκεντρο τὶς θέσεις τοῦ Augustinus. Ἀναφορικὰ μὲ τὸ ζήτημα τοῦ προορισμοῦ ποὺ ἀπασχόλησε τὴ θεολογικὴ καὶ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ Μεσαίωνα καὶ τῶν Νεοτέρων Χρόνων,³¹⁰ ὁ Δαμοδὸς στὴ *Μεταφυσικὴ* του, διευκρινίζοντας καὶ αὐτὸς

307. Ὁ.π., φ. 123α: «Προκίνησις ἦτοι προσδιορισμὸς εἰδικὸς λέγεται δι' ἧς δευτέρα αἰτία πνευματικὴ πρὸς τινὰ εἰδικὴν ἐνέργειαν παρὰ Θεοῦ κινεῖται ἢ ἐπεγείρεται. Αὐθις δὲ διττὴ ἐστὶ τουτέστιν ἢ φυσικὴ, ἢ ἠθικὴ»: πβ. Βικέντιος Δαμοδὸς, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 573: «Κίνησις μερικὴ λέγεται ἐκείνη, δι' ἧς τὸ πνεῦμα κινεῖται καὶ ἐγείρεται παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τινὰ πρᾶξιν μερικὴν καὶ διορισμένην, ἦτοι πρὸς τι διορισμένον ἔργον, καὶ διαίρεται εἰς κίνησιν μερικὴν φυσικὴν, καὶ εἰς κίνησιν μερικὴν ἠθικὴν λεγομένην».

308. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 374-395 (= σ. 131-137) καὶ 395-438 (= σ. 137-159)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 106α-122α καὶ φ. 122αα-151β'· πβ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ "Μεταφυσικὴ" τοῦ Edmundus Purchotius», ὁ.π., σ. 61. Βλ. ἐπίσης Βικέντιος Δαμοδὸς, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 545: «Κεφ. ββ'. Περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς προνοητοῦ ἦτοι περὶ τῆς θείας προνοίας, ὅπου καὶ περὶ τοῦ θείου προορισμοῦ»· πβ. 449: «Ὁ Θεὸς ἐστὶ προνοητὴς πάντων τῶν κτισμάτων αὐτοῦ. Δείκνυται»: σ. 551: «Δείκνυται δεῦτερον διὰ τοῦ ἐπιχειρήματος τοῦ θείου Δαμασκηνοῦ»: σ. 555: «Περὶ τοῦ θείου προορισμοῦ»: σ. 571: «Κεφ. ιγ'. Περὶ τοῦ Θεοῦ ὡς κινοῦντος καὶ συντρέχοντος ἦτοι περὶ τῆς συνδρομῆς τοῦ Θεοῦ, καθ' ἣν κινεῖ τὰ κτιστὰ αἴτια ἐν τῷ πρᾶττειν».

309. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 393 (= σ. 137)· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, ὁ.π., φ. 121α.

310. Βλ. Th. Mahlmann, «Prädestination», Joahim Ritter † – Karlfried Gründer, *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, Bd. 7, Darmstadt 1989, σσ. 1172-1178.

ὅτι «τὸ μυστήριον τοῦ προορισμοῦ ἴδιον ἐστὶ τῶν θεολόγων»,³¹¹ παρουσιάζει ἀναλυτικότερα τὶς παραδοχές του μὲ τὴν ἀφετηριακὴ ὑπόμνηση ὅτι «τὰ [...] ἐφ' ἡμῖν οὐ τῆς θείας προνοίας ἐστίν, ἀλλὰ τοῦ ἡμετέρου αὐτεξουσίου»,³¹² διατυπώνοντας ρητῶς τὴ διαφωνία του μὲ τὴν περὶ ἀπολύτου προορισμοῦ διδασκαλία τοῦ Augustinus καὶ μὲ ὅσους τὴν υἰοθέτησαν. Ὅπως γράφει, «τὴν δόξαν ταύτην τοῦ Αὐγουστίνου ὀλίγοι θεολόγοι κρατοῦσιν, ἔστι γὰρ ἐναντία τῇ κοινῇ τῶν πατέρων διδασκαλίᾳ, μάλιστα ἐστὶ φανερώς ψευδής». ³¹³ Τονίζοντας ὅτι «ἡ πρόγνωσις τοῦ Θεοῦ οὐ βλάπτει τὴν ἀνθρωπίνην ἐλευθερίαν»,³¹⁴ προβάλλει ἐναντι τοῦ ἀπολύτου προορισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποκλείει τὴν ἀνθρώπινη ἐλευθερία, τὶς θεωρητικὲς ἐπεξηγήσεις γιὰ τὸν γενικὸ καὶ εἰδικὸ προορισμὸ καὶ τὴ θέση ὅτι ἡ ἀνθρώπινη βούληση δὲν προσδιορίζεται ἀναφορικὰ μὲ τὶς πράξεις, τὰ «φυσικὰ ἔργα», ἀλλὰ μόνον ὡς πρὸς «τὰ ὑπερφυσικὰ ἀγαθὰ», τὴν κλίση δηλαδὴ τοῦ ἀνθρώπου νὰ ἐπιθυμῆ τὸ ἀγαθὸ καὶ νὰ ἀποφεύγει τὸ κακὸ, ποῦ ὡς ὄντολογικὸ γνῶρισμα συναρτᾶται μὲ τὴ θεία χάρι (agratia).³¹⁵ Πρόκειται γιὰ θεολογικὲς θέσεις οἱ ὁποῖες ἀξιοποιοῦνται ἀπὸ τὴ φιλοσοφικὴ σκέψη τοῦ ὕστερου 17ου καὶ τῶν ἀπαρχῶν τοῦ 18ου αἰώνα, ὅπως μποροῦμε νὰ διαπιστώσουμε ὄχι μόνον ἀπὸ τὸ κείμενο τοῦ Purchotius ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὸ ἔργο τοῦ Malebranche.³¹⁶

σ. 95, 1-5: «Σαφέστερον δὲ ἀπὸ τούς περιπατητικούς ἐξηγοῦσι τὸν φυσικὸν διορισμὸν οἱ νεώτεροι κατὰ σχέσιν πρὸς τὴν διάνοιαν καὶ πρὸς τὴν θέλησιν. Φυ-

311. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 555.

312. Ὁ.π., σ. 551.

313. Ὁ.π., σ. 566· πβ. σ. 568, ὅπου ἀσχεῖ κριτικὴ στὴν περὶ προορισμοῦ ἀντίληψη τοῦ Καλβίνου.

314. Ὁ.π., σ. 503.

315. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 94-106. Τὰ παραθέματα στὶς σ. 99, 23· 102, 25· 106, 2· πβ. Ὁ ἴδιος, *Μεταφυσικὴ ἦτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 568-569: «Λοιπὸν νόησον τὸν προορισμὸν καθάπερ ἡμεῖς ἐξηγήσαμεν αὐτὸν ἐκ τῆς διδασκαλίας τῆς Γραφῆς καὶ τῶν Πατέρων. Ἦγουν ὅτι ἡ ἐκλογή τοῦ ἀνθρωπίνου γένους μετὰ τὴν παρακοὴν τοῦ προπάτορος εἰς τὴν σωτηρίαν, γέγονεν ἀπ' αἰῶνος χωρὶς τῆς προγνώσεως τῶν ἔργων ἡμῶν. [...] ὅθεν φανερόν ἐστὶ, ὅτι ὁ Θεὸς διὰ τὴν αὐτοῦ ἀγαθότητα καὶ φιλανθρωπίαν προόρισε δοῦναι ἡμῖν τὴν χάριν τοῦ καλῶς πράττειν...».

316. Ὁ Γιάννης Πρελορέντζος, «Προσεγγίσεις στὴ θεωρία τοῦ Malebranche

σικὸς διορισμὸς κατὰ σχέσιν πρὸς τὴν διάνοιαν εἶναι φωτισμὸς τῆς διανοίας, τὸν ὁποῖον λαμβάνει ὁ νοῦς ἀπὸ τὸν Θεὸν καὶ νοεῖ τὰ πράγματα, ἐπειδὴ εἰς ἄλλον τρόπον δὲν κινεῖται ἢ διάνοια, παρὰ καθὼς φωτίζεται. Φυσικὸς μερικὸς προσδιορισμὸς σχετικῶς πρὸς τὴν θέλησιν εἶναι τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια, διὰ τῆς ὁποίας ἡ ἀνθρώπινη θέλησις διορίζεται νὰ πράξῃ κανένα ἀγαθὸν ἔργον καὶ νὰ μακραίνῃ ἀπὸ τὸ κακὸν...».

σ. 397 (139): «Praemotio physica specialis respectu intellectus creati est illustratio ipsius intellectus, qua rerum speciebus a Deo informatur, resque ipsas percipit. Non enim alia ratione moveri concipitur intellectus, ut inferius explicabitur. [...] Praemotio Physica specialis respectu voluntaris creatae est actio Dei, qua voluntas creata ad bonum aliquid speciale applicatur, et consequenter a malo retrahitur;».³¹⁷

Στὴ *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτῃ Φιλοσοφία* ἡ πραγμάτευση τῆς ὁμολογίας θεματικῆς εἶναι διεξοδικότερη: «Κατὰ τοὺς νεότερους φιλοσόφους», σημειώνει ὁ Δαμοδός, «συστέλλεται ἡ φυσικὴ μερικὴ κίνησις εἰς τὰ ὑπερφυσικὰ ἔργα. Καὶ διὰ τοῦτο ὀρίζεται οὕτως: φυσικὴ μερικὴ κίνησις σχετικῶς, πρὸς τὴν κτιστὴν θέλησιν, ἐστὶν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς καὶ ἡ κτιστὴ θέλησις διορίζεται παρὰ τοῦ Θεοῦ πρὸς τί μερικὸν ἀγαθὸν καὶ ἀκολούθως ἀφίσταται ἀπὸ τοῦ κακοῦ. Ἡ σαφέστερον ἐστὶ πρᾶξις καὶ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ὁ Θεὸς ἐν τῇ κτιστῇ θελήσει, ὁμοῦ μετ' αὐτῆς γενεᾶ καὶ τίκτει τὴν ἀγάπην τινὸς διορισμένου ἀγαθοῦ, καὶ ἀκολούθως τὴν ἀποστροφὴν τοῦ ἀντιθέτου κακοῦ. [...] Οἱ νεότεροι φιλόσοφοι διδάσκουσιν ἔτι, ὅτι δίδεται ἡ φυσικὴ μερικὴ κίνησις καὶ ἐν τῷ νῷ ἡμῶν, καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερον, εἰ μὴ ὁ φωτισμὸς τοῦ νοῦς ἡμῶν καθόσον παρὰ τοῦ Θεοῦ δέχεται τὰ εἶδη ἧτοι τὰς ιδέας τῶν πραγμάτων, καὶ δι' αὐτῶν νοεῖ τὰ πράγματα: ἀλλὰ περὶ τούτων ἐν τῷ ἰδίῳ τόπῳ».³¹⁸

περὶ παθῶν», β.π., σ. 229-230, ὑπογραμμίζει τὸν «θεμελιώδη ρόλο» ποὺ διαδραματίζουν τὸ προπατορικὸ ἁμάρτημα καὶ τὸ δόγμα τῆς θείας χάριτος «στὴ θεωρία τοῦ Malebranche περὶ παθῶν» (σ. 229).

317. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσικὴ*, β.π., φ. 123β: «Προκίνησις φυσικὴ εἰδικὴ ὡς πρὸς τὴν κτιστὴν διάνοιαν ἐστὶ φωτισμὸς τῆς αὐτῆς διανοίας, δι' ἧς ταῖς τῶν πραγμάτων ιδέαις παρὰ Θεοῦ μορφοῦνται καὶ τὰ αὐτὰ πράγματα ἐπιλαμβάνει. [...] Προκίνησις φυσικὴ εἰδικὴ ὡς πρὸς τὴν θέλησιν τὴν κτιστὴν ἐστὶν ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ἡ κτιστὴ θέλησις πρὸς τι ἀγαθὸν εἰδικὸν διορίζεται καὶ ἐπομένως τοῦ πονηροῦ ἀποσχοινίζεται...». Στὴν ἔκδοσιν τοῦ 1733 ὁ Purchotius τροποποιεῖ τὴ διατύπωση τῶν συγκεκριμένων θέσεων.

318. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτῃ Φιλοσοφία*, β.π., σ. 774-

σ. 106, 5-6: «Ζήτημα η^ο. Πότερον ὁ Θεὸς συντρέχει εἰς ἕλα τὰ ἔργα τοῦ ἀνθρώπου ἢ οὐ;».

«Μετὰ τὴν κίνησιν καὶ τὸν διορισμὸν ἀκολουθεῖ νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν συνδρομὴν τοῦ Θεοῦ, ἡ ὁποία συνδρομὴ κοινῶς ὀρίζεται συνέργεια ἐνδὸς μὲ ἄλλο αἴτιον διὰ νὰ κάμουν τὸ ἴδιον ἀποτέλεσμα, ὡσὰν ὅταν δύο βαστοῦσιν ἐν φόρτωμα».

σ. 398 (140): «Superest concursus, quem simultaneum vocant, qui que vulgo cooperatio unius causae cum alia ad eundem effectum producendum: ut cum duo bajuli simul lecticam ferunt».³¹⁹

Ἐνάλογες θέσεις πληρέστερα διατυπωμένες συναντοῦμε στὴ *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτῃ Φιλοσοφία*: «Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ λέγειν τί ἐστὶν ἡ συνδρομὴ τοῦ Θεοῦ. Ἡ συνδρομὴ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ πρᾶξις καὶ ἐνέργεια αὐτοῦ, δι' ἧς συνεργεῖ ταῖς δευτέραις αἰτίαις καὶ ὁμοῦ μετ' αὐτῶν ποιεῖ τὸ αὐτὸ ἀποτέλεσμα. Ἦγουν ὁ Θεὸς ποιεῖ τὸ δεύτερον αἴτιον ὡς κατώτερον αἴτιον, ποιεῖ ὁμοῦ μετ' ἐκείνου ὁ Θεός, ὡς πρῶτον καὶ γενικόν, καὶ ἀνώτερον αἴτιον. Οἷον καθάπερ δύο ἄνθρωποι ὁμοῦ ἔλκουν ἓνα μέγα λίθον, καὶ ὁμοῦ συνεργοῦσιν ἐν τῷ ἔλκειν τὸν λίθον, οὕτως ὁ Θεὸς ὁμοῦ μετὰ τοῦ β^{ου} αἰτίου ποιεῖ τὸ ἔργον, ὁμοίως ὡσπερ τὰ γράμματα γίνονται παρ' ἑμοῦ καὶ τοῦ καλάμου, ἤτοι διὰ τῆς ἐμῆς πράξεως, καὶ διὰ τῆς πράξεως τοῦ καλάμου, οὕτως λέγουσιν οἱ Σχολαστικοί...».³²⁰ Πρόκειται γιὰ τὴ μεσαιωνικὴ συζήτηση ἀναφορικὰ μὲ τὴ σχέση Θεοῦ-Κόσμου καὶ εἰδικότερα γιὰ τὴ συνδρομὴ τοῦ Θεοῦ (*conkursus Dei*) στὰ δημιουργήματα (*conkursus extraordinarius* καὶ *conkursus ordinarius*),³²¹ ἓνα ζήτημα ποὺ ἀπασχόλησε καὶ τὴ νεότερη σκέ-

775 καὶ 776. Ὁ Δαμοδός, ὅπως σημειώσαμε παραπάνω (σ. 125-126) δὲν ἀποδέχεται τὴ συγκεκριμένη, κατ' οὐσίαν μαλεμβραγχιανή, γνωσιοθεωρητικὴ θέση.

319. Ὁ.π., φ. 124β: «Λεῖπεται ἡμῖν ἀναπτύξαι τὴν συνδρομὴν ἣν συνάλληλον καλοῦσιν, ἣτις κοινῶς ὀρίζεται συνεργία μιᾶς αἰτίας σὺν ἑτέρᾳ, πρὸς τὴν παραγωγὴν τοῦ αὐτοῦ ἀποτελέσματος: ὡς ὅτε δύο φορτηγοὶ τὸ αὐτὸ φορτίον κομίζουσιν».

320. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτῃ Φιλοσοφία*, ἔ.π., σ. 577.

321. Βλ. William J. Courtenay, *Capacity and Volition: A History of the Distinction of Absolute and Ordained Power*, Bergamo, Pierluigi Lubrina, 1990· Lawrence Moonan, *Divine Power: The Medieval Power Distinction up to its Adoption by Albert, Bonaventure and Aquinas*, Oxford 1994· Francis Oakley, «The absolute and Ordained Power of God in Sixteenth – and Seventeenth Century Theology», *Journal of the History of Ideas* 59 (1998), 437-461.

ψη,³²² τόσο τὸν René Descartes³²³ ὅσο καὶ τὸν Christian Wolff³²⁴ γιὰ νὰ ἀναφέρουμε δύο ἐνδεικτικὰ παραδείγματα, ζήτημα τὸ ὁποῖο συνδέεται ἄμεσα μὲ τὴ θεολογικο-φιλοσοφικὴ ἀντίληψη γιὰ τὴ συντήρηση (*conservatio*) ὡς ὀντολογικὸ γνῶρισμα τῆς σχέσης Θεοῦ καὶ Κόσμου. Στὴ θεώρηση τοῦ Δαμοδοῦ ἡ συνδρομὴ ταυτίζεται μὲ τὴ συντήρηση: «Ἀκολουθεῖ ἡμᾶς λέγειν τί δοξάζομεν. Ἡ γὰρ δόξα ἐστὶ τῶν θωμιστῶν διδασκόντων τὴν φυσικὴν μερικὴν κίνησιν τοῦ Θεοῦ ἀναγκαίαν πᾶσιν τοῖς αἰτίοις, καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ θελήσει, ὅπως πράξωσιν, πλὴν τῆς συνδρομῆς οὖν τοῦ Θεοῦ ἡμεῖς δοξάζομεν μετὰ τοῦ Δουράνδου [Durandus Gulielmus S. Porciano de (1270/5-1334)], καὶ πολλῶν ἄλλων θελόντων μὴ εἶναι ἄλλο τὴν συνδρομὴν τοῦ Θεοῦ εἰ μὴ αὐτὴν τὴν συντήρησιν τοῦ Θεοῦ, δι' ἧς ὁ Θεὸς συντηρεῖ τὰ κτιστὰ αἴτια ἐν τοῖς ἔργοις αὐτῶν, καὶ συγχωρεῖ ὅπως ταῖς φυσικαῖς αὐτῶν δυνάμεισι χρῆσονται καὶ πράξωσι. Διὸ οὐ δεχόμεθα τὴν κοινὴν τῶν Σχολαστικῶν δόξα ὅτι συνδρομὴ τοῦ Θεοῦ ἐστὶ ἄλλη πράξις διάφορος τῆς συντηρητικῆς, καθ' ἣν ὁ Θεὸς ὁμοῦ μετὰ τοῦ κτιστοῦ αἰτίου ποιεῖ τὸ ἔργον αὐτοῦ».³²⁵

Στὸ «Ζήτημα θ^ο. Πότερον ἡ ἰδέες γεννῶνται εἰς τὴν διάνοιαν ἢ ἔχουσι τὸ εἶναι ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις;»³²⁶ ἀνασυντίθενται οἱ γνωσιολογικὲς

322. Βλ. Francis Oakley, «The absolute and Ordained Power of God and King in the Sixteenth and Seventeenth Centuries: Philosophy, Science, Politics, and Law», *Journal of the History of Ideas* 59 (1998), 669-690.

323. Βλ. Étienne Gilson, *Index Scolastico – Cartésien*, ὁ.π., σ. 49-50 («Concurs»), σ. 62-64 («Création continuée»). πβ. Peter McLaughlin, «Descartes on Mind-Body Interaction and the Conservation of Motion», *Philosophical Review* 102 (1993), 155-182, ἰδ., σ. 160-161.

324. Christian Wolff, *Theologia Naturalis methodo scientifica pertractata*, Pars I.2, Cap. V., §§ 754-949: «De Creatione et Providentia divina»: Cap. VI., §§ 950-979: «De Jure Dei in Creaturas», στό: Christian Wolff, *Gesammelte Werke*, Hrsg., von Jean École et al., Bd. 7.2., Hildesheim – New York 1978, σ. 727-929 καὶ 929-979 ἀντίστοιχα· πβ. Christian Wolff, *Theologia Naturalis*, Pars II., Cap. IV., §§ 309-387: «De Creatione et Potentia Dei»: Cap. V., §§ 388-410: «De Providentia et aliis nonnullis attributis divinis», στό: Christian Wolff, *Gesammelte Werke*, Bd. 8, σ. 275-347 καὶ 348-368 ἀντίστοιχα. Γιὰ τὶς συνάψεις τοῦ βολφμανοῦ κειμένου μὲ τὶς οἰκεῖες θέσεις ἐνὸς χειρογράφου μαθηματάρου Μεταφυσικῆς τοῦ Ἄθων. Ψαλίδα (1767-1829) βλ. Παναγιώτης Νοῦτσος, «Ἐνα μαθηματάρου “Μεταφυσικῆς” τοῦ Α. Ψαλίδα», στό: Παναγιώτης Νοῦτσος, *Νεοελληνικὸς Διαφωτισμὸς* (σημ. 9), σ. 427-435, ἰδ., σ. 432.

325. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, ὁ.π., σ. 582.

326. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματῆριον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 108-111.

ἀπόψεις που ἐκτέθηκαν στὸ δεῦτερο κεφάλαιο τοῦ Τρίτου Μέρους τοῦ *Συνταγματίου*³²⁷ καὶ ἡ διαφωνία πρὸς τὸ ἀριστοτελικὸ-σχολαστικὸ ἀξίωμα *Nihil est in intellectu quod non prius fuerit in sensu*³²⁸ ἐπιρρῶνεται μὲ ἐπιχειρήματα γιὰ τὴν παθητικὴ φύση τῆς διάνοιας καὶ τὴν ὑπαρξὴ ἐμφύτων ἰδεῶν, τὰ ὁποῖα μορφοποιῦνται μὲ βάση τὴν αὐγουστίνεια-καρτεσιανὴ διδασκαλία. Μὲ τὴ διατύπωση τοῦ κειμένου, «εἰς ἀντίρρησην τῶν περιπατητικῶν λέγομεν, δίδονται ἔμφυτοι ἰδέαι εἰς τὸν νοῦν, ἡ ὁποῖαις δὲν γεννῶνται φυσικῶς ἀπὸ τὰς αἰσθήσεις, ἀλλὰ διαθετικῶς, ἤγουν ἡ αἰσθήσεις δὲν εἶναι φυσικὸν καὶ ποιητικὸν αἴτιον τῶν ἰδεῶν, ἀλλ' αἴτιον κατ' εὐκαιρίαν καὶ διάθεσιν, εἰς ὅσον δίδουσιν ἀφορμὴν νὰ γεννηθοῦν εἰς τὸν νοῦν».³²⁹ Πρόκειται γιὰ μία ἐδραία γνωσιοθεωρητικὴ θέση τοῦ Δαμοδοῦ που συναντοῦμε καὶ σὲ ἄλλα ἔργα του.³³⁰

Τὸ *Συνταγματίον* τῆς *Μεταφυσικῆς* ὀλοκληρώνεται μὲ τὸ «Ζήτημα ι'». Πότερον αἱ ψυχικαὶ ἔξεις εἶναι ὄντοτες ἢ ποιότητες διηρημέναι ἐκ τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος ἢ οὐ;», στὸ ὁποῖο οἱ ἔξεις, ἀνάμεσα στὶς ὁποῖες ὡς σημαντικότερη ἀναγνωρίζεται ἡ «γνώση», ἐρμηνεύονται μέσα ἀπὸ τὸ πρίσμα τῆς καρτεσιανῆς ἀντίληψης περὶ τῶν ζωτικῶν πνευμάτων, που δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ «τὸ λεπτότερον» καὶ «καθαρώτατον τοῦ αἵματος μέρος»,³³¹ τὴ θεωρία τῶν ἰχνῶν, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν τὶς ἐντυπώσεις που προκαλοῦνται ἀπὸ τὶς κινήσεις τῶν ζω-

327. *Ο.π.*, σ. 44 κ.έ.· πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 472 κ.έ. (= σ. 171 κ.έ.)· Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὅ.π., φ. 176 κ.έ.

328. Ὁ Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 485 (= σ. 176) [Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὅ.π., φ. 185α] μνημονεύει τὸ «in Scholis axioma: nihil est in intellectu, quod prius non fuerit in sensu», γιὰ τὴν ἀναίρεση τοῦ ὁποῖου ἐπικαλεῖται ἀπόψεις τοῦ Augustinus. Βλ. καὶ σημ. 31.

329. Βικέντιος Δαμοδός, *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς*, ὅ.π., σ. 109, 1-6· πβ. Κώστας Θ. Πέτσος, «Ψυχὴ – σῶμα στὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ», ὅ.π., σ. 181.

330. Κώστας Θ. Πέτσος, «Ἀνθρωπολογία καὶ Γνωσιοθεωρία στὶς ἀπαρχές τοῦ 18ου αἰῶνος», ὅ.π., σ. 64 κ.έ.

331. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 509 (= σ. 184): «Omnis autem humani corporis motus per spirituum animalium fluxum percipitur [...], qui spiritus animales nihil aliud sunt, quam subtilior et purior sanguinis portio...»· πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὅ.π., φ. 201α: «πᾶσα τοῖνον τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος κινήσεις διὰ τῆς τῶν ζωτικῶν πνευμάτων ἐπιλαμβάνεται εἰσροῆς [...], ἅτινα ζωτικὰ πνεύματα οὐδὲν ἕτερον εἰσίν, εἰ μὴ λεπτότερόν τε καὶ καθαρώτερον τοῦ αἵματος μέρος...».

τικῶν πνευμάτων («per spirituum animalium») στὸν ἀνθρώπινο ἐγκέφαλο καὶ τὴν («κατ' ἀφορμὴν») κοινωνία ψυχῆς-σώματος.³³² Στὴ συγκεκριμένη ἐνότητα ἀναπλάθεται τὸ περιεχόμενο τοῦ ἔκτου κεφαλαίου τοῦ Τρίτου Μέρους τῆς *Metaphysica* τοῦ Purchotius ποὺ ἐπιγράφεται «De naturalibus humanae mentis habitibus» («Περὶ τῶν φυσικῶν τοῦ ἀνθρωπίνου νοῦς ἕξεων»),³³³ στὸ ὁποῖο συμπεκνώνεται ἡ καρτεσιανὴ ἀνθρωπολογία. Ὁμόθεμες εἶναι καὶ οἱ ἀναπτύξεις ποὺ ἐμπεριέχονται στὰ ἀκροτελεύτια κεφάλαια τῆς *Μεταφυσικῆς* («κστ'. Περὶ τῶν φυσικῶν ἕξεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς»)³³⁴ καὶ τῆς *Φυσιολογίας* («ζ'. Περὶ τῶν ἕξεων τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς»)³³⁵ τοῦ Δαμοδοῦ.

σ. 112, 3-9: «Ἀπὸ τὰς ἕξεις, ἄλλαις εἶναι ὑπερφυσικαῖς τὰς ὁποίας προχέει ἡμᾶς ὁ Θεός, ὡσάν ἡ πίστις, ἡ ἐλπὶς, καὶ ἡ ἀγάπη τοῦ Θεοῦ περὶ τῶν ὁποίων ὁμολογοῦσιν οἱ θεολόγοι, ἄλλαις εἶναι φυσικαῖς, ἡ ὁποῖες διὰ τῶν συχῶν πράξεων γίνονται εἰς ἡμᾶς καὶ κρέμονται ἀπὸ ἡμᾶς. Ὅθεν σαφέστερον ἡ φυσικὴ ἕξις ὀρίζεται εὐκολία τοῦ πράττειν, ὁποῦ ἐγεννήθη ἀπὸ τὰς συχῶν πράξεις, μὲ τὰς ὁποίας πολλάκις ἐπράξαμεν τὸ ἴδιον πράγμα».

σ. 507 (184): «Ex habitibus porro alii sunt supernaturales, quos nempe Deus infundit nobis sine nobis; ideoque dicuntur infusi, ut fides, spes, et charitas, de quibus hic non agimus: alii sunt naturales, qui repetitis actibus comparantur; unde etiam acquisiti vocantur. Quare breviter habitus acquisitus definiri potest agendi facilitas repetitis actibus comparata».³³⁶

σ. 113, 2-4: «Πρότασις πρώτη. Αἱ δια-

σ. 509 (184): «Propositio I. Habitus

332. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Ψυχὴ – σῶμα στὴ φιλοσοφικὴ θεώρηση τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ», β.π., σ. 181.

333. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 507 (184): πβ. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, β.π., φ. 200α· Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρης καὶ ἡ “Μεταφυσική” τοῦ Edmundus Purchotius», β.π., σ. 67.

334. Βικέντιος Δαμοδός, *Μεταφυσικὴ ἤτοι Πρώτη Φιλοσοφία*, β.π., σ. 880.

335. Βικέντιος Δαμοδός, *Φυσιολογία αἰτιολογική*, β.π., σ. 665.

336. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, β.π., φ. 200β: «Ἐκ τῶν ἕξεων οὖν, αἱ μὲν εἰσὶν ὑπερφυσικαί, ἅς δηλαδὴ ὁ Θεὸς ἐν ἡμῶν ἐκχέσει ἄνευ ἡμῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐκκεχυμένα λέγονται, οἷον πίστις, ἐλπὶς, καὶ ἀγάπη, περὶ ὧν ἐναυθὰ οὐ διαλαμβάνομεν· αἱ δὲ εἰσὶ φυσικαὶ αἵτινες πεπολλαπλασιασμέναις κτῶνται ταῖς ἐνεργείαις, ὅθεν καὶ ἐπίκτητοι ἠκουσαν. Διὰ βραχέων οὖν ἡ ἐπίκτητος ἕξις δύναται ὀρισθῆναι εὐκολία τοῦ ἐνεργεῖν, πεπολλαπλασιασμέναις ταῖς ἐνεργείαις κτηθεῖσα».

νοητικά ἔξεις, ὡσάν ἡ ἐπιστήμιας καὶ τέχνιας, δὲν εἶναι ὀντότητες ὑπάρχουσαι εἰς τὴν διάνοιαν, ἀλλὰ κρέμονται ἀπὸ τὴν ἐλευθέραν διόδουσιν τῶν πνευμάτων τῶν ζωτικῶν».

intellectualles, cujusmodi sunt *scientiae*, non sunt merae qualitates spirituales, humanae menti inhaerentes; sed magna ex parte in impressis cerebro vestigiis, liberiori spirituum animalium fluxu, et omnium, ut vocant, impedimentorum remotione consistunt».³³⁷

Συμπεράσματα

Εἶναι ἐμφανὲς ἀπὸ τὴν ἀνάλυση ποὺ προηγήθηκε ὅτι ἡ βασικὴ πηγὴ τοῦ φιλοσοφικοῦ *Corpus* τοῦ Βικεντίου Δαμοδοῦ εἶναι τὸ φιλοσοφικὸ ἔργο τοῦ Edmundus Purchotius, τὸ ὁποῖο συνιστᾷ μία συστηματικὴ ταξιθέτηση τῆς φιλοσοφικῆς συζήτησης ποὺ διεξαγόταν στὰ τέλη τοῦ 17ου καὶ στὶς ἀπαρχὲς τοῦ 18ου αἰώνα στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο ἀναφορικὰ μὲ τὰ ἐπιστημολογικὰ ζητήματα τῆς γνωσιοθεωρίας, τὴν ἀνθρωπολογία, τὰ μεταφυσικὰ ἐρωτήματα, τὴν ἠθικὴ ἀξιολογία καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ γνώση γιὰ τὸν συμπαντικὸ μεγάλοςμο, τὸν ἄνθρωπο καὶ τὸν μικρόκοσμο τοῦ φυσικοῦ περιβάλλοντος. Τὸ πολὺπτυχο συγγραφικὸ ἔργο τοῦ Purchotius ἀποτελεῖ τὸ πρότυπο τοῦ Βικέντιου Δαμοδοῦ, ὁ ὁποῖος μὲ τὴ δική του σύνθεση ἀποβλέπει νὰ προσφέρει μία θεωρητικὴ πρόταση γιὰ ὅλους τοὺς τομεῖς τοῦ ἐπιστητοῦ, ποὺ λειτουργεῖ ταυτόχρονα καὶ ὡς πινακοθήκη τῆς ἱστορίας τῶν προβλημάτων καὶ τῶν ἀπαντήσεων οἱ ὁποῖες δόθηκαν τόσο στὴν Ἀρχαιότητα ὅσο καὶ στὸν Μεσαίωνα καὶ τοὺς Νεότερους Χρόνους. Ὁ κεφαλήνας διανοητῆς συγγράφει τὸ φιλοσοφικὸ του ἔργο σὲ μία περίοδο κατὰ τὴν ὁποία στὸ πεδίο τῆς ἐπιστημονικῆς συζήτησης τὰ δεδομένα τῆς πειραματικῆς φιλοσοφίας διαμορφώνουν ἕνα νέο πρίσμα θεώρησης τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου καὶ ἡ καρτεσιανὴ φυσικὴ φαινόταν νὰ ἀποτελεῖ μία πει-

337. Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 201β: «Πρότασις Αῲ. Αἱ νοεραὶ ἔξεις, οἷαι εἰσὶν αἱ ἐπιστῆμαι, οὐκ εἰσὶν ἀπλάϊ ποιότητες πνευματικαί, τῶ ἀνθρωπίνῳ νῶ ἔνυπάρχουσαι· ἀλλὰ μᾶλλον ἐν τοῖς ἐντετυπωμένοις ἐν τῶ ἐγκεφάλῳ ἴχνησι, καὶ τῇ ἐλευθέρᾳ τῶν ζωτικῶν πνευμάτων εἰσροῇ, καὶ τῇ ἀποβολῇ πάντων τῶν κωλυμάτων ὑφίστανται». Στὸ *Συνταγματικὸν τῆς Μεταφυσικῆς*, ὁ.π., σ. 114, 10, ὁ Δαμοδὸς ἀναφέρεται στὸν Ὀρατοριανὸν Ἰωάννη Μορίνο (βλ. καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸ τῆς Βασιλικῆς Μπόμπου-Σταμάτη, ὁ.π.). Πβ. Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 514 (= σ. 186: Johannes Morino)· Εὐγένιος Βούλγαρης (μτφρ.), E. Purchotius, *Μεταφυσική*, ὁ.π., φ. 205α.

στική έρμηνεία, ό έξελικτικός όμως χαρακτήρας τής σκέψης του και ή έτοιμότητά του να έπαναπροσδιορίσει τή στάση του έναντι τών έπιστημονικών θεωριών διαφαίνονται στή βαθμιαία αποδέσμευση από τó έπιστημολογικό παράδειγμα τής καρτεσιανής φυσικής και τήν άναγνώριση τής σημασίας τής νευτώνειας φιλοσοφίας, τήν όποία προσέγγισε στήν ύστερη περίοδο τής συγγραφικής του δραστηριότητας μέσω του έργου *Elementa Physicae* του Petrus van Musschenbroek (1692-1761).³³⁸

Στό επίπεδο τής φιλοσοφικής άνερεύνησης τόσο ή άνθρωπολογία όσο και ή γνωσιοθεωρία του Δαμοδοΰ έμφοροΰνται από τήν καρτεσιανή διδασκαλία, όπως μορφοποιήθηκε μέσα από τήν αύγουστίνεια άνάγνωση τών θεμελιωδών άπόψεων του Descartes για τήν ύπαρξη και τή συνάρτησή της με τή νόηση ως έμμενοΰς δυνατότητας τής άνθρώπινης ψυχής.³³⁹ Όσον άφορά τή Μεταφυσική ό Δαμοδός είναι ό πρώτος νεόλληνας στοχαστής που υίοθετεί τόν νέο τρόπο πραγμάτευσης τών όντολογικών και ψυχολογικών ζητημάτων, ό όποϊος καθιερώθηκε τόν ύστερο 17ο αϊώνα ως διανοητικό έγχείρημα ύπέμβασης τής σχολαστικής μεθόδου διερεύνησής τους, και στόν παραδοσιακό προβληματισμό ένοφθαλμίζει τις προσεγγίσεις τών Νεοτέρων, δηλαδή τών καρτε-

338. Βικέντιος Δαμοδός, *Έπιτομή Φυσιολογίας* (χφ. Ίακωβάτων, φ. 222), στό: Βασιλική Μπόμπου-Σταμάτη, *Ό Βικέντιος Δαμοδός*, ό.π., σ. 318 και 511, σημ. 109· πβ. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Νικόλαος Ζερζούλης (ca. 1710-1773) και Petrus van Musschenbroek (1692-1761). Νέα Στοιχειά», *Ό Έραμιστής* 23 (2001), 48-96, ίδ., σ. 93 και 96. Τά *Elementa Physicae* εκδόθηκαν τó 1734, τó 1741 (Editio altera) και τó 1745 (Editio nova) και έκτοτε σημείωσαν πολλές άναθεωρημένες εκδόσεις.

339. Κώστας Θ. Πέτσιος, «Άνθρωπολογία και Γνωσιοθεωρία στις άπαρχές του 18ου αϊώνος» (σημ. 6), σ. 47 κ.έ. Για τή θεμελιώδη λειτουργία τής άμφιβολίας στήν άυτοσυνειδησία του ύποκειμένου βλ. Augustinus, *De Civitate Dei Libri XXII*, (Recognoverunt Bernardus Dombart – Alfonsus Kalb, vol. I., Darmstadt 1981, σ. 498), lib. XI, cap. XVII: «Si enim fallor, sum». Βλ. έπίσης Augustinus, *De Libero Arbitrio*, Lib. II, cap. 3, num. 7 (= J.-P. Migne, *Patrologia Latina*, tomus 32, στ. 1243-1244)· *Ό ίδιος*, *De Trinitate*, lib. X, cap. IX, num. 12: «Quomodo mens cognoscat se ipsam»· cap. X, num. 13: «Quod mens nosse se cupiens nihil eorum de se opinari debeat de quibus scit esse dubitandum» (= J.-P. Migne, *Patrologia Latina*, tomus 42, στ. 980-981)· πβ. Μάξιμος Πλανούδης, *Άύγουστίνου, Περί Τριάδος* (σημ. 257), Α, σ. 579, 581: «θ'. Πώς άν ό νοΰς γινώσκει έαυτόν»· αι'. «Ότι ό νοΰς γινώσκειν έαυτόν έφιέμενος οΰδέν τούτων περι έαυτού δοξάζειν όφείλει, περι όν οΰδε δέον όν άμφιβάλλει».

σιανῶν φιλοσόφων, πού μορφοποίησαν ἕναν ὀρίζοντα πλατωνίζουσας σκέψης με ὑπόβαθρο τῆς φιλοσοφικῆς ἀντιλήψης τοῦ Augustinus.³⁴⁰ Οἱ θεωρητικῆς προκείμενες τοῦ συγκεκριμένου φιλοσοφικοῦ ρεύματος σέ συνάφεια με τὴν ὀρθόδοξη πνευματικὴ παρακαταθήκη τοῦ Δαμοδοῦ, ὁ ὁποῖος συχνὰ ἐπικαλεῖται στὶς ἀναπτύξεις του τὸν Ἰωάννη Δαμασκηνό, εἶναι ἐμφανεῖς τόσο στὴ Μεταφυσικὴ ὅσο καὶ στὸ Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς,³⁴¹ τὸ ὁποῖο ὅπως διαπιστώσαμε συντίθεται με βάση τὴ *Metaphysica* καὶ τῆς κωδικοποιημένες θέσεις πού ἀποτυπώνονται στὴ «Series Disputationum Scholasticarum» πού ἐμπεριέχονται στὶς *Exercitationes Scholasticae* τοῦ Purchotius, κείμενα στὰ ὁποῖα ἡ μεσαιωνικὴ ἐννοιολογία καὶ ἡ σύστοιχη μεθοδολογία ἔρευνας τῶν μεταφυσικῶν προβλημάτων συγκερῶνται με τὴν καρτεσιανὴ καὶ μετακαρτεσιανὴ φιλοσοφία, ὅπως ἐκβάλλει στὸ ἔργο τοῦ Nicolas Malebranche, οἱ ἀπόψεις τοῦ ὁποῖου ὅμως, ἐνῶ ἀπηχοῦνται στὴ σκέψη τοῦ Purchotius, δὲν

340. Γὰρ τῆς ἑλληνικῆς μεταφράσεις τῶν ἔργων τοῦ Augustinus βλ. Δημήτρης Ζ. Νικήτας, «Ἡ παρουσία τοῦ Αὐγουστίνου στὴν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία», *Κληρονομία* 14 (1982), 7-25· πβ. καὶ τὴ βιβλιογραφία πού παραθέτουν οἱ Μανόλης Παπαθωμόπουλος – Ἰσαβέλλα Τσαβαρῆ – Gianpaolo Rigotti (ἐπιμ.), Μάξιμος Πλανούδης, Αὐγουστίνου, *Περὶ Τριάδος* (σημ. 257), σ. XLVII, σημ. 147. Τὸ ἔργο τοῦ Purchotius συνιστᾷ μία ἐμμεση πηγὴ, ἄγνωστη ὡς σήμερα, μέσω τῆς ὁποίας κοινοποιεῖται ἡ σκέψη τοῦ Augustinus στὸν Νεώτερο Ἑλληνισμό.

341. Ὅρισμένες θέσεις ἀπὸ τὰ συγκεκριμένα κείμενα ἀξιοποιοῦνται ἀπὸ τὸν Δαμοδὸ καὶ στὰ θεολογικὰ του ἔργα, τὴ *Θεολογία Δογματικὴ κατὰ συντομίαν ἢ τε Συνταγματίον Θεολογικόν* (σημ. 5) καὶ *Θεὸς καὶ ἱερὰ διδασκαλία ἤτοι Θεολογία εἰς ἀπλὴν διάλεκτον*... Βλ. τὰ περιεχόμενα τοῦ τελευταίου ἔργου στό: Ἀρχιμ. Ἀγαθάγγελος Λοντόπουλος (ἐπιμ.), Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρου, *Θεολογικόν*. Νῦν τὸ πρῶτον ἐκδιδόμενον. Ἐν Βενετίᾳ 1872, σ. να'-ογ' (= ἐπανέκδοση με ἐπιμ. Ἀρχιμ. Εἰρηναίου Δεληδῆμου, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 59-75)· πβ. Βασιλικὴ Μπόμπου-Σταμάτη, *Ὁ Βικέντιος Δαμοδός*, ὅ.π., σ. 592-609. Σημειώνουμε ἐνδεικτικὰ ὅτι ἡ κριτικὴ πού ἀσκεῖ ὁ Δαμοδός στὸν Spinoza [κατὰ τὸ ἔτος αχρ^ο ἐτυπώθη ἐν βιβλίον ὀνομασθὲν Πραγματεία θεολογικοπολιτικὴ, εἰς τὸ ὁποῖον φαίνεται ἡ ἄθεος διδασκαλία ἐνὸς ὀνόματι Σπινόζα...» (*Θεολογία Δογματικὴ*, χφ. Βατοπαιδίου, σ. 53), στό: πρωτ. Γεώργιος Δ. Μεταλληνός, «Βικέντιος Δαμοδός. Προσπάθεια διασύνδεσης ὀρθόδοξης καὶ δυτικῆς θεολογίας τὸν ΙΗ' αἰῶνα», στὸ βιβλίον τοῦ ἰδίου *Παράδοση καὶ Ἀλλοτρίωση. Τομὲς στὴν πνευματικὴ πορεία τοῦ Νεώτερου Ἑλληνισμοῦ κατὰ τὴ μεταβυζαντινὴ περίοδο*, Ἀθήνα 1986, σ. 80, σημ. 90] προϋποθέτει τὴν ὀμολογία στάση τοῦ Edmundus Purchotius, *Metaphysica*, σ. 279-280 (= σ. 96)· πβ. Κωνσταντῖνος Θ. Πέτσιος, «Ὁ Εὐγένιος Βούλγαρις καὶ ἡ "Μεταφυσικὴ" τοῦ Edmundus Purchotius», ὅ.π., σ. 41, ὅπου καὶ τὸ σχετικὸ παράθεμα.

συναντούν την άποδοχή του Δαμοδοῦ, που ἐκθέτει τίς γνωσιοθεωρητικές του ἀντιλήψεις ἐπηρεασμένος ἀπὸ τὴν αὐγουστίνεια ἀφόρμηση τῆς διατύπωσής τους. Ἡ διακρίβωση τῶν σχέσεων ἀνάμεσα στὸ *Συνταγματίον τῆς Μεταφυσικῆς* καὶ τὴ *Metaphysica* τοῦ Purchotius μᾶς ὀδηγεῖ στὴ διαπίστωση ὅτι ἡ συγγραφή τοῦ *Συνταγματίου* προηγεῖται τῆς σύνθεσης τῆς *Μεταφυσικῆς* τοῦ Δαμοδοῦ, ἀφοῦ στὸ πρῶτο ὁ κεφαλήνας διανοητῆς ἀκολουθεῖ *punctum per punctum* τὰ λατινικὰ πρότυπα του καὶ στὸ δεύτερο ἡ ἀνάλυση εἶναι ἐνδελεχέστερη.

Ὁ Δαμοδὸς μὲ τὸ ἔργο του μετέχει στὴ συγκαιρινὴ του φιλοσοφικῆ καὶ ἐπιστημονικῆ συζήτηση ἢ ὁποῖα διεξάγονταν ἐκεῖνη τὴν περίοδο στὸν εὐρωπαϊκὸ χῶρο καὶ μὲ τὴν πολύπτυχη διδασκαλία του καθιστᾷ τοὺς μαθητὲς του κοινωνοὺς ἑνὸς ἐρμηνευτικοῦ διαλόγου μὲ θεμελιώδη προβλήματα ποὺ ἀφοροῦν τὴ σχέση τοῦ ἀνθρωπίνου ὑποκειμένου μὲ τὸν ἑαυτό του, τὸν Θεὸ καὶ τὴν ἀντι-κείμενη πραγματικότητα, ἢ ὁποῖα προπελεύεται μέσω τοῦ πειράματος καὶ τῶν νέων τεχνικῶν. Γιὰ τὴν κατανόηση τῆς ἐσωτερικῆς ἀνέλιξης τῆς Νεοελληνικῆς Φιλοσοφίας παρουσιάζει ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέρον ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο συντελεῖται ἡ βαθμιαία ἀποστασιοποίηση ἀπὸ τὴν ἀριστοτελική-σχολαστικὴ φιλοσοφία μέσω ἑνὸς πολλαπλῶς μεθερμηνευμένου πλατωνισμοῦ, ὁ ὁποῖος στὸν ὕστερο 17ο αἰῶνα μορφοποιεῖται ἀπὸ τὴ σύγκραση τῆς αὐγουστίνειας σκέψης μὲ τὸν καρτεσιανισμὸ καὶ προβάλλει ὡς ὁ φιλοσοφικὸς καμβὰς στὸν ὁποῖο ἐξεικονίζεται ἡ ἐρωτηματοθεσία γιὰ τὸ ὄν, τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ καὶ τίς ἐπιμέρους ἐμμενεῖς δυνάμεις της, τὴ νόηση καὶ τὴ θέληση, καθὼς καὶ ἡ διερώτηση γιὰ τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο συγκροτεῖται τὸ γνωστικὸ γεγονός ποὺ συνιστᾷ ἕνα καίριο ζήτημα τῶν σχέσεων ὑποκειμένου-ἀντικειμένου.